

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Aarbog for Nors

Udgivet af
Norslands danske
Samfund.

„Historisk Aarbog for Mors“

koster pr. Aargang 2 Kr. 50 Øre.

Restoplaget af de fem første Aargange sælges samlet for 10 Kr.; iøvrigt enkeltvis til Subskriptionspris.

Aarbogen er i Kommission hos *Lehmann & Stage*, København, og faas hos Landets Boghandlere.

Hovedoplag og Ekspedition hos Tømmerhandler *A. Christensen*, Nykøbing Mors.

Historisk Aarbog for Mors

Udgivet af

Morslands danske Samfund
og
Morslands historiske Museum

VII
1925

Bestyrelsen for
„Historisk Aarvog for Mors“:

Pastor Th. Balslev, Ø. Jølby. (Formand.)

Tømmerhandler A. Christensen, Nyk. M. (Kasserer.)

Kommunelærer Marius Dahlsgaard, Nyk. M. (Redaktør.)

Friskolelærer Ole Jakobsen, Ø. Jølby.

Apoteker R. Olufsen, Nyk. M.

Ved Ombygningen af Karby Præstebolig 1924.

Af Fr. Saabye.

III. Fra Mads Schyttes Tid til Obels.

 Af Provst Obels Beretning fik vi at se, hvorledes Præstegaardens Tilstand var ved hans Tiltrædelse af Embedet. Og det var jo, hvad Bygningerne angaar, kun Skrøbeligheder altsammen. Men disse Bygninger havde jo ogsaa haft deres Ungdom og engang været nye. I den daværende Bygherres Øjne havde de naturligtvis set anderledes ud, end de nu tog sig ud for Provst Obel. Ved at gaa tilbage og undersøge, hvor gammel de kan have været, kommer vi til Provst Schyttes Tid, der ligger lige saa langt tilbage fra Obels som hans fra vor Tid.

Mads Schyttes Embedstid falder i den første Tid efter Enevoldsmagtens Indførelse og begynder i Svenskekrigens Dage; paa Baggrund af disse Begivenheder maa hans Beretninger om hans Embede og Sognet ses. Søn af „Medicinæ practicus“ (Læge) Chr. Schytte i Aalborg, og efter at have endt sine Eksaminer og foretaget en Udenlandsrejse, der strakte sig over nogle Aar, blev han i 1659 kaldet til Præstembedet i Karby, hvor han virkede i en Aarrække af 49 Aar indtil sin Død.

Han blev ikke vel modtagen i Sognet, Bønderne var ham imod. De vilde haft en Studiosus Bruun fra Thy. Et Aarstid efter, at han var kommen til Karby, indtraf det, at Præstegaarden en Lørdag Aften blev omringet af „en Hoben forklædte Personer, som vare sværtede i Ansigtet“. De vendte op og ned paa alting i Præstegaarden. Næste Morgen saas en Baad, der roede ad Thy til. Deraf formodedes, at det var Bruun, der havde foranlediget Overfaldet.

Der foreligger fra Mads Schyttes Haand mange Optegnelser — ordret gengivne af Pastor Sørensen —, hvoraf de væsentligste er Genparter af hans Indberetninger om Embedet og Sognene.

Af disse Beretninger har Pastor Mikkelsen, tidligere Redsted, givet fyldige Bidrag til Aarbogen om Hvidbjerg og Redsted i sit Stykke: „Af Redsted og Hvidbjerg Sognes Historie“. Jeg forbigaar derfor heraf, ikke blot det, der angaar disse to Sogne, der var kirkelig samhørende med Karby, men ogsaa det vedrørende Karby Sogn, der har Lighed hermed, medtager kun enkelte Ting for Karby Sogn og holder mig særlig til Præstegaarden.

Af Præsterne i Karby vides ingen, hvad den mere ydre Side af deres Virksomhed angaar, at have sat sig saa varige Spor i Sognet som Mads Schytte. Det gælder i ikke ringe Grad hans stærkt personlig prægede, skriftlige Efterladenskaber, men dog endnu mere det Arbejde, der i hans Tid er udført i Kirkehuset ved Restaurering og Udsmykning af hele dets Indre. Nyt Alterbillede med Ramme, Prædikestol, Pulpitur med Malerier og fl. andre Ting. Men som han reformerede i Kirkehuset, gjorde han det ogsaa i Præstegaarden. Hans Arbejde i Kirken staar i det væsentlige uforandret, men hans Præstegaard er jo, som vi har set, forlængst udslettet.

I en Indberetning om Sognet og Embedet i Aaret 1690 meddeler Mads Schytte om Præstegaarden, efterat han først har fortalt, at den af høj kongelig Naade har været fritaget for Skatter udover, hvad Præsteskabet overalt maa udrede, saaledes (jeg følger Ordlyden, men ikke Bogstaveringen):

„Gaarden ligger noget fra Byen for sig selv, paa en alfar Vej til Sundet, som ikke er langt derfra, for hver Rejsendes, særlig b ø r l ø s e *) (skal maaske være: lovløse eller brødløse) Folks Gæsteri, og desforuden i Ufredstider — fra hvilke Gud naadeligen bevare os — idelig overrumles, det jeg med en snart ubodelig Skade, i de brandenborgske Tider, erfaret og fristed haver, da jeg blev saa udplyndred ved Nattetide, at der ikke end levnedes mig og mine de Klæder, vi kunde skjule os udi, som hver en hos os vitterligt er.

Husene paa Gaarden ere fast alle, ikke uden stor Bekostning, Borg og Gæld, af mig opbygte, som øjensynlig ses kan, eftersom de vare saa brøstfældige ved min Ankomst til Steden, at baade Folk og Fæ ikke uden Frygt og Fare i Storm og Vinde, som her jævnlig falde, turde eller kunde blive derudi.“

Karby Sogn, meddeler Schytte i samme Beretning, bestaar af 4 Byer, foruden Hovedgaarden Ørndrup, nemlig: Karby, Agger, Torp og Næs, og de har tilsammen 37 Gaarde og 4 Boel. Præstegaardens Jorder eller Agre laa i Byen Karby, spredt omkring mellem Bøndergaardenes. Oplysning om de forskellige Jordstykker, der hører til Præstegaarden, giver ogsaa Oplysning om Bøndernes tilsvarende Jordarealer. Af Schyttes Beretning om Præstegaardens Jorder ser vi, at den sædvanlige Trevangsdeling af Byens Jorder ogsaa har gjort sig gældende i Karby. Bymarkens Jorder er først delt i 3 Hoveddele, og hver af disse er saa atter delt i flere Stykker efter Jordens Godhed

*) b ø r l ø s e betyder Folk, der ligger og venter paa Bør, altsaa i dette Tilfælde rejsende, som ikke kan komme over Færgestedet.
(Red.)

og Beliggenhed, og her har saa hver sin Lod, større eller mindre efter Ejendommens Størrelse. Adskillige af de Navne, hvormed Præstegaardens Agre benævnes, vil endnu af stedkendte Folk i Sognet, navnlig af de ældre, være kendte og kunne henføres til de Steder, hvorfra de stammer. Det maa derfor have nogen Interesse at høre, hvad Mads Schytte siger om Præstegaardens Jorder.

„Til Gaarden ligger tre Slags Jord, nemlig Alsæd, Brodjord og Udmarksjord. Af Alsæden ligger til Præstegaarden udi Indmarken elleve Agre af ulige Capacitet, i den mindste kan saas 2½ Aaboskeppe Byg, i den største 1½ Td. Agrenes Navne ere : 2 Bøllumagre, Sokager, Løpager, 2 Stenagre, Brokors-, Vandsted, Dreng-Bekager og Digsboer. Dette besaas aarligen og maa efter 3 Aars Brugelighed igen gødes“

Af Brodjord ligger en liden Have ved Præstegaarden, har tilforn været fællig Drift, men indhegnet af Sl. Hr. Laurits Winther (en af hans Forgængere), bestaar af 14 smaa Agre. Nok en Have noget bedre hen, hvorom er fællig Fædrift paa alle Sider, kaldes Korshave, bestaar af 12 Agre. Nok et Stykke Jord, kaldes Kringshølm, af 8 Agre. Dette Slags Jord optages Aar efter andet og bruges som man kan forfølge det med Gøde til, saas i det højeste 4 Aar, hviler derimod 5 a 6 Aar.

Af Udmarksjord ligger nogle Falde hist og her paa Marken, mestendels paa de ubelejlige og yderste Steder, og end dertil det vaageste Jord ved Fjordsiderne. Faldenes Navne ere disse: Kjeldager, Brodsagre, Præsteslet, Strandager, Bjergagre, Viisagre, Houelhave, Arbjerger“

Den sidste Slags Jord er af daarlig Beskaffenhed, fortsætter Præsten. Efter 3 Kjerne maa den hvile, „noged 10, andet 12 ja vel 16 Aar“. Men da den, som han siger, ingen Sinde fik Gødning, kunde der jo heller ikke forlanges meget af den. En Del var saa ringe, at den kun havde været optagen til 3 Aars Brug „nu i 32 Aar jeg u-Værdig Stedèn har betjened“.

De angivne Navne paa Agrene er rimeligvis fra

et eller andet Mærkested i det Terrain, hvor Agrene findes.

Det var altsaa i 1690, at Schytte kunde indberette, at alle Husene i Præstegaarden var nyopbyggede i hans Tid. Hvorlænge det var forud for dette Aar, faar vi ikke at vide. Men vi kan med gode Grunde slutte os til, at det var efter 1664. Efter kgl. Befaling havde han ogsaa i dette Aar indgivet Beretning om Embedets Indtægtsforhold, og heri nævner han intet om Gæld for Nybygninger, hvad der jo vilde have været rimeligt at gøre, om de da var opførte. Ogsaa er det forstaaeligt, at den Tilstand af Forarmelse, der her som andre Steder fulgte efter Trængslerne og Ulykkerne under Krigen, maatte udsætte Tiden for større Byggeforetagender, indtil Forholdene var faldet nogenlunde i Lave og havde bedret sig lidt.

Foruden i de to nævnte Aar indgav Mads Schytte ogsaa Indberetning om Embedet i Aarene 1702 og 1707, hver Gang som tidligere efter kgl. Befaling. Af alle Indberetningerne fra hans Haand fremgaar det, ikke blot af de Tal, han fremsætter, men ogsaa af den Sprogtone, der anvendes, at Tiderne var haarde, og at Efterveerne fra Svenskekrigen kun langsomt fortog sig. Som en Efterslet fra Krigen nævner han, at der i hans Tid fandtes i hans Pastorat Karby, Hvidbjerg og Redsted Sogne af „øde Gaarde 12 $\frac{1}{2}$ og et Boel“. Et saadant Forhold forringede Embedets Indtægter ved den Afgang, det gav i Præstens Tiende. Hvor saadanne øde Ejendomme lagdes ind under de tiendefri Sædegaarde, som det delvis Tid efter anden skete her, forværredes Forholdet derved, at Forringelsen blev vedvarende.

En lille Gradsforskel i Klagerne over Sognenes daarlige Tilstand gør sig dog gældende i hans Indberetninger, som Aarene er skredet frem, men de

ophører ikke helt. I sin Beretning af 1. August 1707 bemærker han saaledes for Karby Sogns Vedkommende, at „Tiderne er endnu besværlige, Sognefolkene forarmede, mest den bedste By i Sognet, Agger kaldet“. Af Tienden i Sognet, 50 Tdr. Byg, maa han give Afkald paa 5 à 6 Tdr.

Naar Mads Schytte gennem sine Indberetninger saa stærkt drager de daarlige Tider frem, saa maa det heroverfor erindres, at de Oplysninger, han gav i sine Meddelelser, drejede sig om Embedets økonomiske Forhold, og at det jo, hvad der følger af Sagens Natur, ikke her kunde være Hensigten i nogen Henseende at forskønne de omskrevne Forhold, men kun nøgternt at fremstille Stillingen, som den var, og dernæst at faa fremhævet de Mangler, der maatte klæbe ved den. Vi véd, at Schytte hen paa Tiden fik bygget sig en ny Præstegaard, med hvad dertil hørte, at den havde — til Trods for den Fare, der kunde være forbundet med, at den laa ved alfar Vej —, en ejendommelig og naturskøn Beliggenhed; endvidere at han ved egen Energi og hans Sognefolks Støtte havde faaet et overmaade smukt udstyret Kirkehus til Menighedens Forsamling. Hvis Schytte skulde have afgivet en Beskrivelse af Forholdene i et Øjemed, hvor det havde fulgt som af sig selv, at saadanne og lignende Ting nævnedes og var blevet fremtrædende deri, saa var Ordene jo vel nok kommet til at lyde lidt anderledes, og de havde desuagtet dog været lige sande og virkelige. Sprogtonen bliver forskellig, eftersom det er Lys- eller Skyggesider, Vægten maa lægges paa. Haarde Trængselstider havde Mads Schytte, saavel som hans Samtid, gennemlevet, og det maa vel noget have præget hans Skrivemaade; men man kan dog vist gaa ud fra, at Tilstandene i hans sidste Tid har været lidt bedre, end hans Optegnelser giver Indtryk af.

Ved Kristian d. Fjerdes Forordning af 17. Maj 1646 blev det paalagt Sognepræsterne at føre rigtig Kirkebog over 1) fødte med deres Faddere, 2) sammenviede i Ægteskab og 3) døde i deres Sogne. De første Kirkebøger i Karby, Hvidbjerg og Redsted Sogne stammer fra Mads Schyttes Tid. Han begyndte at føre disse straks ved sin Embedstiltrædelse i 1659. Af hans Tilførsler paa Bøgenes tre første Blade skønner man, med hvilken Alvor han begynder dette Arbejde. Som en Overskrift for alt, der skal tilføres Kirkebogens Registre, staar paa Bogens første Blads første Side:

„I Jesu Død
min Salighed.“

Ved Tilførsler i Kirkebogen, der angaar hans egen Familie, gør han ofte en personlig Bemærkning. Under Aaret 1700 for døde skrev han i Karby Sogns Kirkebog: Tirsdagen den 31. August min hjerteelskede Svigersøn ærværdige Christen Nielsen Friis, gl. 34 Aar.

Denne Chr. N. Friis, der i nogle Aar havde været Kapellan hos Schytte, og til hvem han efter sin Fra-trædelse havde opladt Embedet, plejer at regnes med i Rækken af Sognepræster i Karby. Han var, som Kirkebogen viser, gift med Schyttes Datter, og de boede i Præstegaarden. Der var forøvrigt én Datter til, der var gift og boede i Præstegaarden. Paa et givet Tidspunkt, faar vi at vide, havde Mads Schytte 2 gifte Døtre og 19 Børnebørn til Underholdning.

Ved Svigersønnens Død maa der have raadet nogen Tvivl om, hvordan der skulde forholdes med Embedet. Cancelliraad Peder Thøgersen Lassen, Rødslet (sydlige Vendsyssel), kaldede sin Broder dertil. Men det maa Schytte have sat sig imod; thi han beholdt Stillingen som Sognepræst indtil sin Død d. 30. Januar 1708. Han ligger begravet i Kirken, saavidt vides.

Paa nordre Væg i Kirkens Kor hænger en Tavle med en Gravskrift over Mads Schyttes første Hustru Johanne Jørgensdatter, der døde 1672, 35 Aar gl. Hun var Datter af hans Formand i Embedet Magister Jørgen Nielsen.

Laurits Thøgersen Lassen blev Mads Schyttes Efterfølger i Embedet. Han kom hertil fra Ikast nogle Aar forinden Mads Schyttes Død, er Søn af Assessor, Slotskriver Thøger Lassen i Aalborg, der blev Ejer af Rødslet, og maa vel saa være den Broder, som Peder Thøgersen Lassen, Rødslet, kaldede til Embedet efter Friis's Død. Han blev Provst 1712, men blev ikke nogen gammel Mand. Han døde d. 17. Maj 1718, 53 Aar gl., og blev begravet i Karby.

Efter Lassen (eller Lasson) blev *Peder Hansen Brøchner* kaldet til Embedet. Han blev gift med sin Formands Datter, Anna Lauritsdatter Lassen, døde d. 29. Marts 1769, 79 Aar gl., og blev begravet i Karby.

Han fulgtes i Embedet af sin Søn, *Laurits Lassen Brøchner*, der blev født d. 17. Septbr. 1727 og var den sjette i Rækken af hans 18 Børn. Sønnen overtog Kaldet nogle Aar forinden Faderens Død. Mellem disse tre sidste Præster var der altsaa den familiære Forbindelse, at den første var Præstekonen Anna Lauritsdatter Lassens Fader, den anden hendes Mand og den tredje hendes Søn. Laurits Lassen Brøchner døde, som før nævnt, i Aaret 1804. I 1798, da han fratraadte, havde han, hans Fader og Bedstefader siddet inde med Embedet i 90 Aar.

I Perioden fra Mads Schytte til Obel, i hvilken de nævnte tre Præsters Virksomhed faldt, synes der ikke at være foregaaet mange større Ting i Embedet. Et Par Ting maa dog nævnes.

I Kristian d. Sjettes Reskript af 2. Marts 1742 var det bestemt, at der i nogle Pastorater ved først ind-

trædende Vakance i Sognepræsteembedet skulde oprettes residerende Kapellanier, og blandt disse Pastorer var Karby, Hvidbjerg og Redsted Sogne. Men denne Bestemmelse i Pietismens Tid under Kristian d. Sjette synes ikke at have voldt stor Vanskelighed at faa ændret under den følgende Konge. Den blev det i hvert Fald her, idet der paa Biskoppens Indstilling i kgl. Reskript af 11. Novbr. 1763 blev gjort gældende, at Embedet ikke var af større Vidtløftighed, end at „een Lærer jo gerne kan forestaa Menighedernes tilbørlige Tjeneste“. Biskop Broder Brorson, som sender Afskrift af Skrivelsen til Sognepræsten, slutter sin Tilføjelse saaledes: „ . . . bliver herved Hr. Provst Brøchner til Efterretning meddelt“. Foruden at vi faar at vide, at Embedet bliver fritaget for at faa ansat en residerende Kapellan, synes Biskoppens Benævnelse af Sognepræsten ogsaa at oplyse, at Peder H. Brøchner var Provst. Dette hører man dog ikke noget om fra andre Sider.

I Aarene 1774 til 79 verserede en Sag for de kirkelige Myndigheder mellem Præsteembedet og de gamle Sædegaarde Ørndrup, Glomstrup og Sindbjerggaard om en Afgift i Korn (Ørndrup: 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg og 2 Tdr. Havre; Glomstrup: 2 Tdr. Rug; Sindbjerggaard 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg og 2 Tdr. Havre), som disse tidligere havde svaret til Embedet — antagelig til Erstatning for Tiende af Ødegaarde, som var lagt ind under dem —, men som nu i en Aarrække ikke var indgaaet. Laurits Brøchner rejste denne Sag, vistnok foranlediget ved, at Stjernholm ved dette Tidspunkt solgte Ørndrup. Men skønt det syntes indlysende ved de foreliggende Erklæringer i Sagen, at Embedet tilkom denne Indtægt, saa førte det dog ikke til noget. Forholdet var blevet for gammelt, og Indtægten gik tabt for Embedet.

Hvor gammel Mads Schyttes Præstegaard blev, kan ikke bevises; men det er en rimelig Antagelse, — og saa vidt skønnes, findes der intet, der modsiger den, derimod flere Ting, der bekræfter den —, at de sidstnævnte tre Præstefamilier foruden Friis og Schytte heri har haft deres Bolig, og at det var den, der var naaet til den forældede og brøstfældige Tilstand, hvori Præstegaarden fandtes ved Obels Tiltrædelse af Embedet i 1798. Kendere paa Bygningsvæsenets Omraade, der har set den nu nedrevne Bolig, vil vide, at der i denne fandtes enkelte Ting, der kunde paavises at stamme fra den Tid, Mads Schytte levede i. Saadanne maa altsaa være bevaret og indsat i Obels nye Bygning. Regnet efter Tiden faar Schyttes Bygninger en Alder af omkring 1¼ Aarhundrede. Det svarer paa det nærmeste ogsaa til den Alder, Obels Bygninger har opnaaet.

IV. Fra Niels Winthers Tid til Mads Schyttes.

Den Indberetning, som Mads Schytte affattede i Aaret 1690 om Forholdene vedrørende hans Embede, og som er den fyldigste af hans Optegnelser, indleder han saaledes:

„In Nomine Jesu.

Allerunderdanigst Erklæring.

Paa Sognepræstens Indkomst til Karby, Hvidbjerg og Redsted Sogner, samt hvis andre Poster Hs. kgl. Maj. allernaadigst har befalede Gejstligheden underdanigst at resolve sig paa, efter den Methode som fra højstbemeldte Hs. kgl. Maj. tilskikket er og herhos findes, hvorefter nye Stifts-Bøger skal indrettes.

Karby Præstekald ere tre Sogner, Karby, Hvidbjerg og Redsted, og ved disse 3 Sogner haver været

I. Pastorer et Præpositi a tempore Reformationes.

- 1) Hr. Niels Winther, Pastor et Præpositus, betjente Sognene over 19 Aarstid.

- 2) Hr. Laurits Winther, som succederede sin Fader, var Præst henved 35 Aar, døde 1592.
- 3) Hr. Christen Clemmensen, som forestod Menighederne i 28 Aar. Døde 1619.
- 4) Magister Jørgen Nielsen, Pastor et Præpos., levede her ved Steden 39 Aar. Døde 1658.
- 5) Hr. Matz Schytte, Pastor et Præpos., har af Guds Naade betjent disse Menigheder paa det 32. Aar.“

Længere end til Reformationsaarene fører Schytte os ikke tilbage i Præsterækken, for saavidt da „over 19 Aarstid“ ikke skal betyde andet eller mere, end at Niels Winther har været Præst i Karby noget over 19 Aar. Det *kan* jo godt betyde noget mere, men det bliver dog almindeligvis opfattet saaledes, at han blev Præst her 1537 eller 38. Mærkeligt er det dog, at Schytte, der giver saa nøjagtig Besked om saa mange andre Forhold, ikke her fuldt ud kan retlede. Det er jo kun „noget over 100 Aar før hans Tid, det drejer sig om at vide Besked med i et Forhold, der maa ligge ham nær.

Her maa man imidlertid erindre, at det første Hold af lutherske Præster i deres Virksomhed ivrede stærkt mod alt, hvad der kunde minde Befolkningen om den katolske Tid. Ikke blot gik de skrappt frem mod de papistiske Lærdomme i deres Forkyndelse, men ogsaa i Kirkehusene med Hensyn til Kirkeskikke og kirkeligt Inventar blev der ryddet stærkt op. Helgenaltre, Helgenbilleder, katolske Inskriptioner og lignende Ting blev fjernede for at vende Tankerne bort fra Pavekirkens Vildfarelser. Biskop Paladius's Visitatsbog bærer noksom Vidne om, hvorledes han indprenter sine Menigheder ogsaa at have i Erindring de synlige Tings Betydning. — Som der kun skulde være een Prædikestol, mod Syd i Kirken, een Font, nede i Skibet, saa har Kirken „ikke flere Altre heller Behov

end et aleneste“. Og som Førstemanden blandt det første Hold af Bisper saa ogsaa paa lignende Vis de andre nye Mænd paa Bispestolene. Hér Peder Thomsen i Børglum.

Denne Side af den lutherske Kirkebevægelse, der jo ikke var Kærnen i den fornyende Kraft, der ved Luthers Mænd brød frem i vort Land, men kun en ydre Side deraf, blev som oftest let og ret hurtigt forstået og vistnok saa at sige overalt iscenesat, medens det maatte tage længere Tid, navnlig ude paa Landet, hvor man som Helhed først efter Vedtagelsen af Reformationens Indførelse i 1536 blev rigtig bekendt med den, at trænge ind til det inderste af de lutherske Kirketanker. Men Fjernelsen af disse synlige Ting fra Kirkehusene bidrog stærkt til, at alle til Kirketjenesten knyttede Minder om Fortiden, baade hvad Begivenheder og Personer angik, meget snart helt blev skrevet i Glemmebogen. Et mærkbart Skel blev sat.

Men ogsaa paa et andet Felt blev der draget en stærkt markeret Skillelinje mellem før og efter Reformationstiden. Det var i Kirkens Styrelse. Det katolske Bispevælde og Munkevæsenet var ophævet. I Befolkningen følte dette — baade af kirkelig og ikke-kirkelig interesserede Mennesker — som en Befrielse fra et strengt og byrdefuldt Herskab. Kristian d. Tredje og hans Regering havde ved et Magtbud givet det første afgørende Skub hertil. Men Befolkningen skubbede efter — stundom med Haardhed og Uret overfor fromme Munke, der levede i god Tro — men alligevel med fuld Magt for at begrave det alt i Glemselens Grav. Der blev ingen folkelige Mindestene rejst paa den Tids Biske- eller Munkegrave. Men der rejste sig en Mur mellem dem og deres Eftertid, som det blev svært for senere Slægter at overstige.

Mens Reformationen arbejdede sig frem i Befolk-

ningen, saa tabtes efterhaanden de fleste Steder Erindringen om, hvad der i det enkelte laa forud for den. Saaledes kan det godt være gaaet her, og det kan derfor meget vel være muligt, at man paa Mads Schyttes Tid slet ikke vidste noget om Præsteforholdet i hans Embede under og før Reformationsaarene 1536 og 37.

Men det kan ogsaa være muligt, at Schytte godt vidste Besked herom, men ikke følte det stemmende med sin Opgave at give Oplysning om Forholdet længere tilbage end til Tidspunktet i Slutningen af 1537, da Kirkeordinansen stadfæstedes af Kongen, og de nye Biskopper (Superintendententer) indviedes af Luthers Medhjælper Bugenhagen, eller ved Begyndelsen af 1538, da de nye Biskopper traadte i Virksomhed for at gennemføre Reformationsarbejdet i deres Stifter. Den sidste Sætning af hans Indledningsord om de nye Stiftsbøger synes at pege i Retning af, at den historiske Del af hans Indberetning skal stoppe op der, hvor den kirkelige Overskæring mellem den katolske og den lutherske Tid fandt Sted, og saaledes set passer Udtrykket „over 19 Aarstid“ helt mærkværdig nøjagtigt for Tiden tilbage fra Niels Winthers Dødsaar 1557 til i Septbr. 1537, da Reformationen med Indvielsen af de nye Superintendententer tager sin egentlige Begyndelse. Men hvorom alting er, noget afgørende om, hvornaar Niels Winther er kommet til Embedet, faar vi ikke at vide af Mads Schyttes Angivelse af hans Embedstid.

De øvrige Oplysninger, vi har om Niels Winther, giver vel heller intet bestemt Svar herpaa, men de bringer os dog lidt nærmere til Sagen, og da Klarhed i Spørgsmaalet Niels Winthers Ansættelsestid til en vis Grad vil kunne sige os, hvorledes Befolkningens Stilling har været til det religiøse Gennembrud i Reformationsaarene, maa vi se noget nøjere paa den.

Han var Provst. Man maa jo vel deraf kunne slutte, ikke blot at hans Evner laa for kontormæssigt Arbejde, men ogsaa at han var en anset Præst, og at han havde Stedkendskab til de kirkelige Forhold i Herredet. Det sidste maatte især være nødvendigt, da Provsten i Forbindelse med Medlemmer af Menigheden valgte Sognepræsterne, undtagen hvor Kaldsretten — mest for større Embeder — var forbeholdt Kronen eller en Godsbesidder.

Winthers Bibliotek blev af Biskop Chrysostomus optalt til at udgøre 17 Bind. Er det end kun et ringe Antal, set med Nutidsøjne og sammenlignet med, hvad man nu kan finde af Bøger hos Præster saavel som andre Bogelskere (den sidst afgaaede Præst i Karby, Pastor J. P. Jensen, havde saaledes 2000 Bind i sit Bibliotek), saa maa Fremhævelsen af dette Forhold jo dog sige, at han heri stod over det almindelige, samt at han blev anset for at være, hvad man kan kalde en velstuderet Mand. Ganske vist maa det have været i hans ældre Alder, at denne Optælling af hans Bog-samling har fundet Sted, da Chrysostomus var Biskop over Vendelbo Stift fra 1548 til 1553, Aaret før Bispe-sædet flyttedes til Aalborg, men Bøgerne kan han jo have og har rimeligvis haft i lang Tid forinden, da det ligger mere for unge end gamle Mænd at gøre stort Bogindkøb. Et større Bibliotek samles i Reglen heller ikke i en Haandevending.

At Niels Winther havde en Søn, der fulgte ham i Embedet ved hans Død 1557, er en Oplysning, som fortæller en hel Del. Han kan derefter i 1537 eller 38, da han formenes at have tiltraadt Embedet i Karby, ikke have været nogen hel ung Mand, antagelig ikke yngre, snarere lidt ældre end Hans Tavsens, der døde 1561, 4 Aar efter Niels Winther.

Alt dette lagt sammen gør det sandsynligt, at

Winther, som adskillige andre af hans jævnaldrende, har faaet sin første Uddannelse til Præst, før der blev lutherske Præsteskoler i Landet. Et af de første Steder, hvor en saadan blev oprettet, var i Viborg ved Hans Tavsens Bortrejse derfra i 1526. Denne Skoles Leder blev Jørgen Sadolin. Men man kan ikke tænke anderledes herom, end at Winthers Uddannelse maa være foregaaet flere Aar før dette Tidspunkt, og at han altsaa havde katolsk Uddannelse. Ved denne rimelige Antagelse og ved at se paa Niels Winther i hans senere indtagne Stilling, som før skildret, kommer man uvilkaarlig ind i den Tankegang, at han har været Præst i Tyverne og Trediverne i de svære Brydnings-tider mellem Lutherdom og Katolicisme, og at han har haft Embede — i Karby eller et andet Sted — og dér siddet i Stilhed som saa mange af sine ligestillede jævnaldrende og fulgt Begivenhedernes Gang. Hans Søgen efter Viden maatte snart lære ham, at Pavekirken havde Uret og ikke kunde staa for den Storstrøm, der ved Luther randt gennem det ganske Kirkeliv. Han har derfor givet den nye Kirkebevægelse sin Tilslutning, men maaske ikke tilkendegivet dette paa anden fremtrædende Maade end den, at han giftede sig. Det kunde Præsteskabet uantastet gøre fra 1527, idet Frederik d. Første paa Herredagen i Odense da fastslog, at Præsteskabet hertil skulde have Berettigelse ved Siden af, at der gaves Samvittighedsfrihed for enhver til at være katolsk eller luthersk, som han selv maatte finde det rigtigt.

Hvis Winther har haft Præsteembedet i Karby før 1537, hvad der med Hensyn til Kirkeforandringen ikke var noget i Vejen for, da Sognepræsteembederne i økonomisk og retslig Henseende forblev uændrede — det var kun Præsternes Læremaade, der ved Kirke-reformen blev en anden — saa maa man tænke sig,

at Overgangen her er foregaaet ganske jævn og stille uden større Gnidninger og Modstand. Har der derimod været Præsteskifte ved Overgangen, snart ligemeget af hvilken Grund, om ved Dødsfald eller ved den foregaaende Præsts Nægtelse af at antage den lutherske Lære, saa maa Kirkeforandringen med det samtidige Personskifte være følt som en brat Overgang fra det gamle til det nye. Nærmere til Afgørelse om Befolkningens Stilling i Overgangstiden her i Karby kan man vist næppe komme. Om der gives Kildeskrifter, hvorfra større Klarhed i dette Spørgsmaal kan hentes, skal jeg ikke kunne sige, jeg har hidtil ikke kunnet finde saadanne. Her som de fleste andre Steder paa Landet er det, som sagt, vanskeligt at komme over det ved Reformationstiden satte Skel og faa noget at vide om det, som ligger paa den anden Side af det.

I Niels Winthers Tid udgik der kgl. Befaling til Præsteskabet om at faa indhentet Oplysning om Præste- og Degneembedernes Indtægter, begrundet ved de idelige Klager, der hørtes, over Indgreb paa det kirkelige Gods og den deraf følgende Formindskelse i disse Embeders Indtægter. Denne mørke Side af de kirkelige Forhold efter Reformationstiden viser, hvor udvortes mange af dem, som havde Magt i Samfundet, tog paa Tingene. Saadanne Befalinger udgik flere Gange i de efterfølgende Tider, og Svarene derpaa, som indgaar i Form af Indberetninger, indeholder mange, vist som oftest velbegrundede Besværing over Forholdene. Der blev hjulpet derpaa ad forskellige Veje, men saa godt som altid saaledes, at Godsbesidderne, der dog var de skrappeste til at gøre Indgreb, slap fri for at bøde paa Skrøbelighederne.

Af Indberetningerne fra Karby-Hvidbjerg-Redsted Pastorat fremsættes nogle Uddrag af det deri, som omhandler Karby Præstegaard og Karby Sogn.

I. Af Niels Winthers Indberetning i 1555.

Han indleder med, at han har 3 Sogne: „Karleby, Huedbierge og Rested“. Præstegaardens Størrelse angives ved Udsæden af Korn og Avlen af Hø. Der saas af Byg 8 \mathfrak{H} , Rug intet, Havre 4 \mathfrak{H} og avles 24 Læs Enghø (1 \mathfrak{H} Byg = 2 Tdr. og 1 \mathfrak{H} Havre = 4 Tdr.). Den rigelige Avl af Enghø kan man vel anse for at hidrøre fra, at Limfjorden dengang ikke havde salt Vand, hvad den først fik ved Vesterhavets Gennembrud af Aggertangen i 1825. Af Korntiende har han af Karby Sogn: Byg 1 Læst (= 24 Tdr.), Rug intet, Havre $2\frac{1}{2}$ \mathfrak{H} . Kvægtiende: 10 Lam og 2 Grise. Tiendepenge 1 Mark og Offerpenge 6 Mark. Der er et Gadehus i Byen, som han faar 3 Dages Arbejde af.

Om Degneembedet meddeler han: „Der er ingen Degneboel; men deres rette Degneboel skylder 4 Tdr. Korn, og Erik Krabbe har samme Gaard“.

Sognet har 46 Gaarde og 2 Boel. Altsaa flere end senere i Mads Schyttes Tid.

Til Præstegaarden ligger tvende „Haffuer“ (Haver) — antagelig Jord, der ligger noget højere end Engene — Præstehave og Arnbjergehave, som han stundom kan slaa, stundom tilsaa, og stundom slaar han sine Køer deri. I Sognet er en Herregaard ved Navn „Ørdrup“. Den har han ingen Tiende af.

Han klager over, at Bymændene har delt alle Kærenge mellem sig indbyrdes, og Præstegaarden har ikke faaet Del heri. Dette, mener han, er Uret.

Det er bemærkelsesværdigt, at han kalder Byen *Karleby*. Det har man nok vidst, at den hed i ældre Tider, men man ser altsaa her, at Navnet har været brugt langt ind i det 16de Aarhundrede. Hans Søn skriver dog ikke *Karleby*, da han 16 Aar efter giver Indberetning, men *Karbye*. Men det kan jo ogsaa være ret rimeligt, at den gamle Hr. Niels har været kon-

servativ i dette Stykke og holdt paa det bestaaende i det længst mulige. Jørgen Nielsen kalder i Aaret 1625 Byen Kareby, da han giver Indberetning om Embedet.

Der var altsaa dengang en Degnegaard i Karby eller rettere havde været; thi den tilhørte nu Erik Krabbe og kom rimeligvis ikke mere tilbage. Man hører i hvert Fald ikke siden noget om den. Det maa antages at være Erik Krabbe til Bustrup i Salling, der her omtales. Døde 1564.

2. Laurits Winther 1571.

„Her Laurits y Karbye hauir 3 Sognir och 1 Prestegaard, Karbye, Huidberigh, Rested Sognir.“

Præstegaarden har større Udsæd nu end i hans Faders Tid. Ogsaa Tienderne er større. Til hans Præstegaard i Karby kan han saa: Rug 4 Tdr., Byg 17 Tdr. og Havre 22 Tdr.; men Engene giver mindre, kun 14 Læs. Hans Korntiende af Sognet er: 2 Tdr. Rug, 1½ Læst Byg og 20 Tdr. Havre. Kvægtiende 6 Lam og Offer 7 Mark. Degnen fungerer i Karby og Hvidbjerg, og hans visse Rente er 11 Tdr. Byg og 6 Lam.

Laurits Winthers Beretning indeholder intet udover det, der maa synes strengt nødvendigt at skulle svare paa.

3. Jørgen Nielsen 1625.

Magister Jørgen Niensens Indberetning af 1625, der findes trykt i „Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie af D. H. Wulff“, er i dette Skrift underskrevet: Jørgen Niellzen Rstedt. Dette sidste Navn „Rstedt“ maa formodes at bero paa en Læse- eller Skrivefejl ved hans Manuskripts Overførelse til Tryk, da det vides fra Breve, han skal have skrevet, at han brugte Navnet „Næstved“ efter sin Fødeby af dette Navn.

Det maa derfor antages, at der skal staa Næstved og ikke Restedt.

Han meddeler, at Præstegaardens aarlige Sæd er: 16 Tdr. Byg, 5 Tdr. Rug og 28 Tdr. Havre, undertiden noget mere, undertiden mindre, som „Aarene og Lejligheden sig begiver“. Fra Engene 6 Læs foruden hvad der af „Boorjorden“ udlægges, og da avler man des mindre Korn“. Korntienden af Karby Sogn udgør: 1 1/2 Td. Rug, 2 Læst og 4 Tdr. Byg samt 6 Tdr. Havre. Kvægtienden 10 1/2 Mark, Offer 6 Sletdaler.

Der maa nu være ansat en Kapellan ved Embedet; thi han meddeler, at han underholder en saadan og giver ham 12 Tdr. Byg, alle visse Accidenser af Redsted Sogn og nogle Tdr. Rug. Til Opbold for den forrige Præsts Enke svarer han en stor „summa Korn“. Han har Gæsteriafgift til Stiftet, og hans Præstegaard ligger ved alfar Landevej udsat for Gæsteri af vejfarende til Sundet.

Af en Boel paa Karby Mark har han en Indtægt af 2 Tdr. Byg.

Indberetningerne fra Præsterne i 1625 blev indhentet i et andet Øjemed end Beretningerne fra de nævnte to andre Aar. Medens man ved disse søgte at finde Manglerne ved Præste- og Degneembedernes Lønningsforhold — for derefter paa retfærdigst Maade siden at kunne faa dem afhjulpne —, saa var Hensigten med Beretningerne af 1625 at faa dannet Grundlag for Paaligning af en Skat, som Præstestanden ligesom de øvrige Stænder i Landet skulde udrede til Rigets Forsvar. Det var jo i Trediveaarskrigens Dage. Danmark følte sig, om nødvendigt, forpligtet til at støtte de lutherske Lande i Nordtyskland mod Katolikkerne. Allerede ved den Tid, Beretningerne indgik, var vort Land traadt ind i Krigen.

Ved at sammenligne Indberetningerne fra Karby

med andre samtidige Indberetninger i Børglum eller (fra 1554) Aalborg Stift ser man, at Præsteembedet her hører til blandt de bedste i Stiftet. Det, der særlig gør Udslaget i Sammenligningen, er det store Jordtilliggende, som tilhører Embedet. Ligeledes ser man ved at sammenholde de tre angivne Beretninger, at der her som over hele Linjen er Fremgang i Præsternes økonomiske Stilling i Tiden fra 1555 til 1625. Denne Fremgang er i første Række en Følge af de forbedrede Tidsforhold, men dernæst ogsaa af, at der fra Regeringens Side paa forskellig Vis er ydet særlige Tillæg til Embederne, vistnok almindeligst i Form af, at den gamle Bispetiende, som ved Reformationen gik over til Kronen, helt eller delvis, som der var Trang til, lagdes til Præstetienden.

I Præsten Jørgen Nielsens Tid foregik en betydningsfuld Begivenhed ved Karby Kirke. Det var i Aaret 1638. I dette Aar blev Kirkens nuværende 2 Klokker støbt og ophængt i Taarnet. I den Inskription, som findes paa Klokkerne, og som fortæller om deres Tilblivelse, er ogsaa „Sognepræst Jørgen Nielsen“ anført. Udførligere herom findes i Morsø Folkeblads Julenummer 1911 i Stykket: Karby Kirke.

I de Indberetninger om Embedets Forhold, der er affattet af de forannævnte tre Præster, er intet nævnt om Præstegaardens Bygninger. Hvis nogen af disse Præster havde ombygget Præstegaarden, helt eller delvis, var det rimeligvis blevet nævnt til Klargørelse af deres økonomiske Forhold. Navnlig ligger dette nær at antage for Laurits Winthers og Jørgen Nielsens Vedkommende, hvis Indberetningstid ikke ligger saa langt borte fra deres Embedstiltrædelse, at en større afholdt Bygningsudgift kunde være betydningsløs og derfor ikke være at nævne i Indberetningsaaret.

Niels Winther, som jo var en gammel eller i hvert

Fald dog en ældre Mand, da han afgav sin Indberetning, kan man lettere tænke om, at han undlod at nævne en Bygningsudgift, som man, hvis han overhovedet har haft den, maa tænke laa saa langt tilbage som henimod Tiden for hans Tiltrædelse af Embedet.

At Oplysning om en saadan større afholdt Bygningsudgift var indgaaet i Præsternes Indberetning, især for de to yngre Mænds Vedkommende, slutter jeg deraf, at flere af Stiftets Præster i Tilfælde, hvor der i de paagældende Indberetningsaar er kommet til at paahvile dem Nybygningsudgifter, har fremført dette i deres Beretninger. Om det er sket alle Steder, hvor Ombygningsarbejde har fundet Sted, kan ikke vides. Men da en saadan Omstændighed jo maatte øve Indflydelse ved Opgørelse af et Embedes Økonomi, er det rimeligt at antage, at det er medtaget i de fleste Tilfælde.

Men selv om dette Forhold peger i Retning af, at der ikke er foretaget nogen Ombygning af Præstegaarden i det omhandlede Tidsafsnit, saa siger det dog ikke noget helt afgørende herom, og det saa meget mindre, som der intet kan vides om, hvad den tredje i Rækken af Præster i denne Tid, Christen Clemmensen, kan have foretaget sig, da der ikke foreligger noget til Oplysning om hans Embedstid. Det eneste absolut sikre, man ved om Præstegaardens Bygninger fra denne Periode, er Mads Schyttes Oplysning om dem ved hans Embedstiltrædelse, og den gik ud paa, at de var yderst brøstfældige, saa det var forbundet med Fare for Folk og Fæ at være i dem. Men denne Oplysning er ogsaa værdifuld; thi den siger jo temmelig afgjort, at det var gamle Bygninger.

Naar man nu sammenholder denne Kendsgerning med det foran sagte om Undladelsen i de tre Præsters

Indberetninger og dernæst erindrer, at der fra Mads Schyttes Embedstiltrædelse tilbage til Reformationsaarene kun er lidt over 120 Aar — et Tidsrum, der ikke rækker længere end hver af de efterfølgende Perioder for Præstegaardsbygningernes Opretholdelse — saa bliver der henimod Vished for, at de 4 Præster, der har besiddet Embedet fra Reformationen og indtil 1659, alle har boet i den Præstegaard, som Mads Schytte, antagelig nogle Aar efter sin Embedstiltrædelse, lod ombygge. Hvem der saa har bygget den Gaard, Schytte fjernede, om Niels Winther eller en anden, kan der ikke vides noget om.

V. Afsluttende Bemærkninger.

Stiller man sig i Tankerne paa Tomten af den nu nedbrudte Præstebolig og ser tilbage over Tiden, saa langt som vi kan øjne, indtil Reformationsaarene, samt genkalder i Erindringen alt, hvad vi véd om Personer og Begivenheder i Sognet, der har haft Tilknytning til denne Plads, maa man finde, at Stedet er overordentlig rigt paa Minder, som paa mangfoldig Vis er i nær og inderlig Forbindelse med Sognets hele Historie.

I den forløbne overskuede Tid har 15 Sognepræster her haft deres Bolig og Hjem, ud fra hvilket de saa at sige alle har øvet den væsentligste eller dog i hvert Fald en meget væsentlig Del af deres Livsgerning. 14 af Præsterne er døde, og de er, saavidt det kan skønnes, alle stedte til Hvile i Karby, nogle i Kirken og andre paa Kirkegaarden. Flere af dem har været i nær Familie. 3 Gange har Søn fulgt efter Fader i Embedet, sidste Gang dog med Mellemsrum. Og ligeledes 3 Gange har en Præst haft en Datter af sin Formand til Hustru. Sønnerne er: Laurits Winther,

Laurits Brøchner og Christian Sørensen, og Svigersønnerne: Schytte, Friis og Peder Brøchner. 7 i det visse, maaske 8 eller 9, af Præsterne har været Provster.

Ser vi paa Tidsrummet, i hvilket de 15 Præster har besiddet Embedet, saa udgør dette, naar vi regner fra 1537 til 1923, et Aaremaal af 386 Aar eller gennemsnitlig til hver Præst en Embedstid af omtrent 26 Aar. Nogle har virket i kortere, men andre i betydelig længere Tid. De længst virkende er Schytte, Peder Brøchner og Obel.

Det er overhovedet vist en Sjældenhed, at der i saa langt et Tidsrum ikke har været et større Antal Præster i et og samme Embede. Men det hænger jo sammen med den Omstændighed, at de, der kom hertil, flyttede ikke til andet Embede, men blev her, indtil de tog deres Afsked eller døde. De fleste har besiddet Embedet indtil deres Død. Ikke underligt derfor, at det blev en almindelig Talemaade om Præstestillingen her, at den slap ingen fra, førend han blev „baaret“ fra den.

Den samme Ordvending har jeg forøvrigt ogsaa jævnlig for en Del Aar tilbage hørt om Indehaverne af Degneembedet i Karby. Ved Reformationstiden var der, som vi saa af Niels Winthers Indberetning, en Gaard til dette Embede; men denne var -- som flere andre Degneboel og Præstegaarde paa Mors i denne Tid — kommet i Erik Krabbes Besiddelse. Dette Forhold maa vel, som rimeligt kan være, have forringet Degnestillingen her, i hvert Fald nogen Tid. I Indberetningen fra 1571 findes følgende Udtryk om Degnene: „Degnen af Skolen til Karby og Hvidbjerg Sogne; . . .“ og „Degnen til Redsted og Rakkeby Sogne gaar i Skole; . . .“ Man maa deraf antage, at disse Sogne da har været betjent af Disciple fra Nykøbing Skole, de saakaldte Løbedegne. Hvorlænge

dette Forhold har varet, skal jeg ikke kunne sige. Men fra den Tid, Kirkebøgerne kom i Brug, kan det ses fra Tilførsler i Karby Sogns Kirkebog, at der da har været Sædedegne i Karby, og at disse har betjent alle tre Sogne i Pastoratet. I Dødsregisteret hedder det saaledes: „1692, d. 7. Decbr. begravedes i Karby Peder Michelsen, Sædedegn ved disse Sogne“. Om samme berettes fra Skjoldborg, at Skolemester Palli Poulsens Datter Magdalene d. 28. Septbr. 1656 blev gift med Peder Michelsen, „Sædedegn i Karby paa Mors“. Og videre hedder det om døde i Karby Kirkebog: „1728, 27. Marts, Anders Lausen, Sogndegn, gl. 65 Aar“, „1747, 28. Decbr., begravet Mads Vogelius, Degnen til disse Sogne“ og „1781, 2. Marts, Sogndegnen til disse Sogne Christian Frantzen Venster“. Der har altsaa i det mindste i dette Tidsrum været fast bosiddende Degne her. Den sidste af de egentlige Sogndegne var Steffen Møller. Han fik Embedet efter Niels Krog, der var Sogndegn for Karby, Hvidbjerg og Redsted Menigheder fra 1781 indtil 1794. Steffen Møller var i nogle Aar forinden Skoleholder i Torp. Af saadanne var der i Krogs Tid blevet ansat to i Sognet, der skulde være „til Hjælp for Degnen ved Børnenes Undervisning og Ungdommens Overhøring“. Steffen Møller blev altsaa Sogndegn 1794, og han havde Embedet indtil 1815. Døde 1827, 66 Aar gl., ligger begravet paa Karby Kirkegaard.

Ved Skoleloven af 1814 forandredes Degneforholdet ganske. Fra 1815 til 1857 var Ole Madsen Skyum Skolelærer i Karby og Kirkesanger for Karby Sogns Menighed. Efter Skyum fulgte Peder Christian Worm, der kom fra Hassing i Thy, indtil 1885. Derefter blev nærværende Stykkes Forfatter, der et halvt Aar forinden, fra 11. Novbr. 1884, var antaget til Lærer Worms Hjælpelærer, ansat i Embedet.

Skyum, der er født d. 30. Septbr. 1792, døde i April 1876, og Worm, der er født d. 5. Febr. 1814, døde i Septbr. 1888. De ligger begge jordede paa Karby Kirkegaard.

Antallet af Degne i Karby har, saa langt vi kan se tilbage, heller ikke været stort, saa der er jo noget om den Tale, vi før hørte om Præsterne og Degnene her.

Ved de senere Aars Lovgivning er det gamle Degneembede som alle lignende yderligere som Embede blevet skilt fra Kirken. Skolen gaar nu sine egne, mere selvstændige Veje; men den vil ventelig desuagtet staa i lige inderligt Forhold til Kirken.

Ved at se tilbage fra vor valgte Plads over Begivenheder, der har haft nær Tilknytning til Præsteboligen, skønner man, at der har været Tider, som, hvad ydre Tildragelser angaar, har været jævne og rolige og er henrundne uden særlig mærkbare Forandringer, medens der har været andre, der har været fulde af Nydannelser og Omforandringer i Embedets saavel som i Sognets hele Forhold. Og der er det ejendommelige derved, at de største Nyforandringer er foregaaede i Nærheden af eller samtidig med Præsteboligens Ombygning, hvilken jo ogsaa i sig selv er en betydelig Omforandring. Præstegaardens Bygningsforhold bliver derved end yderligere synliggjorte som Mærkepæle, der sætter Skel mellem det foranliggende og det efterfølgende i Embedets Historie. Denne er derfor naturligt kommen til at falde i de tre behandlede Afsnit: Tiden fra Reformationen til Enevældens Begyndelse, derfra til omkring 1800, Udskiftningens og Skolereformernes Tid, og atter derfra og til Nutiden. Den Bygning, der nu skal til at rejse sig og alt er i Færd dermed, kommer ikke i Henseende til skelsættende Mærkepæl i Embedets Tilværelses-historie til at danne nogen Undtagelse fra sine For-

gængere, men bliver maaske den mest synlige af dem alle. Vender man nu fra samme Plads Blikket fremad, ja saa kan vi intet se, men kun ane, og der er derfor ikke andet tilbage end at frembære de bedste Ønsker for, at den kommende Tid maa blive en god og sund Grødetid for den Virksomhed, der skal øves her ud fra, at Kirke og Skole og alle gode Kræfter maa staa sammen i Arbejdet for at bære det bedste frem i Sognet.

Omtrent samtidig med, at endelig Beslutning blev taget for Ombygning af den gamle Bolig, blev en ny Præst, cand. theol. & mag. Jens Hyldig Markvorsen, født i Sognet d. 28. Oktbr. 1882, kaldet til Embedet. Han blev indsat i Karby Kirke d. 11. Novbr. 1923. Med den nye Præst i den nye Bolig under de forandrede nye Forhold begynder et nyt Afsnit i Sognets kirkelige Historie.

Har der tidligere været nogen ydre Herlighed ved Præsteembedet lidt over det almindelige, saa er det nu ganske bortfaldet. I folkekirkelig Henseende har Sognet nu kun sig selv. Det staar ene. Dette er økonomisk set en Forringelse af Bæreevnen overfor Embedet, men kan for Sognet kirkelig set blive en Vinding. En Styrkelse vilde det formentlig være for Sognet, om det nu ogsaa i verdslig kommunal Henseende blev sig selv alene.

Fr. Saabye.

Lødderup Sogns Stednavne.

Af Anton Kjølbj.

(Fortsættelse.)

Glemte Stednavne.

A. Fra Landvæsenskommissionssagerne (Udskiftningen) for Lødderup Sogn, beroende i Amtskontoret.

Et Par Dage efter at mit Brev til Amtmanden (jvfr. Indl.) var afsendt, og inden Svaret paa dette naaede mig, erfarede jeg af Provsten, at han for Tiden havde som Laan fra Amtet en gammel Udskiftningsprotokol, indeholdende bl. a. Lødderup Bys Udskiftning. Jeg rejste imidlertid alligevel til Thisted og gennemgik Amtets Udskiftningsprotokoller med Bilag. — Resultatet var kummerligt, idet der foruden et Par intetsigende Bilag til Lødderup Bys Udskiftning kun fandtes: „Landvæsens Protocoll for Dueholm Amt, underskreven“ o. s. v. 1790 ¹/₅, hvis sidste Indlæg er dateret 1859 ¹⁸/₆, og hvis Meddelelser om Lødderup Sogn var sparsomme. Derefter indfandt jeg mig hos Provsten, der i den mellemliggende Tid havde gennemgaaet Lødderup By i sin Protokol og gjort Notater heraf. Begge Dele fik jeg med mig, og jeg har saa ogsaa selv studeret Protokollen [for Dueholm, Ørum og Vestervig Amter 1769—89], specielt Lødderupudskiftningen. Nedenstaaende skyldes følgelig for en stor Del Provstens Arbejde, af hvis store Lokalkendskab det bærer et stærkt Præg.

Om begge nævnte Protokoller gælder, at af Lødderup Sogn findes kun Lødderup By. Ikke Lægind, Faarup, Kaarup og Fredsø, skønt de hører hjemme heri.

1786 $\frac{8}{9}$ mødte i Lødderup Hr. Galtrup til Højriis, Hr. Wandborg til „Frøsløfgaard“ og Christen Wester Møller samt Landmaaler Emanuel Torm „for om muligt at faae Planen bestemt til Lødderup Byes Udskiftning“. Godsejer Galtrup vil bygge en ny Gaard „norden Degnen“. [Provst Hansen: „Det er tydeligt, at der er Tale om at genopbygge Vestergaard paa sin gamle Plads, hvis Jord i lang Tid har hørt sammen med Lynggaards. Landmaaleren vil have den ny Gaard bygget enten ved „Trædhøj Vang“ eller paa „Græsborg Toft“ c : nogle Agre lige Nord for den gamle Kridtgrav paa Lynggaards Mark. Disse Agre har tilhørt Græsborg indtil den allernyeste Tid, men ikke været drevne eller græssede derfra; nu tilhører de Lynggaard. Galtrup sejrede over Landmaaleren og fik Vestergaard lagt, hvor den nu ligger (og før havde ligget), og derved er det sket, at Lynggaards Mark har faaet sin underlige Form; den kunde have faaet en bedre Form efter Landinspektørens Plan, men adskilligt talte jo rigtignok for Galtrups Plan.“] — — Et Aaestædsmøde af Land Commissionen med allerførste anmodes Torm om at „require“.

Derimod bestemtes nævnte Dag en Udskiftningsplan for Wandborgs Gods i Lødderup. Her nævnes af Stednavne: „*Søndre Heede*“ [utvivlsomt lig „Lushede“; min Anm.] — — „Disse Lodder ville indtage: *Øster og Synder Overtoft, Lerager med Brød-Jorden* sønden for, samt *Lyngetoft og Langagere*, saa langt i Vester, de efter Maal og Taxation kand tilkome.“ — „*Møllekiær*“, atter „syndre Hede“ — „Niels Svenningens Gaard, som bliver ikke 5 Tdr. Hartkorn var Hr. Wandborg villig til at udflytte paa den nordøst Hiørne

af Marken og til den at tage Lod udi *Græsborg østre Toft, Ryltoft* med Agrene synden for, *Hesttoft, Flæns-hede*, saa langt i synden den kand tilkome, dog ikke længere vester end midt i *Flensborg og Flenshede Jord*“. „— *Toft*“ (ulæseligt), „*Væstre Hede*“, „*Mejeltuft*“, „*Langdam*“.

1786 ^{19/9} Landvæsens Commissionen i Dueholm Amt mødt hos Niels Marqvorsen i Lødderup. Lods-ejerne: Hr. Wandborg til Frøslefgaard, Hr. Galtrup til Højriis og Christen Møller i Vester Mølle var indkaldt og mødt. — Galtrups Gods i Lødderup udskiftes.

S. 218: „vesterst i *Vester Hede, Sonden Øxendals Ager*“. — „*Brunrøgel Høj*“ — „*Sønder Heede*“. — Vestermølle tillægges 6000 Qvadr. Al. „imellem *Meel-, Land- og Kors Tofter*“ — „det øvrige, som Kirken skal tillægges, udlægges øst i *Vang Jorden, Neden Arm Hauge*“. — „*Brands Toft*“ — „*Meil Toft*“ — „*Søndre Bakke*“ [ved Vestermølle].

S. 220: Galtrup sætter sin Villie igennem.

S. 221: „*Pilegaards Toft*“ — „*Trædhøj Vang*“ — „*Ramshøj Toft*“ — „*Rughøj Vang*“.

S. 223—25: 1787 d. 10. Marthi aastædsmøde i Lødderup i Anledning af en Klage til Amtmanden fra Anders Poulsen Lynggaard og Christen Væster-Møller i Lødderup „angaaende deres tildelte Lodder ved Lødderup Byes Udskiftning“.

S. 225: „*Kridegraven i Trædhøj Vang*“ — „*Bek-gaard*“.

En Del af ovennævnte Navne har jeg faaet ad mundtlig Vej og stedfæstet i Listen og paa Kortet inden nærværende Undersøgelse. De øvrige bliver:

Græsborg Toft,
 Langagere,
 Græsborg østre Toft,
 Ryltoft,
 Hesttoft,
 Flænsbøde,
 Flænsborg,
 Brunrøgel Høj,
 Landtoft,
 Korstoft,
 Arm Hauge,
 Brands Toft,
 Ramshøj Toft,
 Rughøj Vang,
 Bekgaard.

Anders Henriksen (Incl. Nr. 6) og John Chr. Andersen (Incl. Nr. 8) m. fl. mindes ikke disse Navne.

Provst Hansen skriver: „Ved N. Svenningsens Gaard anføres som Særnavne „Græsborgs østre Toft“, „Ryltoft“, „Hesttoft“, „Flænsbøde“ og „Flænsborg“. Disse Strækninger kunde synes at være den mod Øst skraanende Del af Bisgaards, Roslevs og Græsborgs Jord. Øst for Roslevs og Stenbæks Gaarde strækker der sig en Lavning i Retning S.—N., og rimeligvis er det Jorderne Øst for denne Lavning, der har heddet „Flens“ —, det er aabenbart sent opdyrket, og i alt Fald en stor Del af Græsborgs Areal, langs Vejen til Kæret, først bragt helt under Kultur i min Tid; mens det før laa hen i Grave, Siger, Lyng og Surhed“.

„Landvæsens Protocoll“ for Dueholm Amt 1790—1859 (i Amtet) har S. 81—82 Jords Udlæg til Lødderup Skole ifølge Plakaten af 25. Novbr. 1801 [Forretningen holdt 1804 ⁹/₁₀]. — Ingen Stednavne.

S. 107: „Aar 1855 d. 12. Novbr. foretoges atter (o: i Sejerslev Sogn 1855 ^{14/8}) ovenstaaende Synsforretning ved Ejeren af Dahlgaard I. Sørensens Andragende om Møllerbevilling efter Indenrigsministeriets gennem Amtet modtagne Ordre af 11. f. M., der fremlagdes saalydende: Commissionen afgav i denne Anledning angaaende Beskaffenheden af de inden [ulæseligt Ord] af en Miil fra det Sted, hvor den ny Mølle ønskes anlagt, beliggende Møller, med Undtagelse af Damsgaard Mølle, der tidligere er omtalt, saadant Skiøn:

„af de tre i Lødderup Sogn beliggende Møller: Østermølle, Vestermølle og Markmølle, er de tvende sidstnævnte meget ubetydelige Møller, ved Markmølle er desuden den Mangel, at Vandet ikke ret kan faae Afløb fra Hjulene, hvorved disses Gang besværes; den sidstnævnte (!) Mølle kan efter Egnens Brug, ansees for en jevn god Mølle.“ — —

„Commissionen maatte iøvrigt henholde sig til sit Forrige, at de nævnte Møller ikke er tilstrækkelige til at bestride Egnens Maling, hvilket navnlig gjælder om Frøslev og Møllerup Sogn, der have 3 Fjerdingsvei å i Miil at kiøre til Mølle uden dog at være sikker paa at faa deres Sæd malet, da Møllernes Beskaffenhed ikke derfor giver Sikkerhed.“ — Forretningen sluttet. Underskrifter.

B. Diplomatariet.

Thagemark og *Østerdighe* er glemte (jvfr. Diplom. Register).

Tillægslisten.

Faarup, Lødderup Sogn, Mors.

2. *Dalgaard*, bygget 1882. Her findes en gammel Klædekiste med Aarstal 1734, men uden Bogstaver. Farven blaa, formentlig den oprindelige.

Hos Gaardejer Martin Jacobsen, Faarup, en gammel „Landkiste“ med Aarstal 1757 og flere Bogstaver. Mørkegrøn.

4. *Hulhøj*. Ældre Folk husker et „Hul“, en Fordybning i Toppen. Tidligere Ejer, Gmd. Jens Chr. Pedersen Krogh (jvfr. Indl. Nr. 5, Jørgen Aggerholm, 1ste Stykke) fandt to store flade Sten, ellers intet. Forrige Ejer, nuværende Partikulier Chr. Poulsen i Dalgaard, derimod et helt Gravkammer med en Mængde „Bronzenaale“ m. m. Konsul Schade, Nykøbing M., fik det fundne. — Højen jævnet og dyrket, svag Forhøjning tilbage.

Ved „Huelhyv“ gik en hovedløs Gris.

For omkring 100 Aar siden boede i nuværende Martin Jacobsens Gaard i Faarup en Mand ved Navn Thor. Han havde en Gang faaet „tyndt Liv“ og skulde hvert Øjeblik ud paa Naturens Vegne. En Aften havde han i denne Anledning sat sig i Grøften ved Landevejen, da en Mand kom kørende forbi. „Hvad sidder du dér efter?“ Det fortalte Thor. „Det kan jeg give dig Raad for“, sagde den fremmede. „Du skal købe nogle Krogaal og spise baade Kød og Ben, saa skal det nok gaa over.“ Nu var Thor noget en „Kallis“, og han spurgte: „Hvad farer I her saa sent efter?“ „Jo“, svarede Manden, „jeg faar min Datter gift fra „Huelhyv“ til „Stuehyv“.

NB. Meddelelsen: Krogaal o: taget paa Kroge.

Aalebenene skulde naturligvis fjerne det Haar, der nok var kommen ind i Thor og forvoldte Mavepinen.

Ovenstaaende fortalt mig af Anders Henriksen, Fredsø. — Bemeldte Thors Dattersøn, Thor Jensen Wendelbo (jvfr. Indl., Meddeler Nr. 1) fortæller uafhængigt heraf saaledes:

Min Mors Far eller Fars Far havde en Gang ondt i Maven og skulde rende oppe saa mange Gange en Nat. Hver Gang han var ude, var der en Ruslen og Fuslen, men han kunde ingenting se. Da han hen paa Natten igen var ude, kommer „en bette Mand“ til ham og spurgte, om det var dem, han saa efter. „Nej“, sagde Thor og fortalte om sin Mave. „Det skal nok gaa over. Du skal branke noget Flæsk og spise det. Og saa vil jeg helst have, at du holder dig inde, for jeg gifter min Datter fra „Stuehyv“ til „Huelhyv.“ Da Thor lige var kommen inden for Døren, kunde han ikke lade være et Øjeblik at se sig tilbage, og han saa da Skoene blinke under Hestenes Fødder.

Tredie Version: „En bette Mand“ kom en Dag henad Aften ind i en af Faarupgaardene og sagde, at de skulde ikke bryde sig om, at der blev lidt Uro paa Vejen til Natten. Han skulde have sin Datter gift fra „Huelhyv“ til „Stuehyv“. Der var den Nat stærk køren paa Vejen.

Fjerde Version: En Faarupmand traf en Gang ved Midnatstid paa Vejen i Faarup Nissefar, der forklarede, at han i Nat skulde have sin Datter gift fra „Huelhyv“ til „Stuehyv“. Der blev stærk Uro paa Vejen hele Natten.

11. *Dalgaards* gamle Stuehus, der trods adskillig

Omforandring endnu har gammelt og oprindeligt Præg. Høj Kælder. Høj Kampestenstrappe opad Brolægningen til Hovedindgangen.

I Østenden bor min Meddeler (Inkl. Nr. 1) Thor Jensen Wendelbo. Hos ham et Billede af Forældrenes gamle Ejendom i Faarup (jvfr. Inkl., Meddeler Nr. 1), tegnet af Søren Seiersen, Sallingsund. Endvidere:

1) Fæstebrev af 1841 $\frac{1}{9}$ paa en Gaard i Faarup (Matr. Nr. 4, Forf. Anm.) af Hartkorn 2 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. til hans Far Jens Christian Christensen Wendelbo. fra Ane Marie Galtrup sal. Gieddes til Højriis og Glomstrup.

2) Syns- og Taxationsforretning af 1841 $\frac{3}{9}$ over ovennævnte Ejendom.

3) Udskrift — dat. 1831 $\frac{12}{11}$ — af Morsø Herreders Skøde- og Panteprotokol af 1823 $\frac{1}{4}$.

4) Hoveriforening med en Fortegnelse over Hovmaalenes Længde og Bredde paa Højriis Hovedgaards Mark.

25. *Faarupgaard*. Tidligere Ejer, nuværende Partikulier Chr. Rasmussen, Fruevej, Nykøbing M., havde og har:

„Kort over *Lødderup* Sogn, Morsø Sønderherred, Thisted Amt. Udført efter Matrikulens minorerede Kort i C. M. Tegners lith. Inst., Kjøbenhavn.“

Det ældste Sognekort menes fuldstændig forsvundet. Da Esper Roslev for ca. 30 Aar siden købte sin Gaard i Lødderup, skal det have været til Stede; senere vides intet om det. Muligt kommen til Herregaarden Frydsbrønd og brændt sammen med den. Forh. Sogneraadformand Jens Lundsby i Lødderup har for Aar tilbage „været grundig paa Jagt efter det“.

Under mine videre Eftersøgelser klaredes det, at Herregaarden Højriis har haft et for ikke saa mange

Aar tilbage. Nuværende Godsejer har paa min Foranledning søgt det dér, men forgæves. Jens Lundsby har nok iøvrigt allerede forhørt om det paa Højriis i Kammerherre Steensen de Leths Tid.

Jens Lundsby fik for en Del Aar siden et nyt fra Matrikelskontoret. Det blev afgivet til daværende Landinspektør Holst, Nykøbing, til Opbevaring.

Udskiftningsdokumenter har jeg forgæves spurgt om rundt i Sognet og hos Sogneraadsformanden.

28. *Storhøj*. Thor Wendelboe fortæller: Konen i Huset lige sydfor — før nuværende Ejer Svenning Kristensen — og hendes ældste Dreng kom engang fra Nykøbing. Drengen kørte en Trillebør. De vilde østen om Huset, men Drengen kørte hen til Højen og vilde tværs over den. Han kom derop, men kunde saa ikke komme længere, hverken frem eller tilbage. Moderen gik op til ham, og da kunde hun se ned i Højen, hvor der viste sig en Masse Gæs for hende. Hun skød Drengen tilbage ned ad Højen, og nu var der ingenting i Vejen. — Schade: 90—91.

33. *Nørrehede*. Udmærket fra nuværende Martin Jacobsens Gaard i Faarup. Forrige Ejer, Gmd. Lars Jacobsen. Sønnen Martin købte Gaarden og Indmarken, og Sønnen Søren Nørrehede. Søren Jacobsen har her under fattige Kaar med stor Børneflokk gennem Opdyrkning og Plantning skabt sig et smukt Hjem og gode Kaar, et højst fortjenstfuldt Livsværk.

Jævnfør herom: „Morsø Folkeblad“ 1923 ^{12/12}, Nr. 290.

37. *Trældige*. Se Afsnittet: Provst Vilh. Hansen om „Trældige“ o. s. v. (S. 57).

49. *Faarup Kær*. De smalle Engstykker oprindeligt fra Peder Bondes Gaard (jvfr. Stednavn Nr. 25). En senere Ejer Chr. Rasmussen (jvfr. Till., Nr. 25) fandt under Tørvegravning i sin Lod først inde ved Land et velbevaret Skelet af en Hjort. Derefter ca. 20 jævnt store Sten i Linie udad med en Skridtlængdes Afstand mellem hver, til en Baad kom til Syne. Det var en udhulet Egestamme, flad underneden, ca. 5—6 Alen lang og 1½ Alen bred. Træet saa friskt, at det brugtes til Tøjrehæle.

Lægind, Lødderup Sogn, Mors.

55. *Vejlbro*. Den og Vejen anlagt for ca. 80 Aar siden. Kgl. Vej, mens Overfarten foregik ved Salling-sund. Nu Amtsvej. Hyppige Højvande voldte Over-svømmelser her; og Vejen blev derfor forhøjet for ca. 10 Aar siden. Broen iøvrigt ikke forandret, ud over at Trærækværket er blevet fornyet, dog ikke de sidste 12 Aar.

Omkring 1880 var der i nogle Aar en privat Fjælsluse i Broens Østside. Den regulerede sig selv, lukkede for Højvande, men ogsaa for Bagvande, som skal være ligesaa slemt. — Raadnede og blev ikke fornyet.

Nu — 1924 — er der Planer oppe om at udtørre Søen. Jeg haaber ikke, det sker. Det vilde være Vold mod Naturen. Her er meget smukt. En blodig Synd at faa et hæsligt Uhyre af en Vindmotor til at staa dér og rasle ved Dag og ved Nat.

67. *Pouls Bakke*. Thor W. fortæller: I gamle Dage gik Folk i ufarvet Tøj. Der var engang en Færgemand ved Salling-sund, der hed Poulsen. Naar han i sit hvide Tøj rundede Bakken her, kunde man i Faarup se ham. Derfra Navnet.

Fra anden Side: Poulsens Enke senere gift med Færgemand Koustrup.

Neden for „Pouls Bakke“ (Stednavn Nr. 67) findes to Villaer: *Kroghsminde*, bygget 1913 af Fisker Martin Krogh (nu Bangsbostrand) for een Nats Fortjeneste (Sild). Nuværende Ejer: Isenkræmmer Vilhelm Bang, Nykøbing M., hvis Sommerbolig den er. -- *Aase*, ejes og beboes af Trafikassistent Chr. F. Drackenberg, Nykøbing M., Ætling af den berømte Olding Drackenberg.

77. *Lægind Skole* er bygget 1876 og senere tilbygget to Gange (1889 og 1901). I August 1923 forsynet med Stentag. Første Lærer, Anders Nielsen, senere i Højen ved Asdal og nu pens. Lærer i Hjørring. Næste Lærer, Christen Julius Dahlsgaard (1879—1912), og nuværende Lærer, Nedskriveren af disse Linier, siden 1912.

Skolen bygget paa Hede, hvor der fandtes en lille Forhøjning og i og omkring den en Køkkenmødding. Lærer Dahlsgaard har med stor Ihærdighed og Udholdenhed gennem sin 33aarige Virksomhed her faaet en smuk og god Have anlagt.

Der var delte Meninger om, hvor Skolen skulde ligge. Provst Cederfeld de Simonsen vilde haft den længere op i Heden; den skulde saa søges af Børnene fra Kaarup og Lægind, mens Faarupbørnene skulde gaa til en Skole for Nykøbing Landsogn, der tænktes anlagt et Sted ved Frueled. Gamle Hans Nielsen i Lægind, Chr. Munks Morfar, vidste imidlertid bestemt, hvor Skolen skulde ligge. Han kørte med Stude og tidt til Nykøbing, kom sjældent hjem før ved Midnatstid. En Gang havde han set et langt Hus her med mange store Vinduer, og siden holdt han paa, at det blev Skolens Plads. Han levede længe nok til at se sin

Spaadom gaa i Opfyldelse. Samme Hans Nielsen vidste et Navn paa ovenomtalte lille „dorres“, men det synes gaaet helt i Glemme i Nutiden.

78. *Gaasefolden*. I Peder Markmøllers Ejertid (ca. 100 Aar siden) Gæs her om Natten. En Hund tøjret ved Siden for at holde Ræven borte.

82. *Bavnehøj* i Plantagen. Beplantningen for faa Aar siden ryddet til en stor Rundkreds, omgivet med høje Gyvel. Flagstang og to Bænke. Vid og vidunderlig Udsigt.

En Natursten af Granit, fundet i Plantagen, er paa Cementsokkel, hvorom dannet en lille lyngklædt Høj, rejst for Kammerherren paa Højriis med følgende Indskrift:

Rejst for
Kammerherre
Carl Steensen Leth
af Plantningsselskabet Legindbjerge
Aar 1919.

Han gik foran.
Vi gik i hans Fodspor.

Mindeordene: „Han gik foran. Vi gik i hans Fodspor“, skyldes afdøde Dr. Faartoft. Borgmester Bolwig havde foreslaaet: „Foregangsmand i Plantningssagen“, men det blev forkastet af Dr. F., der ikke syntes om Ordet „Foregangsmand“ og fik det erstattet af andre Ord..

92. *Riskær*. Sagn om Harald Blaatands Daab henlagt hertil. Dahls. S. 8 foroven. Hist. Aarb. 1920, S. 89.

94. „*Sokken Hvol*“. Almuen fortæller, at her har en Gang staaet en Gaard (Nr. 114), hvis Beboere spottede Gud — eller hvis Indehaver aflagde falsk Ed i en Paternitetssag. Gaarden sank da lige ned i Jorden. Indelukket lige ovenfor skulde være Haven („Kaalgaarden“).

„Sokken Hvol“ er aflangt, lidt krumt paa Midten ind mod Indelukket. Den mørkegrønne Plantevækst stikker om Vinteren underligt af mod de omgivende — tilsyneladende paa ligesaa eller mere vaad Bund — visne Græstotter.

Provst Hansen skriver: „Jordfald“ o: Sammen-synkninger af Jorden — som Følge af Udhuling dybt i Grunden er ikke noget sjældent paa Mors især i Kridtterrænet. I min Tid dannede der sig saadanne — dog i lille Stil — paa Østsiden af Vejen Lødderup—Hårrehøj. — Det Fænomen har sagtens vist sig adskillige Steder og dannet det naturlige Grundlag for Sagndannelser“.

105. *Holmhovedet*. Beplantet for ca. 40 Aar siden af daværende Ejer, Fabricius (stammede fra Vinderupgaard). Senere fældet. Atter for ca. 30 Aar siden beplantet af ny Ejer: Anders Nielsen. Begge Gange Naaletræer.

113. *Sloths Hus*. Matr. Nr. 4 b. I Hestbæk, Rybjerg Sogn i Salling, laa to Høje, „Slothv“ og „Snorren“. Ved sidstnævnte boede „Ka Snor“, ved førstnævnte „Ma Sloth“, Hans Sloths Farmor.

121. *Røverstuen*. Efter Sagnet udspændte Røvere i gamle Dage herfra til Røverstuen i Højriis Skov (Nr. 138) Snore med Klokker i Enderne. Røverne overfaldt saa de rejsende og plyndrede dem.

Beplantet for ca. 25 Aar siden af daværende Ejer, Gmd. Chr. J. Munk, fældet af nuværende: Boelsmand Niels Vestergaard, der ved Køb har lagt denne Parcel til sin øvrige Jord.

I Lavningen omkring Stenkisten og Renden vest for Søren Bondes og Chr. Munks Gaarde skal gaa en Jomfru.

Sallingsund, Lødderup Sogn, Mors.

123. *Sundsør*. I gammel Tid her et Kornhus, som tilhørte Højriis og opbevarede det af Bønderne leverede „Sundkorn“. — Endvidere da Ret for Fiskerne til at bruge Landdragningsvaad og Oplagsplads for Fiskegarn.

125. *Sallingsunds Bjerg*. Her i nogle Aar et nu forsvundet Udsigtstaarn at Træværk. Herlig Udsigt over Fjorden over mod Glyngøre og de lyngklædte Bakker op mod og bag „Pinen“.

Ved Bjergets Fod lidt inde paa Bakkekammen rejst i 1919 en Mindesten for tidligere Ejer af Sallingsund, Plantningsmanden Søren Seiersen. Den høje Natursten staar paa en lille lyngklædt Banke med høje, ranke Graener som Baggrund og bærer følgende Indskrift:

Minde om

Søren Seiersen.

Du drømte skønt bag ved din Plov,
du virked, hvad du evned,
dit Træ blev stort, din Drøm blev Skov,
dit Navn med Ære nævnet.

Rejst af taknemmelige Venner.

Foran Mindet en Rundkreds indrammet af fem Natursokkelsten.

Fortjenesten af, at der blev sat Søren Sejersens et Mindesmærke, har afdøde Avlsbruger Ole Chr. Stausholm i Nykøbing, vistnok ledet af en Følelse af, at der tilkom ham lige saa megen Tak i den Henseende som Kammerherren. Verset skyldes Skjoldborg.

Thor Wendelboe fortæller følgende Sagn: En „bette Mand“ kom engang til Sallingsund og bad Færgemanden sætte over. Denne gik i Gang med Arbejdet og færgede hele Natten fra den ene Side til den anden, skønt han kun saa Dværgmanden og en tom Baad. Da det blev Morgen, sagde den lille: „Har du Lyst til at se, hvad du har færget over?“ Det havde han og saa da alle de smaa Dværgfolk kravle oppe paa Sallingbakker.

[Svag Afglans af Sagnet i Hist. Aarb. 1923, S. 6—9].

128. *Plagen*. Folkenavn i gamle Dage paa Grund af de ofte vanskelige Overfartsforhold. Schade: 2, 113, 237, 238—41, 319. — Dahlsg.: S. 34. — St. St. Blicher: Kærlighed i „Pinen“. — Visen om Ellen Ovesdatter.

Kaarup, Lødderup Sogn, Mors.

131. *Joseph Gades Hus*. Her findes et gammelt Glødefad (kaldes paa Mors en „Glødfod“) og i Brug en Bilæggerovn paa Træfod, rigt ornamenteret paa begge Sider. Ovenpaa en Træramme med Messingknapper, indenfor et Rum til at tørre Malt i. Forneden en Skuffe til samme Brug. Paa Forsiden en Skikkelse med en Tréfork og følgende Indskrift:

Holden Werk ano 1772.

— — —

Følgende skal have tildraget sig i Lødderup Sogn

for mange Aar siden: En Mand var vaad og kold, og for at varme sig stak han Enden af sine Læderbukser ind mod den hede Bilæggerovns Forside. Da han trak sig tilbage, stod der tydeligt paa hans Bag, brændt ind i Bukserne: Holden Werk.

138. *Røverstuen*. Se under Lægind, Nr. 121. — Paa aaben, lyngklædt Plads i Højriis Plantage ved Siden af Ridebanen.

153. *Kløvnhøj*. I gammel Tid boede i den en Smed. Om Aftenen hørte man ham hamre derinde.

177. *Kaarupdal*. I Kaarupdal gik tidligere en „Hovmand“ om Aftenen og raabte: „Hov-hov-ho-o-v“, sidste Gang langt og højt. Min Meddeler har selv hørt det, og — bekræfter Almuen — det har mange hørt.

Nogle Skytter var engang paa Jagt i Kaarupdal. De pudsede Hundene paa „æ Hovmand“. Det var forgæves. Hundene var bange.

Anden Version: „Æ Hovmand“ gik vest for Søren Klemmensens Gaard, men i 1864 forsvandt han. Soldaterne gik først og ringlede og raslede paa Sdr. Hyldigs Agre i Tødsø med Kanoner og Kæder, derefter paa Søren Klemmensens Agre. Siden ingen hørte ham. Han har været Forvarsel for dette.

Ovenstaaende modsiges dog i nogen Grad af følgende:

Jens Smeds Far i Fredsø gik tit paa Ilderjagt. Han og to andre Mænd var en Aften paa Jagt i Kaarupdal. Ved Midnatstid blev det pludselig lyst, og der hørtes ligesom en hvislende Lyd i Luften. To store,

modige Hunde var med, men de trykkede sig bange ind mellem Mændenes Ben, gøede stærkt og vilde ligesom bide efter noget. Dette varede flere Minutter, derpaa alt som før. Nogen Tid efter kom de samme Mænd til samme Sted en Aften i samme Ærinde, og den ene af dem, Gmd. Anders Kr. Kallundborg fra Vejerslev, puffede da til Jens Smeds Far: „Sme, Sme, ka do hov'ed, hæer va' e Fanden rasme“. „Ti stille med det“, kom Svaret lavmælt, „tal ikke om det her“.

Jens Smed garanterer for Historiens Rigtighed.
[Meteor?]

I Kaarupdal gik ogsaa en hovedløs Gris med Lænke om Benet. Mathias Andersens Kone i Lægind († i Lægind 1916 ^{20/11}, 79 Aar gl.) vilde en Gang om Aftenen fra Ljørslev sætte over Kaarupdal. Folk advarede hende for Grisen; men hun begav sig af Sted. Aldrig saa snart var hun dog kommen ned i Dalen, før der blev en Grynten om hende, saa hun aldrig havde hørt Mage, og hun skyndte sig af alle Kræfter at komme over.

Ogsaa en Tyr havde sin Gang i Kaarupdal. Mathias Andersen i Lægind († paa Refshammer, Nykøbing M. Landsogn, 1922 ^{20/2}, 90 Aar gl.) vilde en Aften for mange Aar siden gaa over Dalen. Som han gaar allerbedst dernede, kom der to Brøl efter hinanden saa stærke, at det ligefrem svarede igen, og Mathias satte naturligtvis det lange Ben foran for at naa over.

Mathias Andersens Datter, gift med Fisker Peter Nielsen paa Refshammer, har fortalt og indestaar for de to Historier. — [Mathias Christian Andersen, f. i Karby 1831 ^{2/12}, † p. Refshammer 1922 ^{20/2} som Enkemand efter Inger Marie Sørensdatte, f. i Lægind 1837 ^{20/8}, † smstds. 1916 ^{20/11}.]

Endvidere vandrede i Kaarupdal en Landmaaler, der raslede med Kæder om Natten. Han er nok ogsaa bleven set i Mands Minde af en og anden.

Provst Hansen skriver om ovenstaaende: „Da der utvivlsomt ligger en Realitet bag lagttagelserne, vil jeg holde paa den store Rørdrum, som nu er hjemløs i Danmark, men ikke helt forsvunden før ca. 1860. Den er et udpræget *Natdyr* og har to Toner, et Lokke-raab og et Parringsraab, og det sidste er næsten ligesaa stærkt som et Kobrøl. Ingen af lagttagerne har jo *set* noget, men de har *hørt* noget. Inden Rørdrummen helt forsvandt, var den i lange Tider en sjelden Fugl, som mange Steder har givet Anledning til Spøgelseshistorier. Denne Hypothese tror jeg at kunne fastholde“.

Senere skriver Provsten: „Kordegne Pedersen, der kom til Mors 1887, har i Lægind Vejle hørt Rørdrummens Lokketoner og mener, at den ogsaa er hørt i Søen ved Højriis“.

Om en Kæmpehøj i Kaarup følgende Sagn:

Man skal paa Tødsø Kirkegaard igennem Lødderup Kirketaarns Glamhuller kunne se en Høj i Kaarup, og i den skal være skjult en meget stor Skat, saa stor, at den kan betale hele Mors.

Fredsø, Lødderup Sogn, Mors.

195. *Lykkensprøve*. I Lægindbjerge yngste Plantage. Rester af et Hus og en gammel Have. Træerne, overvejende Naaletræer, højere og ældre end den omgivende Plantning. Huset bygget paa opdyrket Hede for ca. 40 Aar siden af daværende Ejer, „Sallingboen“, Gmd. Jens Jensen i nuværende Kvistgaards Gaard i Fredsø. Flere Lejere. Deriblandt en forvoven Kumpen,

hvis Folkenavn var Peder Hæl, og som var meget i Folkemunde. Han levede sammen med en Kvinde, som han kaldte „Mutter From“ og ikke var god imod. Han vilde — som han kunde bande — „prøve Lykken“ her sammen med „Mutter From“. Deraf Navnet. Samme Peder Hæl sagde ogsaa, at herfra kunde man se Fjorden. Derfor skulde Huset hedde „Bølgensigt“. En enkelt Meddeler hævder dog, at Navnet „Lykkensprøve“ skyldtes Ejeren, Jens Jensen, og at saa Peder Hæl dannede sit Ordspil deraf. — Heden heromkring senere tilkøbt af Plantningsselskabet „Legindbjerge“, og Huset blev en kort Tid Plantørbolig. En Del af Stenene brugt til Laden ved det ny Skovfogedhus.

Provst Hansen skriver: „Navnet „Bølgensigt“ er vistnok opfundet af en gammel Lærer Østergaard i Ørding, der var en stor Original, og som byggede et Hus, som han gav det Navn, før Peder Hæl fik noget at gøre med „Lykkens Prøve“. Denne sidste Benævnelse stammer sikkert fra Jens Jensen, der er Fader til Ølhandler Jensen i Nykøbing, og som var en meget livlig Mand. — [Lærer Ø. pralede af sine Sprogkundskaber. Han regnede sig for Herre over et Sprog, hvis han kendte Bogstaverne. Man sagde om hans „Sparsommelighed“, at han begyndte Ugen med et Pund Smør, men endte med to, fordi Skaalen blev fyldt med Brødsmuler under den haarde Skrabning!]

Følgende Historier er fortalt mig om Peder Hæl:

Peder Hæl var med i Krigen 1864 som Dragon. Ved Horsens var han og to andre Dragoner inde i en Kro og vilde have deres Pægleflasker fulde af Brændevin. Der kom Bud ind, at Tyskerne kom udenfor. Saa rendte de to, men Peder Hæl bandede, at han vilde have sin Flaske fuld. Kommen ud tog han 2—3 Tyskere til Fange, og det blev han Dannebrogsmænd

for. Den Storhed varede ikke længe. Han drak sig fuld, og Korset blev taget fra ham.

Provst Hansen føjer hertil: „Historien om Peder Hæls Kors har jeg ikke hørt før. Den *kan* jo være sand, men den minder om, hvad der fortælles om Søren Mogensen fra Alsted -- død for faa Aar siden. Han var Trompeter og havde ogsaa lært sig de tyske Signaler. I en kritisk Situation, hvor hans Kompagni var ved at blive afskaaret, blæste han det tyske „Retirér“ med den Virkning, at Tyskerne trak sig tilbage! Han blev Dbmd. men drak sig fuld og fik da Korset ombyttet med 25 Rdlr. kontant. *Den Historie er vistnok paalidelig*“.

Da Danskerne kom over ved Sallingsund 1864 i flade Robaade, var Peder Hæl med i en, der var forstærkt lastet med Folk og Heste. Hans Hest kom ud midtjords, og saa bandede Peder Hæl: „Skal den ud, saa vil jeg ogsaa“. Sprang ud, satte sig op at ride, og Hesten svømmede i Land med ham.

Peder Hæl tjente engang et Sted i Ørding, hvor Laden var lav og lille. En bemærkede: „Hvordan kan du egentlig tærseke dér?“ — „Jo“, bandede han, „jeg render udenfor og svinger Plejlen og render saa indenfor og slaar.“

Han havde i sin Tid Høstarbejde paa Ørdinggaard. Datteren skulde binde op og kunde ikke følge med. Manden bebrejdede ham det lidt. „Naa“, svarede han. Om Eftermiddagen mødte han i to Frakker og med et Par store Lufvanter paa Hænderne for at holde Varmen.

Peder Hæl døde paa Fredsø Fattiggaard, og en

Original i Fredsø, Peder Glarmester, skulde lave Ligkisten. Han stod ude ved Arbejdet, da et af Sogneraadsmemberne kom til og bemærkede, at den Kiste vist var for lille til Peder Hæl. „Nej, Fanden stage mig er den ikke, for jeg har maalt ham.“ — Manden tvivlede endnu. „Ja, ja“, siger Glarmesteren, „saa faar jeg ind at maale ham igen“. Dette skete, og han kom tilbage. „Ja, ja, han er Fanden stage mig kras, men ned skal han.“

Provst Hansen supplerer: Peder Glarmester var aabenbart af Taterblod. Han døde for nogle Aar siden her i Nykøbing.

Kirkebogen: *Peder Villadsen*, f. i Lødderup 1841 ⁶/₃, † i Fredsø 1894 ¹⁶/₆. (Gift Nykøbing M. 1880 ²⁸/₁₁ Enke [efter første Ægteskab med Husmand Jens Erik Nielsen af Nissum i Aasted Sogn] Dorthe Marie Sørensdatter af Nykøbing M., f. i Aasted 1836 ¹⁷/₉.)

„*Mutter From*“ død som Mads Chr. Larsens (Moustens) Enke i Lægind 1923 ¹⁸/₁₂, 80 Aar gl. (Mette Marie Larsdatter, f. i Sillerslev, Ø. Assels Sogn, 1843 ⁴/₈, Datter af Fisker Lars Christensen Foldager. Gift 1898 ¹⁵/₅ Mads Christian Larsen, f. i Hillerslev i Thy 1835 ²⁷/₁₁, † i Lægind 1916 ¹⁸/₇, og Enkemand efter Maren Jensen Støjbjerg, der døde i Faarup 1893 ²¹/₄. Mads Chr. L., kaldet Mouritsen, var Søn af Lærer (!) Mouritz Larsen, † paa Nykøbing Sygehus 1882 ¹⁸/₁₂ (begr. i Erslev 25. s. M.) som Husmand paa Dueholm Mark.

198. *Sanders Hus* paa opdyrket Hede fra nuværende Hejlskovgaard i Fredsø. Ensomt, udpræget Hedehjem med en Del Plantning til. En Ejer hed Sander. Om ham fortælles, at han havde de to bedste Køer i hele Lødderup Sogn. Konen forstod at gaa og

græsse dem rundtom og ved sin Omhu faa dem til at trives. — Hun havde været Barnepige for senere resid. Kapellan i Nykøbing C. Jepsen og kaldte ham „lille Kjesse“, hvad han som Præst dog ikke holdt af.

227. *Kjeskær*. Før „bundløst“ Hul. Tidligere var Snakken den, at det maatte ikke tørres ud, men skulde være Vandbeholder i Ildebrandstilfælde. — Endnu i Provst Hansens Tid har her været fisket Gedder.

235. *Ulfshøjene*. Den nordlige, stor og anselig med Sten uden om Højens Fod — umiddelbart ved NØ. Hjørne af Smedien — gravet i flere Gange og derved fundet Sten, Stenkister og Lerkar. Helt udgravet 1905 af Jens Smed og atter fundet Sten og Lerpotter. Ved Pløjning i Efteraaret 1914 stødte han paa Højens Plads mod en stor Sten, der i Januar 1915 blev gravet op, og hvorunder fandtes en Bronzesabel og et Guldarmaand (indsendt til Nationalmuseet) samt en lille Smule Bronze. — Den sydlige, „ualmindelig pæn, stor og rund“, op mod og øst for Mikkel Glintborgs Have. Fundet et Par Stenspyd, som er paa Museet i Nykøbing M. Angives ikke at være udgravet, kun jævnet og overpløjet. I den ene af Højene, formentlig sidstnævnte, skal være gemt et Sæt Guldridetøj. Hist. Aarb. 1920, S. 52.

Umiddelbart øst for Jens Smeds Hus og øst for Vejen har ligget en lille Høj, hvori fundet en Potte og en Bronzesabel. Dyrket i Mands Minde.

I Jens Smeds Have mange Grave. Intet fundet uden Stensætninger.

Afdøde Husmand Niels Andersen Bisgaard i

Fredsø (f. ca. 1828 i Gammelgaard i Lødderup) vidste meget om gamle Navne og gamle Ting. Jens Smed husker følgende Vending om Ulfshøjene:

„Vi har sgu staaet hjemme mange Gange og set, de (∴ Nisserne, Dværgfolket) red fra Højen ned i Kæret med Guldsko. Det hele var glødende. Der var en grøn Sti i Heden. Dér red de.“

Lødderup By, Lødderup Sogn, Mors.

244. *Øxendal*. Jens Mathiassen (Indledn., Meddeler Nr. 9) fortæller: Øxendal ligger lige i Skellet mellem Andrup, Lødderup og Elsø. I min Barndom blev herfra hentet Kridt til Folks Marker. Der var Gruber ind i Jorden, baaret oppe og skilt fra hinanden ved firkantede Træpiller. Kridtet kørtes ud paa Trillebør. Der blev arbejdet derinde ved Lys baade Dag og Nat ligesom i de engelske Kulgruber.

Schade: 103—05, 254, 281.

246. *Kokkedal*. Paa Frydsbrønd Mark (fra Bisgaard) boede for ca. 70 Aar siden en Kone Karen Kok. Hendes Datter byggede og boede, hvor nu Kokkedal ligger. Karen gik meget hyppigt derud. Det saa de Lødderupdrengene, og et eller andet lyst Hovede blandt dem døbte saa Stedet Kokkedal.

Provst Hansen meddeler: „Benævnelsen Karen „Kok“ skal stamme fra, at en af hendes Slægt en Gang skal have været ansat i det kongelige Køkken. (Det siger Sejer Bisgaard, som nu ejer „Kokkedal“.)

Paa Frydsbrønd Mark laa der en Gang i Nærheden af Kridtgraven og Vejen Lødderup—Harrehøj flere Huse, som nu er forsvundne; men det sidste stod endnu henimod 1880 og Haven o. s. v. i flere Aar kendelig“.

Provsten endvidere følgende: Tømmermand Lars Michelsen Bonde (fra Redsted), † 1838 $\frac{1}{3}$, 51 Aar, gift 1817 $\frac{28}{9}$ Karen Jensdatter [kaldet „Karen Kok“] paa Frydsbrønd Mark, † 1867 $\frac{27}{12}$, 88 Aar gl. Datter i dette Ægteskab: Dorthe Marie Larsdatter, f. 1820 $\frac{1}{9}$, † 1883 $\frac{6}{8}$, gift 1851 $\frac{17}{8}$ Gmd. Anders Christensen, Lødderup Vang, † 1865 $\frac{27}{5}$, 51 Aar gl. Søn heraf: Lars Andersen Christensen, f. 1860 $\frac{5}{6}$.

„Lars Andersen (Christensen), kaldet „Dorthe Maries Lars“, var saa uheldig ved en Skydning (1882 $\frac{1}{10}$) at dræbe Markøren Søren Knudsen fra Elsø. Lars A. bor nu paa Frøslev Vang.“

249. *Dalgaardshøj* m. fl. Navne. I nuværende Dalgaards Have. Udgravet og undersøgt. — Jvfr. Hist. Aarb. 1920, S. 41—53: Hans Kjær: „Lidt om Oldtidsminderne paa Mors“.

Mange Sagn knyttet hertil:

Engang blev der taget Muld fra Dalgaardshøj. Juleaften sad saa hele Dværgfamilien, Mand, Kone og 7 smaa Børn og spiste paa Skorstenspladen i Køkkenet. — Konen kom derud, saa dem og spurgte: „Hvorfor sidder I her?“ — „Jo“, svarede Dværgmanden, „I har taget Jorden fra vor Høj, Kuldnorden er os for haard. Vil I lægge den Jord tilbage, skal vi aldrig komme mere.“

Gamle Jens Dalgaard havde en Baas, hvori der stod et Par Kalve, og de døde gerne. En Aften gik han ude i Stalden og var forknytt over dette. Da kom „en bette Mand“ til ham og spurgte, hvorfor han var ked af det. Det fortalte Manden. „Det ved jeg Raad for“, sagde den lille. „Sæt ikke Kalvene i den Baas, men noget Skrammel, og sæt

Kalvene et andet Sted, saa skal du nok faa Lykke i dit Hus.“ Den lille gav ham derefter nogle Rugvipper uden Kerner, som skulde lægges op paa en Fjæl over Kakkelovnen. Nogle Dage efter var de blevet til Penge.

„Den gamle Dalgaardsmænd“ var engang i Betryk for Rug og laante saa 2 Tdr. hos Højmanden, hvoraf udmærket Brød. Efter Høsten blev 2 Tdr. leveret tilbage, men kasseret af Dværgeren. „Vi har pillet hver en Kerne med Fingrene, mens I andre sov, men I har gaaet i Rugen med Træske og brugt Skovle, da den blev rensset og tærsket.“

Folkene fra Dalgaard gik engang oppe ved Højen. De kunde da høre, at Børnene derinde klagede sig for Brød. Saa sagde de gamle: „I Morgen bager de i Dalgaard, saa skal I nok faa Brød“. — Folkene gik hjem, skar et helt Brød i Stykker og satte det op til Højen.

Jens Christensen Dalgaard har set Nisserne om Morgenen ved Storhøj (o: Østerhøj, Dalgaardshøj). Hvor Nisserne var, gik Folk altid vildt paa en uforklarlig Maade, selv stedkendte Folk. Flere nulevende af Naboerne været ude for det.

Lidt nord for Højen var en Grusgrav. Der gik noget om Natten, rimeligvis en Djævel.

Der var en Høj paa Dalgaards Mark, som blev gravet ud. Saa var det ikke til at være i Dalgaard for Nisserne. De forlangte deres Høj tilbage. Manden sagde, at den kunde han ikke saadan køre sammen igen. Men de holdt paa deres. Han kørte da Møddingen op til dem, og saa boede de dér.

Dværgmanden i Dalgaardshøj havde fanget en kristen Kvinde, som ikke kunde komme ud igen. Hun blev besvangret og kunde ikke blive forløst, uden at Konen i Dalgaard kom til Hjælp. Nissefar red da til Dalgaard og fik Konen dér med sig. Da Fødselen var overstaaet, gav han hende som Betaling Forklædet fuldt af Guld, som lignede for hende at se Høvlespaaner. Inden de red tilbage, sagde Dværgkone: „Naar du kommer hjem, skal du lade dig glide bag af Hesten, ellers kommer du med herop igen“. Det gjorde hun, men Høvlespaanerne regnede hun ikke for noget og smed dem uden for sin Dør. En var dog bleven hængende i Tøjet, og den var Guld.

Da „Puslingen“ (Barnet) var født, smurte Dværgmanden det med en Salve under Fødderne, inden i Hænderne og mellem Næse og Mund, satte den saa ned paa Jorden, og nu kunde den løbe omkring med det samme.

(Fortalt af Jens Marks Kone i Dalgaard, Karen Hansdatter, der døde for ca. 50 Aar siden; hun forsikrede, at det var en virkelig Tildragelse.)

253. *Langdorres*. Et Øg græssede her med sit Føl for en Del Aar siden. Føllet traadte et Guld-armaand om den ene Fod (angives indsendt til Nationalmuseet).

Om alle Fundene paa Dalgaards Jord: „Hist. Aarb.“ 1920, S. 53.

254. *Knorres* paa Vestergaards Mark. — Nabo til denne Gaard Chr. Johansen Keiler fortæller, at han en Aften for nogle Aar siden kom sent hjem og da saa et klart Lys, lige lodret i Vejret op fra Højen. — Provst Hansen skriver: „Forudsat Fænomenets Fakticitet har Lyset formodentlig været Genskin fra et

Vesterhavsfyr i Linjen mellem ham og Højen. Lignende har jeg selv set“.

255. *Kirsten Bundgaards Hul*. I et for faa Aar siden nedrevet gammelt Hus, umiddelbart øst for Skolen, boede før Johns Tid (Meddeler Nr. 8) en Kone Kirsten Bundgaard. Hun havde sædvanlig Høstarbejde i Vestergaard og saa sin Ko med. Snakken i Gaarden var nu altid den, at Græsset her skulde gemmes til „Kjæn Bundgors Kow“. Deraf Navnet.

Om en Mand i Vestergaard følgende:

Gamle Niels Vestergaard var forlovet, og hver Juleaften i flere Aar gik han paa Kirkegaarden, hvor man den Aften kunde se, hvem der blev gift i det kommende Aar. En Juleaften saa han sin Kæreste komme med en anden Mand. — Hun havde givet ham et Par „Hosebaand“. Dem skar han i Stykker saa smaa som Hakkelse.

263. *Harrehøj*. Beretningen om en Henrettelse her skal ikke være Sagn. Her gaar en Mand uden Hoved.

Der var engang nogle Trolde paa Harrehøj. De vilde ramme Lødderup Kirketaarn og smed nogle store Sten efter det. Den ene faldt ved Nordvesthjørnet af Kirkegaarden, hvor den ligger endnu.

Schade: S. 81 (Tinghus).

267. *Pilgaardstoft*. Se Afsnittet: Provst Vilh. Hansen om „Trældige“ o. s. v. (S. 57).

274. *Vestergammeltoft*. Her nu Gaarden „Solbakken“. Chr. Keiler (jvfr. S. 54, Nr. 254) fortæller,

at en Aften mellem 9 og 10 for godt en Snøs Aarsiden saa han fra sit Hus et Lys, der gik frem og tilbage bag en Række Vinduer. Det var dér, hvor „Solbakken“ nu er og lignede denne.

277. *Sodal.* I Sodal gik en hovedløs Gris.

Ved Midnatstid tillige en hvid Jomfru, der synes nærmere at kunne stedfæstes til en lille Lavning eller Dam vest for Vejen til Lødderup mellem Brugsforeningen og Gaardejer Johan Olsen.

Provst Hansen: „Om Sodal har jeg et eller andet Sted læst eller hørt, at det egentlig hed „Soldal“, men forvanskedes i Udtalen til „Sodal“, og at denne Benævnelse atter fremkaldte Historien om en So. Men jeg forholder mig tvivlende“.

287. *Overtøft.* Ved Diget boede her for en Del Aar siden en Kone, Maren Olesdatter, der strikkede Strømper til sine Høns, for at de ikke skulde gøre Skade i Naboens Jord med deres Skrabning.

309. *Markmølle-dam.* Mølleri — saavel Korn som Tøj og Stampning og Tilberedning af Skind — til 1890. Kornmølle til 1902. — Schade: S. 15, 181, 192 og 321.

Vandet kommer fra Dalgaard. Først til Vester-mølle-dam, saa til Østermølle-dam og derfra til Markmølle og Nykøbing.

Se herom i Afsnittet: Provst Villh. Hansen om „Trældige“, Møllerne og „Piletøft“, S. 57 og 59.

Endvidere under „Glemte Stednavne“ fra Udskiftningstiden, S. 29 flg.

Provst Vilh. Hansen

om

„Trældige“, „Piletoft“ og de gamle Møller i Lødderup By.

Trældige.

I Dueholm Klosters Diplomatarium, udgivet af O. Nielsen, nævnes i Tillæget et Dokument fra 1528, hvori Skellet er fastslaaet mellem Klosterets Jorder og Naboerne. Udgangspunktet er taget ved „Trelldige“, hvorfra Skellet gaar mod Øst til Limfjorden, mod Nord til Rolstrup Aa. Dette Dige er nu for Størstedelen udjævnet, men Navnet bruges endnu om det, der er tilbage, og Gaarden „Trælborg“ har aabenbart faaet sit Navn derfra. Antagelig har det været et Skeldige mellem Lødderup Bys og Faarup Bys Jorder.

Pilætoft.

I Diplomatariet, S. 49, anføres som Nr. 81 et Skøde til Dueholm Kloster, udstedt 1451 af Nis Swænninghsen aff Frøsløff paa „eth stycky iordh liggendis i Lyddorph næst norden wyt Jes Clementsens gardh, huilke man kalle Pilætofft“. — I Nr. 82 stadfæster Morthen Nielsen aff Frøsløff sin Faders Sjølegave, „so som ær Pilætofft i Lyddorph soghn och een agher næst inden Øster dighe“. Det tilføjes, at hvis nogen af Slægten vil have den Jord igen, skal han give Prioren „xx lody marck gode stedher pænninghe“.

„Piletoft“ er vel ikke det samme Navn som „Pilegaardstof“, men om Identiteten er der ingen Tvivl. „Piletoft“ giver Navn til „Pilegaard“ og denne saa tilbage til Toften.

Møllerne.

I Lødderup Bys Distrikt har der endnu i Mandsminde været tre Vandmøller, liggende ved samme Vandløb: „Vestermølle“ nogle Hundrede Alen S. for Lødderup Kirke, umiddelbart V. for Vejen fra Lødderup til Næssunds Landevej, „Østermølle“ ca. 1 km østligere og endelig „Markmølle“ atter 1 km længere mod Øst lige ved Grænsen til Dueholm Mark. De to førstnævnte er helt nedlagte, og i Markmølle benyttes den temmelig ringe Vandmængde til et elektrisk Anlæg til Gaardens eget Brug. Da der ogsaa i Dueholms Diplomatarium tales om en „middelste Mølle“ og altsaa maa forudsættes at have været tre, ligger det nær at tænke, at de nævnte Møller har været til allerede i Middelalderen, og at „middelste Mølle“ er den senere „Østermølle“. Men at det dog er urigtigt, fremgaar af følgende:

1) I Diplomatariet nævnes flere Gange en Mølle ved „Bisgaard“, og der kan ikke være Tvivl om, at dermed er ment „Østermølle“, som indtil den blev nedlagt, laa ganske nær ved „Bisgaard“, der nu er flyttet. Men i Tillægget til Diplomatariet omtales et Dokument fra 1528, hvori „Bisgaards Mølle“ og „medell mølle“ hævdes som Klosterets Ejendom; altsaa kan de ikke være identiske.

2) I Dokument Nr. 76 vidnes det, at Enken Inghæ Thorchilsdatter i 1410 har overdraget „myddelstæ mølnæ“ til Dueholm Kloster, og i Nr. 78 har hendes Søstersøn, Præsten Michael Spendh, stadfæstet sin Mosters Gave i Aaret 1424. Men ifølge Dokument Nr. 75 har Biskoppen i Børglum 1435 mageskiftet Bisgaard med Mølle og mere med Klosterets Ejendomme andensteds og har altsaa indtil nævnte Aar ejet Østermølle, saa „myddelstæ mølnæ“ maa være noget andet.

3) I Dokument Nr. 77 tales der om visse Grunde ved middelste Mølle, der overdrages Klosteret i 1432, og de deri brugte Benævnelser peger ikke i Retning af Østermølle, men afgjort hen imod den senere „Vestermølle“. — Har da denne en Gang kunnet kaldes den „mellemste“ Mølle, maa der i 15. Aarh. have været en Mølle længere mod Vest ved samme Vandløb, der i sin Tid har været meget anseligt, og der er endnu et og andet, der tyder paa, at den har ligget ca. 1 km V. for Vestermølle. Da den forsvandt, kunde der ikke mere tales om en mellemste Mølle, og de to tilbageværende kaldtes da indtil vore Dage Østermølle og Vestermølle.

Af „Markmølle“ findes der i Diplomatariet intet Spor, enten fordi den endnu ikke var til, eller maaske snarere fordi den oprindelig var anlagt fra Klosteret og aldrig blev Genstand for Handel. Navnet har vel tilsigtet at skelne den fra den „St. Jørgens Mølle“, som laa umiddelbart ved Klosteret.

Meddelelser,

som Provst C. Schade i sin Bog giver udtrykkelig om Lødderup Sogn*).

(Sammenhængen medfører hist og her, at Ikke-Lødderupnavne er medtaget. — Schades Udhævelser er ikke gengivet saa nær alle.)

S. 2: Sallingsund nævnes i øverste Linie [o: Mors fra Viborg over Sallingsund 7½ Mile]. — Længere nede: „Sallingsund imellem Salling og Mors, det skal være 3015 Alen eller lidet over en Fjerdingsvej bredt“.

S. 15: (Under Dueholm): „Ifølge Kjøbe-Contrakt af 2. Marts 1752 imellem Conferentsraadinde *Klingenberg* til Højriis og daværende Forvalter og Forpagter paa Dueholm, *Anders Tøttrup*, har Denne købt Dueholm o. s. v. — og *Markmølle*, Mølleskyld 5 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdkr.“ o. s. v.

S. 16 (under Højriis): „Gaardens Hartkorn — — og desuden contrib. Hartkorn 3 Skpr. ½ Alb., som ligger i *Lødderup* Sogn og bruges til Udslet“ o. s. v.

S. 17 (under Højriis): „Efter Skjøde af 28 Septbr. 1778 blev Højriis dengang med Bøndergods 203 Tdr. 4 Skpr. Hartkorn, samt Lørslev og *Lødderup* Sognes Kirketiender og *Lødderup* Sogns Konge-Korntiende, solgt for 20000 Rd.**“

***) Det maa mærkes, at Tienden af Frydsbrønd ikke derunder indbefattes. S. Tab. C og Cap. 2, § 3, Anm. u.

S. 37 (under Nykøbing): Anm. x: „Skulde Kalkgrunden, som for endeel Aar siden blev opdaget i

*) Indberetningen har hver Tøddel; her kun gengivet, hvad der er af mere almindelig Interesse. Schades Bog er jo ikke i Allemands Eje, og Afsnittet er derfor ikke udskudt.

Frydsbrønd Mark, en Fjerdingsvej vesten for Nykjøbing, ogsaa række hertil, (o: „Havbakker“ ved Nykjøbing; *min* Anm.), maa den ligge meget dybt“ etc.

S. 56 (under Nykjøbing): Efter en Liste 1701—1800 over ægteviede, fødte og døde i Nykjøbing: „Derimod var i samme Aarhundrede i Annexsognene *Lødderup* og *Elsøe* de Fødtes Tal større, end de Dødes. Der findes nemlig at være i *Lødderup* Sogn fødte 1110 og døde 998; i *Elsøe* Sogn fødte 372 og døde 281; tilhobe i begge Sogne fødte 1482 og døde 1279, og følgelig 203 flere fødte end døde“.

S. 74—75: „En god Deel Land maa vist være bortskyllet, førend Gravhøje kunde komme til at ligge saa yderligt paa Kanten af Fjordbrinkerne, at endog en Deel deraf er skredet ned, f. Ex. norden for *Faarup* og ved *Gammelør*, og førend den eenlige Bakke *Fæggeklit* kunde vorde saavidt adskilt fra det øvrige høje Land, som den nu er“.

S. 81: „Men i bemeldte Aar 1688 bleve, ifølge Kongelig Anordning begge Herreder med *Lund* og *Eegenøe* Birker forenede til eet Herredsfogderi, og et Tinghuus skulde bygges ved *Harrehøj* imellem *Vodstrup* og *Elsøe*. Dette Tinghuus blev udentvivelig ikke bygget; thi gamle Folk fortælle, at efter Herredernes Sammenlæggelse blev Herredstinget holdet i een af de østlige Gaarde i *Elsøe*; og varede det nok ikke længe, før det er bleven forflyttet til *Nykjøbing*, hvor Herredsfogden boede“ etc.

S. 86—87: „Bøndergods var i liden eller ingen Priis. Til Exempel herpaa skal anføres *Selvejergaarden Frydsbrønd*, der, som før er meldt, staar for contrib.

Hartkorn 20 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb. Denne Gaard blev den 2den September 1751 med sin Besætning, Inventarium og Afgrøde ved offentlig Auktion solgt af Etatsraadinde *Ide Sophie Krabbe* til Beregaard for 67 Rdlr., skriver Tresindstyve og syv Rigsdaler til Kiøbmand *Hans Winther* i Thistød u).

u) Frydsbrønd, som i det sidste Halvaarhundrede har ikke havt mindre end syv forskellige Ejere, kan og tjene til Exempel paa, hvorlunde Jordegods efterhaanden har hævet sig i Prisen:

Aar 1754 blev Frydsbrønd solgt til *Lars Toft* paa Søzdre Ullerupgaard i Thye for 450 Rd.

1756 solgt til *Christen Jensen Sundbye* for 600 Rd.

1757 solgt til *Capitain Jørgen Hauch* for 900 Rd.

1762 solgt til Etatsraad og Amtmand *Friderich Hauch* til Højriis for 1000 Rd.

1764 Amtmand *Hauch* skødet Frydsbrønd med Rug-, Byg- og Havresæden, samt Elsø Sogns Konge-Korntiende til *Nicolai Tøttrup* for 2500 Rd. Efter en foregaaende Kiøbekontrakt af 27. April 1763 befindes Kiøbesummen at være 3000 Rd., af Aarsag at derunder er indbefattet Gaardens egen Konge- og Kirke-Korntiende, som altsaa har kostet 500 Rd.

1769 solgt med sin egen Konge- og Kirke-Korntiende for 1700 Rd.

1804 solgt for 7500 Rd., som blev anseet for særdeles godt Kjøb. Nogen Besætning fulgte med i Kjøbet.

Frydsbrønd var fordum en By, bestaaende af tre Bøndergaarde. Navnet udtales af Almuen „Frydsprøng“ (c: Frydspring), men i Kirkebøger lige fra 1646 findes det skrevet Frydsbrynd og Frydsbrønd. De derhos værende Kildevæld have nok givet Anledning til Navnet“.

S. 90—91: „Undertiden træffes en Begravelses-Kjelder ganske tom, uagtet intet Tegn var til, at Højen tilforn havde været undersøgt. Ovenpaa Dækselstenen af en saadan tom Kjelder laae et Steenspyd bb), og strax uden for en anden cc) laae i Retning N. O. til S. V. Levninger af Been og et næsten halvt fortæret Malmsværd tillige med noget af Skeden. Det her nedlagte Liig havde blot været bedækket af Sand,

Gruus og Smaastene, af hvilke de fleste vare som Agerstene. Man skulde næsten troe, at dets Begravelse har været Hastværk.

bb) Dette Spyd er tveegget med skarpe Kanter og spidst til den ene Ende, 12 Tommer langt, 1½ Tom. bredt midt paa og ½ Tomme tykt, hvor der er tykkest. Dersom Fædrene ikke have forstaaet den Kunst at blødgjøre den haarde Flint, er det fast ubegribeligt, hvorledes de kunde tildanne et saadant Redskab, og de tynde Offerknive m. m.

cc) Denne Kjelder, som jeg for 10 Aar siden fandt midt i en Høj norden for F a a r u p, var af usædvanlig Størrelse. En svær, paa Undersiden flad, Overligger hvilede paa fire andre Stene, der stode i nogen Afstand fra hinanden. Aabningerne derimellem vare lukkede med atter andre Stene. Bunden af Kjelderden var belagt med sandig Jord og i Midten sad nogle faa Stene tæt sammen, som om her kunde være skeet Begyndelse med Bro-lægning. Kjelderden var indvendig af Vide omtrent 4 Fod i Gjennemsnit; men Højden neppe 1½ Fod“.

S. 94: „Foruden de egentlige Gravhøje findes her endnu Levninger af Steendysser, som i Oldtiden maa have været Ting- og Offersteder, som *Rouerstoue* (∩: Røverstue) paa *Lægind Hede*; *Rouerstoue* paa *Korup Hede*“ etc. kk).

kk) De tre Høje imellem Elsøe og Frydsbrønd kaldes ikke, som Danske Atlas mælder, Tinghøie, men B r u n h ø j e. I een af dem har man fundet Urner. Brunhøj er ellers et Navn, som tillægges Høje paa flere Steder i Landet“.

S. 97: „Den Deel, som egentligen kan siges at være ujævn, eller mere brat afvexlende med Bakker og Dale, er den sydlige Deel af *Lødderup Sogn*“ o. s. v.

S. 98—99: „I *Lægind* Bakker er en højlandet Plads, af et Par Skiepper Lands Størrelse, ved Jordsynkning forvandlet til Morads, og en liden Bæk udspringer af een af de Brinker, Synkningen har efterladt sig. Ved denne Naturtildragelse skal, efter

Sagnet, en Bondegaard være bleven forstyrret. Vist er det, at her endnu ved Kanten af det sunkne Sted sees Levning af en indhegnet fiirkantet Plads, som en Kaalgaard“.

S. 100: „Den meste Hede findes i Sønderherred. Øster fra, imellem *Nykøbings Viig* og *Sallingsund*, begynder en Hedestrækning, som løber, meer og mindre indskrænket af Pløjeland, midtvejs igjennem Herredet til Tæbring og Rakkebye Marke“.

S. 102: „Den sydøstlige og søndre Deel af *Lødderup Sogn*, *Lørslev* og *Ørding Sogne* og det hele Strøg af Agerland, som følger Hedestrækningen midt igjennem Sønderherred til Rakkebye, er, som Hedestrækningen selv, mesteparten skarp og sandig“.

S. 103: „Jordlaget over Kalkgrunden er af ulige Tykkelse, almindeligst fra 4 til 8 Fod og sædvanligt en Blanding af Leer og Sand*).

*) Paa nogle Steder, som paa *Lødderup* og *Elsøe Marke*, røber Kalkgrunden sig ved Jordfald“.

S. 103—04: „Paa ovennævnte Strækning findes i nærværende Tid tretten store og smaa Gruber, hvoraf *Frøslevgaards*, *Eerslev*, *Øxendals*, *Lødderup* og *Frydsbrønds* ere de mærkeligste d).

d) *Frøslevgaards*, *Eerslev* og *Lødderup* Gruber ere betegnede paa Vidensk. Selsk. Kaart, nemlig: sydøstlig for *Frøslevgaard*, vestlig for *Eerslev* og nordlig for *Lødderup*. *Øxendal* ligger ved den sydlige Kant af *Thorshøj Bakke* og *Frydsbrønd* Grube omtrent 350 Skridt nordøstlig for *Lødderup* Grube“.

S. 104: „Det rene fine Hvidleer eller Kalkleer forekommer, i særskilt Masse, paa nærværende Tid kun i det nordøstlige Hjørne af *Øxendal*“.

„Skriv Kride af særdeles Fiinhed træffer man i *Øxendals* og Eerslev Gruber.“

S. 104—05: „Næsten overalt afvexler Flinten med Kridtstenen i horizontale Lag. Dog er at mærke, at paa enkelte Steder (som : vestlig og nordlig i Frøslevgaards Grube og eet Sted i *Lødderup* Grube) bøje Flintelagene sig ned ad i deres Løb mod Østen. I Eerslev Grube finder man Flintelagene i en ligesom afmaalt Afstand af 3 til 4 Fod fra hinanden; men i andre Gruber, f. Ex. i *Frydsbrønd*, *Lødderup*, i Østsiden af Frøslevgaards m. fl., sidde Lagene temmelig tæt paa hinanden. I *Øxendal* sees kun et eneste Flintelag, som i en Dybde af 20 til 22 Fod horizontalt igjennemskjærer Kalkmassen, og isteden for Flint, viser sig ovenfor i samme Retning nogle Kridelag og Kridtsteenslag e). Det er ellers mærkeligt ved *Øxendals* Grube, at der i dens vestre Ende, hvor man nu, formedelst en tilstødende Vej, har holdt op at bryde, findes nogle lange kiilformige og sandige Jordpiller, som fra det øverste Jordlag løbe lodret ned til en Dybde af over 30 Fod. Disse Jordpiller synes at tilkjendegive, at Kalkgrunden engang har paa forskellige Steder været sprengt fra hinanden, og at Aabningerne siden efter ere blevne fyldte med Jord og Sand*). Det bør og anmærkes som noget eget ved denne Grube, at man ligeledes i Vestsiden stundum (!) har truffet temmelig store Conglomerater af smaa Flint- og Kridtsteens-Stykker, som ved en kalkagtig Bindematerie ere forenede. Man stødte engang paa en saadan Conglomerat, der var saa overhaands stor, at man havde Møje med at faae den ryddet af Vejen f).

Paa sine Steder i Kalkgrunden, f. Ex. i Hvidleret i *Øxendals* vestre og østre Ende, forekommer undertiden i smaa Klumper en rødbrun løs Jordart, der

ligner et fint sammenklumpet Okermel, og som ikke i mindste Maade bruser med Syre.

e) Da Kalkgrunden ikke overalt er af lige Beskaffenhed, kan muligt, ved længere Brud ind i samme, Flintelagene tildeels komme til at vise sig anderledes, end her er mældt.

*) Disse Jordpiller ere i Aaret 1808 ikke mere tilsyne, da Brudet er bedækket med Jord.

f) Af det Locale at dømme, er den bratte Fordybning, som kaldes *Øxendal*, og i hvis nordlige og vestlige Brinker man opdagede Kalkgrunden, bleven til Jordsynkning, foraarsaget af underjordisk Vandløb, hvorved en Deel af Kalkgrunden er sunken og en Deel bragt ud af sit naturlige Leje. — Efter gammelt Sagn har bemeldte Dal sit Navn af, at et Par Øxen her engang ere sunkne i en Hule ind under Jorden og drevne op i *Vester-Møllendam ved Lødderup*. Dette sidste maa staae ved sit Værd. Men Hulen, hvori de stærkeste Tøbruds-Vandløb og Skylregn tabte sig, som i et bundløst Svælg, var endnu for faa Aar siden at see i Dalens sydlige Dybde, men er nu tildækket med Rydning fra Kalkgrunden. Muligt var denne Hule en Aabning til en i den senere Tid udtørret Vandaare, der fordem har udtømt sig i den Rende eller Aaleje, som endnu spores fra *Øxendal* ned igjennem *Elsøe By*, og hvoraf denne By formodes at have faaet Navnet *Elvsøe**)“.

S. 107: „Den Leergrund, som især fortjener Landmandens Opmærksomhed, er Leermergelen, som findes til de fleste Sogne, Byer og Sædegaarde, saasom: — — i *Faarup Kjær*; i *Korup Byes Markbrinker*“ o. s. v.

S. 109: „de øvrige, nemlig *Fredsøe-Lægind-Højriis*- og *Skarre-Søer*, ere ubetydelige“.

S. 113: „Det dybeste Sted her omkring er ved *Glyngør*, en Odde, som skyder ud fra *Salling* imod *Faarup* i *Mors*“. — — — „Fra *Glyngøre Hul* og syd paa aftager *Dybet*, som dog i *Sallingsund* ud for

*) Den Forklaring godkendes ikke i vore Dage.

Pinen, er 13 Favne; men længere op grunder det indtil 10 og 9 Favne“.

S. 136: Tveradet Kogleax (*Scirpus caricis*): „I Rolstrup Kjær, i en Dal norden for *Korup* etc.“.

S. 138: Hønsbær Korneel (*Cornus svecica*): „i Mors kaldet Stjenbær. I en Dal sønden for *Lægind Vejle* og ved Højriis“.

S. 139: Krusbladet Vandax (*Potamogeton crispum*): „I *Lægind Sø*“.

S. 140—41: Mørk Kongelys (*Verbascum nigrum*): „Synes sjelden. Jeg har kun truffet den paa Feggeklit og sønden for *Sallingsunds Færgegaard* paa Fjordbrinkerne“.

S. 143: Liden Merke (*Sium inundatum*): „I Leergrave ved *Lødderup*“ etc.

S. 143: Vand Gifftyde (*Cicuta virosa*): „i Mors af Nogle kaldet Trandkaan ☉: Trandkande; de Fleste have ingen Navn paa den. Den voxer langs med Dueholm Aae, Møledammene østen for *Lødderup* og flere Steder“.

S. 144: Almindelig Benbræk (*Anthericum Ossi-fragum*): „Ikke sjelden i Kjær og mosedede Steder, f. Ex. i et Kjær i Dueholm Hede ud mod Refshammer; sønden for *Lægind Vejle* imellem de høje Brinker og Vejen til *Sallingsund*; paa sumpige Steder i *Sundbakkerne*, som vende mod Højriis Skov o. fl. St.“

S. 147: Skjermblomstret Aaziir (*Butomus umbellatus*): „Kun truffen i Nykøbing og ved *Lødderup*“.

S. 155: Sort Glatbælle (*Orobuchus niger*): „Sjelden, i Krat ved Højriis og i en Dal nær ved *Sallingsund*“.

S. 156: Bjerg Perikon (*Hypericum montanum*): „Paa Bakker ved Højriis og paa *Korup Mark*“.

S. 157: Almindelig Karline (*Carlina vulgaris*): „Paa Brinkerne ved *Faarup*, Lilleris Mølle“ etc.

S. 158: Korn Oxøje (*Chrysanthemum segetum*): „synes at være sjelden. Jeg har kun truffen den paa *Lægind Mark*, og engang paa en Ager i Nykøbings Udmark“.

S. 159: Kær Fnokrig (*Cineraria palustris*): „Ikke sjelden i Kjær og Morads, f. Ex. ved Dueholm, *Lødderup*“ etc.

S. 160: Filtet Krandsblad (*Chara tomentosa*): „I *Lægind Sø*“.

S. 164: Aloeblandet Krebskloe (*Stratiotes Aloides*): „i Mors kaldet Søburre. I *Lægind Sø*“.

S. 181: „6) Den sorthovede Maage (*Larus ridibundus*), i Mors kaldet Hattan. Det Sorte paa Hovedet falder hos nogle i det Askegraa, hos andre i det Kastaniebrune. Næbbet og Benene ere røde. Deres Længde er omtrent 15 Tom. og Brede 36 Tommer. Disse Maager leve fredeligen i Selskab med hinanden og opholde sig for at søge Føde deels ved Fjordsiden, deels inde i Landet paa Agrene, ved Bække og flere Vandsteder. Mange yngler i den store *Mark-Mølle-dam ved Lødderup*, hvor de ude i Dammen have deres Reder paa Rørstubbe og Hængedynd. Naar de have

Unger, forfølge de forbigaaende Mennesker med deres Skrig. Mod ondt Vejrlig ere de meget urolige og dristige: ikke alene svæve de lavt over Byer og Steder, men og undertiden sætte sig paa Huse og Skorstene. — Flere Dage forud forkynde de det forestaaende Uvejr. Om Efteraaret trække de tidlig bort, omtrent ved 1ste September. Deres Ankomst om Foraaret beroer paa Vejrligets Beskaffenhed. I Aaret 1798, da Vinteren usædvanligt tidlig ophørte, saae man allerede denne Maage i Februar, men i det følgende Aar ikke før mod Slutningen af April“.

S. 192: 1) Den sorte Vandhøne (*Fulica atra*), „i Mors kaldet Blesaand; opholder sig i Mølledammene ved *Lødderup* o. fl. St. Den er en Fjende af de tamme Ænder, som den sætter efter, naar de komme den nær“.

S. 196: „5) En mørkegraa Svale med hvid Stribe og Bug, og alle Tærne vendte fremad; altsaa H (o: *Hirundo*) *Melba-Jusca*, gula abdomine qve albis, digitis omnibus antrorsum versis Gmel — fandtes d. 17. Juni 1804 død i *Lødderup Kirke* f). Dens Næb var sort. Paa Hovedet, Halsen og Ryggen havde Fjerene en hvidagtig Kant, som ned mod Halen var meest kjendelig; de store Slagfjere sortagtige; Halen lidt kløftet og sortagtig. Benene korte, som Kirkesvalens, og befjerede ned til Tærne, hvilke sidste vare forsynede med stærke Kløer. Dens Længde var $8\frac{1}{4}$ Tommer og Brede imellem de udstrakte Vingespidsen 20 Tommer.

f) Kirken var paa den Tid under Reparation. En Deel af Taget og Loftet var taget af. Ved den Lejlighed kan Svalen uheldigvis være kommen ned paa Kirkegulvet, hvorfra den, formedlet sine korte Fødder, ikke kunde hæve sig til Flugt, og maatte derfor omkomme. Om den havde nogen Mage, kunde

jeg ikke faae Kundskab om. Det er bekjendt, at denne Fugl har sit egentlige Hjem i det sydlige Europa; en Storm kan have drevet den til Mors“.

S. 205: „Karpe, Cyprinus. 1) Grundlingen (C. Gobio), i Mors: Rounbutt. I *Lægind Sø*“ etc.

S. 212: Træbukkebille. 2) *Corambyx Cerdo*. „Faa Gange truffen i Lyngbakkerne oven for *Sallingsund*, hvor den opholdt sig i Graapiil Buske.“

S. 218: „Vandskorpionen, *Nepa cinerea*, findes i *Lægind Sø*“ etc.

S. 230: Nereiden, *Nereis versicolor*. „I Limfjorden. Jeg har kun seet een, som var opdraget i et Sildevod ved *Sallingsund*. Uagtet Bagdelen var bleven beskadiget og den i det mindste havde mistet eet Led, kunde dog endnu tælles 90 Been paa hver Side“.

S. 231: Gaasemuslingen, *Mytilus anatinus*, i Mors af Nogle kaldet Kjærdoes (Kjærdaase). „I Dueholm Aae, *Lægind Sø*“ etc.

S. 231: Blæresnekken, *Bulla fontinalis*. „I *Lægind Sø* og flere Steder.“

S. 237: „Hoved-Landevejen igjennem Mors fra *Sallingsund* til Vilssund gik tilforn igjennem Landsbyen *Lødderup*; men“ etc.

S. 237—38: „Naar man lander ved *Sallingsunds Færgegaard*, kan man vel ved Færgemandens Vogn, ifald den er tilstede, vorde befordret til Nykjøbing; i manglende Fald maa man sende Bud til en af de nærmeste Byer, for derfra at faae Vogn; hvilket sidste og er Tilfældet ved Næs- og Vils-Sunde“.

S. 238—241: *Om Færgestederne og Befordrings-Anstalterne ved samme.*

Imellem Mors og tilgrændsende Lande skeer den ordentlige Fart kun over de forhen nævnte fire Sunde, nemlig: *Sallingsund* a), Næssund, Vilssund og Feggesund. Ved de tre første ere Befordrings-Anstalterne paa Morslands Side, men ved Feggesund paa Hannæs-siden.

Sallingsunds og Vilssunds Færgesteder ere de vigtigste, saavel fordi imellem disse løber Hoved-Landevejen igjennem Mors, som og formedelst den dertil henlagte betydelige Korn-Indtægt b). Af hele Morslands Bondeskyld skal nemlig til disse Sundsteders Ejer aarligen svares noget vist i Korn, som kan beløbe sig til omtrent 300 Tdr. Byg. Udentvivl er dette anordnet i det priselige Øjemærke, at der tilstrækkeligen skulde sørges for de Rejsendes Beqvemmelighed og Sikkerhed paa Farten over Sundene. — Ved ethvert af disse to Sundsteder er to Færger, en større og en mindre, som roes over med to svære Aarer, og to Baade, der ligeledes roes over. Taxten er:

Over Sallingsund.		Over Vilssund.	
For den store Færge.	32 Sk.	For den store Færge ..	24 Sk.
„ den lille Færge ...	16 „	„ den lille Færge ...	12 „
„ en Baad.....	8 „	„ en Baad.....	6 „

De, som yde Sundkorn, betale intet. Det forstaaer sig selv, at med Drikkepenge maa man ikke være knap, ifald det skal blive tilpas.

Færgemændene ved begge Sundsteder ere Fæstere, som ere forpligtede til at vedligeholde Færger og Baade, og om fornødiges bygge nye samt i det Hele sørge for, at Befordrings-Anstalterne kunne være upaaklagelige. Deres Indtægter ere — foruden hvad de kunne fortjene ved Rejsendes Beværtning — Færgepengene og noget vist aarligen i Korn, nemlig:

Færgemandens ved *Sallingsund* 12 Tdr. Rug og 24 Tdr. Byg, og Færgemandens ved Vilssund 10 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg, som alt ydes dem af Ejeren. — Naar betænkes de Forpligtelser, der paaligge disse Færgemænd, og at Sundene aarligen en temmelig Tid ere belagte med lis c), da deres Næring imidlertid maa hvile; — saa synes det, at Levebrødet ikke for rundeligt er dem tilskaaret, og at det ikke er at undre over, om der i Henseende til Befordrings-Anstalterne kunde findes Mangler.

Til Næssunds Færgested er een Færge og een Baad, men ingen anden Indtægt, end hvad Transporten indbringer.

Ved Feggesund er ingen Færge saa stor, at den kan indtage mere end Vognen; Hestene maae svømme over Dybet, der, som forhen meldt, er meget smalt.

Efter det, som i foregaaende § er anført, kan en Rejsende, som ikke medbringer Heste og Vogn, komme til at lide temmeligt Ophold af Mangel paa Vogn, men ikke mindre i Henseende til Befordringen over Sundene.

I nogenlunde stærk Blæst kan man, især over *Sallingsund*, ikke roe med Færgerne. Ere een eller flere Førseler af Vogne eller Creature komne i Forvejen til Sundet, vil man komme til at vente længe, før Touren falder En til. Det er i Særdeleshed et piinagtigt Ophold, naar man paa Sallingsiden maa vente adskillige Timer paa Færgens Komme. Vel kan man om Dagen give Tegn ved et Flag og om Natten ved Blus; men naar Flaget enten ikke agtes, eller i tyk Luft ikke kan sees; eller Færgefolkene ere gangne til Nattero, maae man slaae sig til Rolighed i *Pinen* d).

Man har talt om, at det vilde være mere beqvemt for Rejsende, dersom der, istedenfor nuværende Færg-Anstalt ved *Sallingsund*, blev Færgeløb med sejlene

Fartøjer imellem Nykjøbing og Salling. Om dette nogensinde vil eller kan blive realiseret, maa Tiden lære.

a) Adskillige Gange er Færgerne forulykket i dette Sund og endel Mennesker der have tilsat Livet: Den 25. Juli 1658 om Formiddagen omkom med Færgerne 8 Mennesker, og i Marts 1700 nogle. Den 1ste April 1723 Kl. 10 Formiddag forgik Færgerne, og allene af Mors druknede 20 Mennesker; nogle fra andre Egne havde samme Skjebne. Den 21. April 1800 sank den lille Færge med en større Ladning Stude, end den kunde føre, og 7 Mennesker satte derved Livet til. — Men slige Ulykker kunne undgaaes, naar Færgerne ere, som de bør være, og Færgfolkene kyndige, ædruelige og forsigtige Mennesker.

b) Disse to Færgesteder bleve i Aaret 1793 ved offentlig Auction solgte for 7000 Rd

c) Fjorden var islagt Aar 1800 i 97 Dage, 1801 i 48 Dage, 1802 i 37 D., 1803 i 106 D., 1804 i 131 D., 1805 i 99 D., 1806 i 28 D. og 1807 i 16 Dage; det er efter Middeltal i 8 Aar 70 Dage aarligen.

d) Saaledes kaldes det Værtshuus, som ligger lige over for Færgegaarden ved Sallingssund, fordi Reisende, som agte sig til Mors, saa ofte skal pines eller nødes til at opholde sig der imod deres Villie. Samme Navn tillægges og slige Steder ved flere Sunde.

S. 248: „Til *Lødderup Degnebolig* er lagt 2 Acre af 2de geometr. Tdr. Lands Størrelse, som tilhører Lødderup Kirke“.

S. 254: „Med Ejeren af *Frydsbrønd i Lødderup Sogn* er den 18. Decbr. 1801 sluttet bestandig Tiende-Forening angaaende Præstetienden, saa at der af denne Gaard aarligen svares i Korn- og Qvægtiende, samt Smaaredsel 12 Tdr. Byg, der betales efter Middeltallet af 10 Aars Kapitelstaxter, og desuden hjemføres et Læs Tørv for Sognepræsten, naar denne ikke selv har Heste og Vogn. Denne Forening er under 12. Febr. 1802 Kongeligt confirmeret“.

S. 257: „Sognepræsten i Nykjøbing er tillagt: —
 3) 2 Rdlr. af Højriis Godsejer for et jordløst Huus i
Lødderup, der forud har tilhørt Sognekaldet“.

S. 261: „Isteden for Degnetraven, oppebære
 benævnte Embedsmænd paa Landet Korn og Penge
 saaledes:

Degnen til *Lødderup* og *Elsø* Sogne: Rug 7 Tdr.,
 Byg 16 Tdr., Havre 2 Skpr., og 6 Rdlr. 2 Sk. i Penge“.

S. 263: „I Nykjøbing ere Chordeggen, Skole-
 læreren, Organisten og Klokkeren saaledes aflagte:
 Chordeggen: Højtidsoffer og Accid. ved Bryllupper
 etc.; Konge-Qvægtienden af *Lødderup*, *Elsø*, *Tødsø*
 og *Eerslev* Sogne o)“; o. s. v.

o) See Hofm. Saml. af Fund. for Aalb. St., Pag. 98.

S. 273: „I hele Mors er Fælledskabet ophævet,
 undtagen til *Fredsø*, *Storup*, *Ager* og *Faartoft* Byer,
Rolstrup Gaarde og *Nykjøbing*. Nedenstaaende Liste
 viser, naar denne velgjørende Foranstaltning begyndte
 og hvorledes den Aar efter Aar er fremmet i dette
 Land:

Aar	Udskiftet.
1786.	<i>Lødderup</i> , <i>Lægind</i> og <i>Sillerslev</i> , undtagen <i>Heden</i> .
1796.	Bl. a. <i>Korup</i> .
1797.	Bl. a. <i>Faarup</i> “ etc.

S. 281: Anm. k) „Man har erfaret, at af den grove
 Kalkmergel i *Frøslevgaards*, *Lødderup* og flere Gruber
 taaler Jorden ikke saa meget, som af *Øxendals* fine
 Kride og det saakaldte *Hvidleer*“.

S. 301: „Den videre Behandling forbigaaes, da
 derved er intet mærkeligt, og man desuden kan haabe,

at Morsingen, der synes at have megen Lyst til Høravl, vil føre sig den Anviisning til Nytte, som kan ventes, nu da Ungkarl *Laurids Andersen Lynggaard* af *Lødderup* er kommen tilbage fra Brahetrolleborg i Fyen, hvor han var hendsendt af Amtet for at lære at dyrke og behandle Hørren“.

S. 317: „Andre Fiske-Arter forekomme kun paa enkelte Steder i nogen Mængde, som: Sild i *Sallingsund*“; o. s. v.

S. 319: „Med Vod drages efter Sild, om Foraaret ved Ejerslev, Skarum og Sillerslev, og om For- og Efteraaret ved *Sallingsund*, hvor man i somme Aar gjør god Fangst; dog falder her ikke ved Mors saa mange Sild, at man kan undvære Tilførsel fra Nibe“.

S. 321: „Brugerne af *Vestermølle i Lødderup* o. s. v., ere Selvejere; men Brugerne af *Markmølle, Østermølle* o. s. v., ere Fæstere“.

S. 324: „Med disse Sorter Brændsel forsynes Nykjøbing fra *Faarup, Lægind, Fredsøe, Korup*“ o. s. v.

S. 325: „*Lødderup Sogn*. Til *Lødderup By* haves Mosetørv til Fornødenhed; kun Skade, at man formedelst det fremtrængende Vand ikke kan grave dybt nok. Det samme er og Tilfældet ved *Frydsbrønd*, hvortil er en temmelig stor Mose f). *Lødderup* har næsten ingen Hede til *Fladtørv og Lyng*. — *Fredsøe* har neppe Tørvemose til Fornødenhed, men saa megen Hede, at deraf aarligen kan sælges endeel *Fladtørv og Lyng*. — Til *Faarup, Lægind og Korup* er man for det meste vel forsynet med Moser til Tørvegravning; hvorfor og endeel Mosetørv derfra sælges. En Deel

af disse Byers Beboere have Lyng og Fladtørv tilovers til Salg, og de Øvrige, hvad de behøve til eget Brug.

f) Aarsagen er, at alle Lodsejerne i den store Mose fra Dueholm til Lødderup ikke ere enige i at faae Vandet afledet, da den, som kun benytter sig af Kjæret til Høavl, opstemmer Vandet, for derved at fremme Græsvexten“.

S. 332, Anm. b): „I Lødderup Sogns Kirkebog findes under Aaret 1716 antegnet: „Den 5. Aprilis blef *Christen Mogensen* begravet, som var en svar fuldkommen høj Mand, saa hans Lige ej hafver været siden nogen Mand kunde mindes. Hans Ligkiste var fire Al. lang. Hans fædrenes Hus var født udi Væsterviig Sogn udi Thye og var den mindste af sine Brødre, og hans Alder var 74 Aar“.

Efterskrift. Navne- og Indholdsfortegnelse untlades her, men medtages i det Særtryk, der vil udkomme af „Lødderup Sogns Stednavne“.

Forf.

Fra Dommersæde til Degnestol.

Og en bevæget Aften i Tødse Degnebolig 1730.

Ved *P. M. Rørsig*, Hallund.

Tiden henimod Aar 1700 boede paa Gaarden Korslund i Hellevad Sogn i Vendsyssel — dels som Forpagter, dels som Selvejer — en Mand ved Navn *Peder Terkildsen Østrup*, der tillige var Birkefoged ved Børglumkloster og Dronninglund Birketing, som begge hørte til Dronning Charlotte Amalies Besiddelser. Korslund havde han faaet sammen med noget andet Jordegods paa samme Egn ved Giftermaalet med sin Hustru, *Karen Pedersdatter Galskiøt*, Enke efter Christian Knudsen Worm, hvis fjerde Hustru hun var.

Det kan vist anses for givet, at Peder Terkildsen Østrup er Søn af Terkild Pedersen Østrup*), der døde 1692, og som i en Række Aar havde været Godsforvalter over Dronningens stevnske Godser. Og det er vel ogsaa ganske naturligt at formode, at en Søn af denne betroede Mand kunde finde Ansættelse som Birkedommer over Hendes Højheds Godser i Vendsyssel.

Østrups Ægteskab med Karen Galskiøt faldt imidlertid mindre heldigt ud. Han synes navnlig at have været en daarlig Økonom, der maatte pantsætte

*) Brasch: Wemmetoftes Historie II, S. 27.

sit Jordegods, baade ovennævnte Korslund og Skovsgaard i Helligum Sogn m. m., først 1698 til Forpagter Jens Clausen, Langholt, og senere, 1704, overførtes Fordringerne til Forpagteren paa Dronninglund, Anders Kjær. Og da Peder Østrups Forhold stedse blev ringere og ringere, lod Anders Kjær, der nu var blevet Forpagter paa Birkelse, sig 22. Oktober 1710 indføre i Pantet. Men nogle Maaneder efter forsvandt Peder Østrup fra Landsdelen og overlod til Hustruen at slaas med de talrige Kreditorer, der tog saavel Korslund som det øvrige Gods*).

Birkedommerembedet blev dog først besat paany 1715, efter at der var gaaet Dom over Østrup i en Æressag.

Derefter er der Stilhed om hans Navn indtil 1726, og det vides end ikke, hvor han i dette Tidsrum har opholdt sig. Men nævnte Aar 20. August lykkedes det ham at blive kaldet til Sogndegn for Tødse og Edslev Menigheder her paa Mors.

Den tidligere Retsbetjent med den noget brogede Fortid har imidlertid taget Navneforandring, idet han i Edsprotokollen hos Biskoppen undertegner sig *Peder Torkil Lerke*. Aarsagen til dette Navneskifte skal vel nok forklares som et Forsøg paa om mulig at gøre sig delvis ukendelig under det nye Navn.

I de fire første Aar derefter høres der nu intet om ham. Men han maa paa dette Tidspunkt have været en ældre Mand, da han allerede i 1690'erne var Birkefoged og altsaa ikke dengang har været helt ung.

Han kan derfor heller ikke alene blive ved med at bestride sit Embede, men maa antage sig en Substitut (∴ Medhjælper). Og under 2. August 1730 slutter han Akkord og faar oprettet en Kontrakt med en

*) Personallistorisk Tidsskrift 6 R. I, S. 265 f.

*Ægedius Hoff**), der den 12. samme Maaned underskrev Edsformularen hos Bispem.

Men denne 21aarige unge Mand havde kun været i Tødse i et Par Maaneder, før der er stor Ballade i Degneboligen, hvoraf der gik Gny ved baade verdslig og gejstlig Ret.

Det var nok nærmest Degnens Husholderske, *Maren Hansdatler*, der var den egentlige Aarsag til Striden. Hende har *Ægedius Hoff* ikke kunnet forlige sig med, og de senere lange Retsmøder giver da ogsaa Indtrykket af, at hun har været en rigtig Rappenskralde.

Den 3. Oktober 1730 om Aftenen vandrer den unge Studiosus hen i Præstegaarden og klager sin svare Nød til Sognepræsten, *Christian Poulsen***), der straks fulgte med Hoff hen til Degnens for om muligt at tale Parterne til Rette.

Angaaende, hvad der saa skete denne Aften i Tødse Degnebolig, er det bedst at lade Retsakterne tale. Allerede 16. Oktober mødte Peder Terkildsens Brodersøn, ædle Sr *Herman Bertelsen* af Overgaard***) paa Morsøe Nørre og Søndre Herredsting, hvorhen han paa sin Farbroders Vegne havde ladet indstævne

*) Student fra Thisted Latinskole 1729. Da var han 20 Aar.

***) Præst her 1718—36; død i Vedby paa Falster 1751; efterlod en betydelig Formue. Han var en Ribenser. (Wiberg.)

****) H. B. er antagelig Ejer eller Forpagter af Overgaard i Elsøe Sogn. 1722 boede han paa Gaarden Laage ved Vejle og købte da Herregaarden Nandrup paa Mors, hvilken Handel dog gik tilbage. (Trap V, S. 474, 4. Udg.)

Arkivar S. Nygård mener, at han er en Søn af Herredsfoged i Skads Herred og Byskriver i Varde, Bertel Mathias Terkildsen, der altsaa maa have været en Broder til Degnen. (Jvf. Jydske Samlinger X, S. 9.)

En anden Broder til Degnen, Terkild Terkildsen, var ogsaa delvis knyttet til Nordjylland. Han arvede Faderens Stilling

den ærværdige, hæderlige og vellærde Sognepræst Hr. Christian Poulsen i Anledning af den Overlast, der var sket hin Oktoberaften, og som Præsten skulde have øvet med Maren Hansdatter og Peder Terkildsen, „ja, endog Pigen med Hug og Slag ilde begejnet“.

Indstævnte var dog ikke mødt, hvorfor Sagen udsattes til 30. Oktober.

Da var begge Parter mødte, og først blev fremlagt en Attest, dateret Tødse Degnebolig den 30. Oktober 1730, altsaa selve Retsdagen, og underskrevet af Ægedius Hoff. Hele Sagen er meget udtværet og fylder Side efter Side i den digre Protokol. Der kan derfor kun være Tale om i stærkt forkortet Form at give et refererende Uddrag af Sagen.

Skrivelsen havde følgende Indhold:

Eftersom jeg af Peder Terkildsen er indstevnet til at vidne om, hvad der passerede i Degneboligen sidstleden den 3. Oktober, da velærværdige C. P. der var til Stede, da er det al Sandhed, saa vidt mig muligt er at erindre og gøre Forklaring om saaledes:

Efter at jeg samme Dags Aften havde været hos Hr. Christian Poulsen og beklaget mig, at jeg snart hver Dag skulde høre og tage imod adskillige Stykker og Streger, mig (Hoff) til Fornærmelse, ej saa meget

og tjente Enkedronningen indtil 1711, da han paa Foranledning af en indvandret Tysker pludselig afskedigedes.

Ved Enkedronningens Død 1714 fik han imidlertid sin gamle Stilling paa de Godser, Prins Carl og Prinsesse Sophie Hedevig arvede, og han træffes i Vendsyssel som Prinsessens Sekretær 1716—29.

Derefter er han Forpagter paa Jægerspris til 1732 og køber 1735 Birkende Gaard ved Kalundborg og Udby Kirke, hvori hans Gravsten endnu findes,

(Trap II, S. 525, 543 (4 Udg.). — C. F. Wegener: Abrahamstrup, S. 68, 95. — Vendsyssel, Folk og Land I, S. 168—69; II S. 80.

af P. T. som af hans Tjenestepige Maren, saa jeg ikke vilde eller kunde være der længere.

Præsten begyndte da at tale til Degnen og foreholdt dem gensidig Pligterne mod hinanden. Imens dette Forsøg paa Forlig stod paa, var Pigen kommet ind fra Køkkenet og brugte mange unyttige Ord med Eder og Banden, saa ingen kunde faa et Ord indført for hende.

Præsten sagde, henvendt til Degnen, at saafremt Pigen saaledes havde overfuset ham (Præsten) som hun havde gjort det ved Hoff, saa havde han slaaet hende paa hendes Mund. Og det vilde Præsten egentlig give den nye Degn Lov til, for han var ingen Dreng, men Degn til Tødse og Erslev Menigheder.

Og hvis P. T. ikke magede det saaledes, at Hoff kunde gaa i Ro for Pigens Mund, saa skulde han indberette Sagen for Biskoppen.

Hoff havde ikke selv set, at P. T. eller Pigen skete nogen Overlast, enten med Slag, Skældsord eller Trusler, men han havde nok hørt, at Pigen sagde, at Præsten slog hende, og det sagde hun endda mange Gange.

Hertil havde Præsten svaret, at det skulde et Skarn sige om ham, at han gik saa voldsomt frem, og han bad hende om at holde sin Mund og gaa sin Vej og lade de andre have Ro til at tale. Til Peder Terkildsen sagde han, at denne maatte være en Mazet*), om han ikke kunde raade for Pigen og lukke hendes Mund. Eller var det maaske hende, der raadede i Huset?

Selv efter at Maren var fortrukket ud i Køkkenet lyder hendes Ævl ind i Stuen, men der blev dog saa megen Fred i Huset, at Præsten „fik bilagt alle

*) Mazette er et fransk Ord, der betyder Skindmær.

Ting“, som de to Degne „kunde“ have at anke imod hinanden.

Et af Stridspunkterne angik Skoleholdet. Dette paastod Peder T. ikke maatte ske i Huset. Det var imod Kontrakten, sagde han. Skulde der holdes Skole i Degneboligen, tog han Kakkellovn, Bord og Bænke bort.

Sluttelig lovede dog de to Kirketjenere at omgaas hinanden „kærligen og skikkelige“, saa ingen Tvist skulde være dem imellem.

Derefter fulgte Hoff Præsten hjem med Peder Østrups Lygte.

— Saaledes fremstiller altsaa Hoff Sagen. Men efter at hans Indlæg var gennemgaaet blev der ført Vidner. I Degnens Stue sad nemlig den skæbnesvangre Aften to af Byens Mænd, *Christen Olesen* og *Christen Mikkelsen*. Men denne Afhøring er saa langtrukken, at vi her maa nøjes med Antydninger.

Rets sagen var jo begyndt den 30. Oktober. Der fortsattes ogsaa den 31. Dagen derefter igen var Allehelgensdag. Da holdtes der Hvil, hvorefter der igen tages fat 2. November. Altsaa spænder disse Forhør og Dokumentationer over tre Dage og fylder i Betragtning af Sagens Realitet et forholdsvis stort Antal Foliosider, overfyldt med Gentagelser, som de er.

De to Bymænd, der ufrivilligt var blevet Vidne til Oprinet, er enige om, at det er Kvindemennesket, der har lavet mest Spektakel. Hun brugte Mund efter alle Kunstens Regler. Og de mente, at det var Opdigt, at Præsten skulde have slaaet hende, skønt hun havde raabt og hylet, at de skulde redde hendes Liv.

Derimod havde Præsten sagt til Hoff: Var jeg i Eders Sted og ej maatte gaa i Ro for Maren Hansdatter, da skulde jeg give hende en Hersk*) paa hendes Mund.

*) ∴: Slag; Kalkars Ordbog II, S. 226.

Peder Terkildsen havde saamænd siddet saa fredssommelig, og han og Præsten havde kun talt „venlige Ord med hinanden“.

Talen hin Aften havde ogsaa drejet sig om nogle Skeer, som Ægedius Hoff skulde have brugt, og en gammel Træstol, han havde faaet i Stykker.

Noget Haandgemæng synes der i alt Fald at have været mellem Præsten og Pigen. Den gamle Degn mente at have hørt hende raabe: Kommer og frelser mit Liv! Hun lader iøvrigt Præsten høre, at hun tidligere har vidnet for ham i en Sag mod Anne Heimersdatter.

Sr Herman Bertelsen var til Stede paa alle Retsmøder. Han stillede en Række Spørgsmaal, bl. a. hvad Præsten og Chr. Mikkelsen talte om forleden i *Jens Tranes Forstue* i Nykøbing*), hvortil indstævnte svarede, at Præsten havde sagt, at han skulde tale Sandhed i Sagen.

Saadan foreligger altsaa Sagen oplyst, da de tre Retsdage er forbi.

Imidlertid tager Sagen den Vending, at næste Gang, den kommer frem, er 30. November i Erslev Kirke for Morsø Nørre Herreds Provsteret.

Nu har ogsaa Præsten faaet sig en Hjælper, Mons. *Jens Lyngby* fra Thisted**). Han vil godt indgaa et Forlig, men hævder, at Præsten bør have en billig og tilbørlig Revance for Fornærmelsen, saa kan han være uden Tort. Dette kunde dog ikke opnaas, og inden Kirkens Mure blev nu hele Tingsvidneakten gennemgaaet. Rollerne blev næsten som byttede om, thi Jens Lyngby vilde have Degnen og Pigen dømte og paalagt Sagens Omkostninger.

*) Postmester 1732—35; Villads Christensen: Nykøbing paa Mors 1299—1899. S. 317.

***) Prokurator dér. Levede endnu 1747; Thisted Amts Aarbog 1914, S. 61. 6*

Parterne enedes dog til Slut om Udsættelse i seks Uger, til 11. Januar 1731.

Men Processen kom ikke for mere, den blev uden videre Lovmaal ved et sømmeligt Forlig og en vedbørlig Erklæring af Degnen til Præsten akkorderet, oplyser en Tilføjelse i den gejstlige Justitsprotokol. Det var maaske den mellemliggende Jul, der havde stemt Sindene til Forsoning.

Og saa er vi færdige med Peder Terkildsen Østrup — eller Peder Thorkil Lerke. Der høres ikke mere om ham, og det er ikke hidtil oplyst, hvor han endte sine Dage.

Breve fra Provst Caspar Schade i Nykøbing paa Mors til Johan v. Bülow.

Meddelt af
Cand. phil. *Olaf Carlsen.*

Indledning.

om ung Garderofficer havde Johan Bülow tilbragt tre Aar paa det ridderlige Akademi i Sorø, og dette Ophold fik afgørende Betydning for den kundskabssøgende og begavede Mands hele Aandsdannelse *).

I de Aar, han derefter tilbragte først som Kammerjunker hos Kronprins Frederik og senere — efter Regeringsskiftet i 1784 — som Hofmarskal, nøjedes han ikke blot med at røgte de ham betroede Hverv paa en overordentlig samvittighedsfuld Maade, der vidnede om hans dybe Pligtfølelse og hele retlinjede Karakter, men han forsømte heller ikke at dyrke sine mange Interesser, især historiske og litterære, og som har sat sig et varigt Minde i det ejendommelige Biehl-Bülow'ske Forfatterskab, hvis Værdi som historisk Kilde man nu

*) Om Johan Bülow's Forhold til Sorø Akademi, se Olaf Carlsen: Johan Bülow's Gaver til Sorø Akademi. Soraner-Bladet, VIII, S. 9 ff. og den dér cit. Litteratur, samt „Johan Bülow og Sorø Akademi. Efterslet. — Nogle Breve“. Meddelt af Olaf Carlsen, *ibid.* S. 21 f.

sætter betydeligt højere, end det tidligere var Tilfældet*).

I 1793 faldt Johan Bülow i Unaade, og siden da levede han paa sit Gods, Sanderumgaard paa Fyn, hvor Opholdet snart blev ham saa kært, at han sagde, at han her havde levet de lykkeligste Stunder i sit Liv**).

Ved sin storstilede Virksomhed som Mæcen kom Johan Bülow i Forbindelse med saa godt som alle, der dengang betød noget inden for dansk Kunst og Videnskab. Mange er de, der i Aarenes Løb var Gæster hos den gavmilde og fint dannede Gehejmerraad paa Sanderumgaard***). Han førte en stor Brevveksling, tilskyndede, opmuntrede og understøttede Forfatterne ved deres Arbejder. — Ved sin Død efterlod han sig store Samlinger af Optegnelser og af Aktstykker til Fædrelandets, især til sin egen Tids Historie, og desuden en betydelig Samling Breve fra de mange berømte Mænd, han havde kendt.

Alt dette, tilligemed sit Bibliothek, der talte 5400 Bind, og forskellige Kunstgenstande skænkede han til Sorø Akademi, — til „det for mig — som det hedder i Gavebrevet — saa kjære Sorøe Academie, hvor jeg tilbragte tre af min Ungdoms lykkeligste og favreste Aar under Musernes livlige Beskyttelse og Veiledning“; og i Gavebrevets Slutning skrev han: „Da jeg stedse

*) Se Louis Bobé's Afhandling om C. D. Biehl i hans Bog, „Fra Renaissance til Empire“, Kbh. 1916; og samme Forfatters Indledninger til „Interiører fra Kong Frederik den Femtes Hof“, Kbh. 1909, og til „Interiører fra Kong Christian den Syvendes Hof“, Kbh. 1919.

***) „Fra Hoffet og Byen“, Indledningens Side V f. (Memoirer og Breve, III).

****) Se f. Eks. H. N. Clausens interessante Skildring af et Besøg paa Sanderumgaard i „Af min Rejsedagbog 1818“; udgivet i Hundredeaaret derefter ved Carl S. Petersen, Kbh. 1918.

har anseet Videnskabelighed for Veien til Humanitet, saa haaber jeg, at det Bidrag, som jeg med saamegen Glæde giver til dens Fremme, vil med Velbehag optages, og Efterslægten unde mig en venlig Erindring i Gravens Roe*)“.

Blandt de Breve, der saaledes findes i den Bülow-ske Manuskriptsamling i Sorø Akademis Bibliothek, er ogsaa de her meddelte fra Provst Caspar Schade i Nykøbing paa Mors.

Det vil være denne Aarbogs Læsere bekendt, hvorledes og hvorfor Caspar Schade kom i Forbindelse med Johan Bülow**).

De følgende Breve er et Bidrag til Belysning af Johan Bülows Mæcenvirksomhed. De vidner om hans store Fædrelandskærlighed, om hans forskelligartede Interesser, hans Iver for at anspore Forfatterne til at paabegynde nye Arbejder og om det hjertelige Forhold, der udvikledes mellem den adelige Mæcen og den gejstlige Forfatter, skønt de aldrig saa hinanden. — Alt i alt et smukt Vidnesbyrd om Johan Bülows ædle Virksomhed og hans store Humanitet, der efter hans Mening var al Videnskabeligheds sande Frugt. Ingen Tone i disse Breve giver den mindste Klang af noget, der minder om Nedladenhed eller unaturlig Fornemhed. Provst Schade er vel i sine Breve høfligst underdanig, men paa en for Datiden naturlig og ukunstlet Maade. Brevenes Stil og Tone maa ikke bedømmes ud fra Nutidens demokratiske Tankegang.

Men Brevene fortæller ved deres mangeartede Indhold ogsaa om Trængselsaarene under og efter Søkrigen med England, og der er i disse Skildringer

*) Olaf Carlsen, anf. Aft. S. 10 f.

**) Se min Indledning til „To Breve fra Provst C. S. til Chr. Molbech“ i Hist. Aarb. for Mors 1924, S. 106 f.

af de økonomisk urolige Tider interessant lokalhistorisk Stof.

Først og sidst vil de dog sikkert fortælle mest om deres egen Forfatter, om den Nykøbing Provst, hans Liv og Levned, hans Tænke- og Følemaade, hans Glæder og Sorger og om hans stille Syslen med Naturhistorien, Botanik og Topografi, — Sysler, der vidner om et indgaaende Kendskab til den Ø, under hvis barske Klima han ofte led, men som han alligevel har elsket, fordi han kendte den saa nøje, og som han har sat et litterært Mindesmærke, der altid vil bevare Provst Schades Navn i Forbindelse med Øen Mors.

Deres Excellence

Hr. Geheimeraad von Bülow!

Naadige Herre!

I den Bülow, fra hvem jeg har havt den Ære at modtage Skrivelse, dat. Sanderumgaard 16. huj.*), har jeg udentvivel den Lykke at igjenkende den udmærkede Videnskabernes Elsker, som Hr. Professor Nyerup nævner i hans antiqvariske Rejse 1807**); og derfor ikke taget i Betænkning, med underdanigst Gjensvar at henvende mig til Deres Excellence.

Det Bifald, Deres Excellence og Flere har skjenket

*) Saml. til jydsk Historie og Topografi. 3 R. IV B. S. 334 f.

***) I „Søren Abildgaards og Rasmus Nyerups antiqvariske Rejser i Aarhus Stift i Aarene 1771 og 1807“. Kbh. 1808. S. 12 hedder det om Johan Bülow: „Denne Hædersmands bekjendte store Hengivenhed for Videnskabelighed udstrækker sig og til Fædernelandets Historie og Antiquiteter, som deraf kan vente at høste de rigeste Frugter“.

det 1ste Hefte af mit Forsøg til en Beskrivelse over Øen Mors, var mig en saare behagelig Opfordring til at haste med Fortsættelsen; men den ringe Afsætning og det allerede lidte Tab har hidtil holdt mig tilbage, og ladet mig betragte en Beholdning af 300 Expl. som Maculatur. — Den eeneste, men meget uvisse Udsigt, jeg endnu havde til at faae Skriftet fortsat, var foreenet med det Haab, jeg nu i tre Aar har næret om, allernaadigst at vorde forflyttet til en Egn nærmere Hovedstaden, hvor da muligt kunde træffes Foreening med en Boghandler. Men hvad der var mit Ønske og meer end jeg torde ønske i Henseende til min morsiske Beskrivelse, seer jeg nu ved Deres Excellences Ædelmodighed at ville gaae i Opfyldelse. — Men i det jeg med den inderligste Taknemmelighed modtager Deres Tilbud, er tillige mit Ønske at det Følgende af Værket ikke maatte blive uværdigt den naadige Omhue Deres Excellence viser for, ikke allene at bringe samme for Lyset, men og at see det prydet med Kobbere over morsiske Oldsager m. m. Hvor gjerne ønskede jeg i den Anledning at kunne have tilvejebragt nogle gode Tegninger. Men her møder først den Hindring at her i Landet er paa nærværende Tid ingen, som jeg troer at kunne levere Tegninger saa gode, man maatte ønske dem; og dernæst den Omstændighed, at mine Oldsager ere sendte til Antiquitætmuseet i Kjøbenhavn*). Blandt de faa Stykker, jeg endnu har og som Krigsurolighederne have opholdt mig fra at sende sammesteds hen, er nok en Beenkam,

*) I 1807 havde Rasmus Nyerup begyndt at anlægge en Samling af Oldsager, foreløbig kun som en Slags Appendix til Universitetsbiblioteket. Blandt de mange, der efterkom hans Opfordringer til at indsende Gaver, var altsaa ogsaa Caspar Schade. — Johs. Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarh. S. 39 f.

funden i en Urne, det mærkværdigste; thi de øvrige ere kun en almindelig Stridshammer, en Tordenkile, og nogle smaa Leerkugler, fundne dybt inde i en Høj. En Antiquitæt af fineste Guld er i denne Tid funden i en Mands Stervbo og paa Auctionen kjøbt af en Proprietær for nogle og 70 Rd.; den vog $6\frac{3}{4}$ lod. Jeg har ikke seet den, men man beskrev mig den som en liden Hanke til et Skrin. Det er min Attraae at faae en Gjenpart deraf i andet Metal. — Den ovennævnte Beenkam skal jeg see at faae aftegnet saa godt som muligt, og ligeledes enkelte Stykker Oldsager, som jeg kan træffe hos En og anden her i Landet, og giver mig derpaa den Frihed at sende Deres Excellence saadanne Tegninger til nærmere Bedømmelse. Tillader De det, kunde jeg og anmode Hr. Professor Nyrup om at lade aftegne et Par af de mærkeligste Antiquiteter paa Mors. Iøvrigt overlades det aldeles til Deres Excellence, hvad Brug, De vil gjøre af de Tegninger, som maatte samles. — Da jeg først besluttede at udgive min morsiske Beskrivelse, var det og min Hensigt at lade følge Kobbere over nogle naturhistoriske Gjenstande (thi dengang havdes en Tegnemester her i Byen*) og et specielt Kort over Mors; men formedelst det ringe Antal Subscribenter, jeg fik, maatte jeg forandre min Beslutning. —

Det 2det Hefte af min Beskrivelse har i Manuscript været færdig til Trykken siden 1805, og er af følgende Indhold:

Tredie Capitel.

Om Morslands Naturbeskaffenhed i Almindelighed.

§ 1. Overfladens Skikkelse og Beskaffenhed.

§ 2. Landets Jordbund og dybere Grundbeskaffenhed.

*) Se Schades Brev af $\frac{5}{2}$ 1812.

§ 3. Landets ferske Vande.

§ 4. Om Limfjorden.

§ 5. Om Climatet.

Fjerde Capitel.

Om Morslands Naturproducter.

§ 1. Mineralier. — § 2. Planter. — § 3. Pattedyr.
§ 4. Fugle. — § 5. Amphibier. — § 6. Fiske. — § 7.
Insecter. — § 8. Orme. —

Med det 4de Cap. har jeg besluttet den Forandring at anføre Naturproducterne i systematisk isteden for alphabetisk Orden, og haaber dermed at være færdig inden Aug. Maaned's Udgang.

Det 3die Hefte har jeg kun Materialierne til. At ordne, forbedre og reenskrive har jeg ikke havt Lyst til, da jeg ansaae det for et frugtesløst Arbejde. Nu har jeg Aarsag til at fortryde min Efterladenhed, da der til at oprette det Forsømte vil medgaae en temmelig Deel af Vinteren, især da det maa blive et Biarbejde, og Arbejderen er Valetudinarius*).

Det gjør mig ondt, at det 1ste Hefte er bleven saa slet trykt, og ikke bedre corrigeret. —

Næst at anbefale mig Deres høje Bevaagenhed, henlever jeg

Deres Excellences,

min naadige Herres

underdanigst og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykøbing paa Mors pr. Viborg,

den 27. Julii 1808. —

Bülows Svar paa dette Brev findes ikke blandt Brevene i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“; men vedlagt Schades Brev af 27. Juli findes et Svarbrev fra Bülow. Det er ikke under-

*) Patient.

skrevet; og den meget rettede og jaskede Skrivelse, der i denne Henseende afviger stærkt fra Bülow's smukke og sirlige Orden, er ogsaa kun en Koncept. — Den lyder:

Jeg beder Dem at tilgive at jeg nu først besvarer Deres ærede Skr. af 27de f. M.; men nu Fransk, nu Spansk Inkv. — foruden andet mere har hindret mig at efterkomme denne med flere Pligter. — — Jeg glæder mig ret over at see, at det andet Hefte af deres interessante Morslands Beskr. nu kan være færdig, og at alt til næste Aar Værket kan være fuldført. — Gud give Dem Helbred dertil! Mod og Lyst fattes Dem ikke, det seer jeg med Fornøjelse. Naar De vil behage at sige mig, hvorledes jeg paa sikkerste Maade kan sende D. V. 100 r, saa vil jeg bede Dem om Tilladelse at bidrage denne lille Skiærv til deres nyttige Værks Udgave? — Da De selv beklager, at det første Hefte ikke er godt trykt og ikke bedre cor., saa kan jeg ikke nægte, at jeg jo har gjort samme Annærkn. og ønskede, at Fortsættelsen i den Part ikke maatte ligne Begyndelsen. — Hvad Kobberne til Oldsagerne angaaer, da ønsker jeg, at D. Vel. enten vilde aftale med den værdige Pr. Nyrup, hvilke bedst kunde fylde en Plads, og at han da i den Henseende vilde henvende sig til min Ven Hr. Clemens*), Kobberstikker, boende paa Charlottenborg, som jeg skal underrette derom, — eller, og om De vil umiddelbar sende mig Tegning af de Gienstande, som De fortrinligst ønsker at see stukne, da jeg med Fornøjelse skal besøge alt, hvad Naturproducternes Stikning angaaer; [dog] tillad mig at sige, at det synes mindre nødvendigt, da man kan henvise til andre Værker, hvoraf man har

*) Den berømte Kobberstikker Johan Frederik Clemens (1749--1831), der siden 1797 havde haft Fribolig paa Charlottenborg.— Biogr. Lex. IV, S. 4.

saa mange skønne, [med mindre] det være sig, der skulde være noget ganske ubekendt og nyt, som skulde være mig saare kiært, hvilket jeg da og med Fornøjelse vil lade besøge stukne i Kobber. —

Med fuldkommen Høiyagtelse har jeg den
den 27. Aug. 1808.

Provst Schade, Nykiøbing paa Mors pr. Viborg.

Jeg ønsker af mit ganske Hierte, at D. V. snart maae see det Haab opfyldt at komme paa et bedre Sted for at kunne arbeide i en mere udbredt Virkekreds; men først maae der intet være mere tilbage paa Mors for D. [V.] at gjøre.

Deres Excellence,
Naadige Herre!

Af højgunstige Skrivelse af 27de f. M. erfarer jeg de Opofrelser, Deres Excellence saa ædelmodigen har besluttet at gjøre for min Skyld, da De ikke allene vil bekoste Kobbere til min Bog, men og sende mig strax 100 Rd. til dens Trykning. For saa udmærket en Godhed maae jeg stedse føle mig min høje Velynder uendelig forbunden, og tillige ansopret til med fordoblet Iver at fuldende det begyndte Værk. Men naadige Herre! Da jeg er dødelig og desuden — formedelst de mange Extraforretninger, jeg baade som Kjøbstad- og Landsbye-Præst har i Efteraaret at bestride — ikke seer mig i Stand til at blive ganske færdig med Manuscriptet paa denne Side Nytaar, — saa er min underdanigste Anmodning at bemældte Sum maae indtil videre forblive i Deres Excellences Bevaring.

Hr. Professor Nyerup har jeg anmodet om, at

udsee af de paa Universitæts Bibliotheket værende morsiske Oldsager, hvad der kan fortjene at stikkes i Kobber, og lade samme aftegne for at tilstilles Hr. Clemens. —

I hosfølgende Pakke har jeg den Ære at sende Deres Excellence nogle Tegninger saa gode, som de her kan faaes, og beroer det aldeles paa Dem, hvad deraf bør vælges til at stikkes i Kobber*). — De aftegnede Ting ere:

1) Et forgyldt Sølvkors med 7 Rum i. Paa dets Laag er anbragt den korsfæstede Christus, hvis Billede, saavel som Kjeden ved Korset er uforgyldt. Ved Siden forestilles Korset oplukket. Det Hele er temmelig plumpt Arbejde og røber Ælde. Denne Antiquitæt, som Hr. Capitain Tøttrup paa Dueholm**) ejer, skal, efter Tradition, være funden i Ruinerne af det gamle Dueholm Kloster. —

2) En Beenkam, funden i en Urne. Furerne imellem Tænderne burde paa Tegningen været mere jævne. Kammen selv, som er paa Listen over de faa Oldsager, jeg endnu har at indsende til Museumet, lader jeg følge med til Sammenligning med Tegningen, og beder underdanigst, at den indtil videre maae faae Plads hos Deres Excellence. —

3) En Offerkniv af Krideflint, funden i en Bakke paa Dueholm Mark, hvor tilforn har været en Høj. —

4) En Guldring, maaske en Arming, som for en Deel Aar siden skal være funden i Morsø-Nørreherred under en Steen. Den var temmelig slidt midt paa. Omstændighederne tillod mig ikke at faae denne Ring afstøbt i andet Metal.

*) Denne Ære blev alle Tegningerne til Del; se Kobberne i Schades „Beskrivelse over Øen Mors“; cit. i det flg. blot som Beskr.

**) Se Bilag til Schades Brev af ¹²/₆ 1811 i anden Note S. 112.

Foranstaaende Tegninger ere efter Tingenes fulde Størrelse.

5) Munkeskriften paa den nordre Skriftestoel i Nykjøbings Kirke. Tilgiv at Bogstaverne ikke ere saa lige og rene skrevne, som de burde! — —

Tillige giver jeg mig underdanigst den Frihed at lade hosfølge et bedre Expl. af min Bogs 1ste Hefte, end det maae være, som jeg forestiller mig Deres Excellence har modtaget, men maae bede om Tilgivelse for at det ikke er heftet, da her ingen Bogbinder er. —

Kan Tegninger som de ovenanførte fortjene Plads i Deres Excellences Samling, skal det være min underdanigste Skyldighed Tid efter anden at tilvejebringe flere.

Det gode Forsyn velsigne og bevare Deres Excellence med højadelige Paarørende!

ønsker

Deres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors pr. Viborg,
den 17. Sept. 1808. —

Deres Excellence,

Hr. Geheime-Conferentsraad von Bülow!

Naadige Herre!

Med den inderligste Glæde modtog jeg den 3die d. Deres Excellences højgunstige Skrivelse af 29de f. M.*) tilligemed de vakre Købbere over morslandske Oldsager. Min underdanigste Besvarelse er indtil denne Dag udebleven, fordi jeg hver Postdag ventede Efterretning fra Bogtrykker Borch**) i Aalborg angaa-

*) Saml. til j. H. og T. anf. St. S. 335 f.

**) Bogtrykker Albert Borch (1779—1827). — V. Richter: 100 Aars Dødsfald I. S. 149.

ende min Bogs Trykning, for tillige derom at kunne underrette Deres Excellence. Jeg havde forhørt hos Borch, ligesom forhen hos ikke mindre end 5 Boghandlere i Kjøbenhavn: om han vilde være Forlægger, da jeg vilde overlade ham Manuscriptet, imod 16 Expl. i Autorsalarium; men, under nærværende Tids Omstændigheder, turde han, ligesaa lidt som de andre, befatte sig dermed. Gjerne havde jeg seet, at en anden vilde have paataget sig Forlaget; deels for at Deres Excellence ikke skulde gjøre for store Opofrelser for min Skyld; deels og for at undgaae, at have med Afsætningen at gjøre, som Erfaring har lært mig at være foreenet med adskillige Ubehageligheder. — Der er nu ingen anden Udvej for mig end selv at være Forlægger. Oplaget er bestemt til 352 Expl. paa Tryk-papir og 38 paa Skrivpapir; ialt 390. Bemældte Bogtrykker Borch vil paatage sig at trykke Bogen for 7 Rdr. Arket, og for samme Betaling lægger han Papir til, besørger Correcturen og indestaaer for, at Bogen skal blive godt og correct trykket; hvorover jeg saa meget desmindre tvivler, da det nok bliver den første Bog, som kommer fra hans Officin. Skrivpapiret plejer man at betale aparte. —

Jeg giver mig den underdanige Frihed herved at sende et Octavblad som Prøve af det Trykpapir, Bogen skal trykkes paa. Bogtrykkeren forsikrer, at det har kostet ham hele 3 Rdr. Riset. Det værste er, at det er i saa liden Octavformat, at det ikke paa Længden kan passe med Kobberpladerne; men Papir til stort Octav er ikke at faae. Her er da ikke andet Raad, end at den eene Ende af Kobberne maa indbøjes; eller og maa Bogen trykkes i Qvartformat; hvilket dog maaske kunde forøge Arketallet og tillige Bekostningen.

Overbeviist om, at det vil finde Deres Excellences Bifald, har jeg besluttet, at det forhen udkomne Hefte

skal omtrykkes, for at kunne ligne Fortsættelsen. Desuden kunde det behøve endeel Forbedringer i Henseende til Indholden. Hvor stor den hele Bog vil blive, kan jeg ikke nøje bestemme; men formoder at den med tilhørende Tabeller vil udgøre omtrent 30 Ark. — Trykningen skal begynde, saasnart jeg erholder Resolution paa en i det Kongl. danske Cancellie indgiven Ansøgning om, igjennem Rentekammeret at faae Underretning om nogle ældre Folketællinger, som skulde have Plads i det 1ste Capitel. Desuden venter jeg og fra Hr. Prof. Nyerup Besvarelse paa et Par Spørgsmaale angaaende Kobberne, især om Figur: 7, som var mig ganske fremmet*). Det haabes imidlertid, at Trykningen skal kunne begynde inden Udgangen af September; og vil jeg altsaa snart blive trængende til den Hjælp, Deres Excellence saa ædelmodigen har tilbudet mig. — De har ydermere tilbudet, at ville bidrage til Udgave af flere Værker. Men, Naadige Herre! aabenhjærtigen maa jeg tilstaae, at hverken min Helbred, Humør eller nærværende Stilling tillader mig flere Skridt paa Forfatterbanen. Gid kun det, der nu snart skal træde for Lyset, maatte være saaledes, at det nogenlunde finder min høje Velynders Bifald! Deres Opofrelse for dets Skyld var da ikke forgjæves. —

Iøvrigt beder jeg underdanigst, at Deres Excellence højgunstigst vil tilgive, at jeg ikke er fremmeligere med min Bog! Da jeg for et Par Aar siden af Dem blev opmuntret til, atter at lægge Haand paa det henlagte Værk, følte jeg mig derved saa oplivet, at jeg glemte at beregne de Hindringer, som kunde møde. Det jeg troede at kunne være færdig med i een Maaned, medtog flere. Ved at eftersee mine hen-

*) Kobbernes Fig. 7 er i Beskr. angivet at være „et Reliquie-gjemme“.

lagte Samlinger, savnede jeg Adskilligt. Nye Efterretninger maatte indhentes, og at erholde disse faldt temmelig trangt; ja endog, efter igjentagne Anmodninger, mangler jeg endnu nogle, som høre til Capitelet om Fattigvæsenet, og Extract af nogle Sognes Kirkebøger. Imidlertid trøster jeg mig med, at næsten 40 Ark ere færdige, saa at Bogtrykkeren, naar jeg erholder de[n] ovennævnte Efterretning fra Kjøbenhavn, kan faae nok at bestille indtil Resten følger. —

Intet Ønske for Deres Excellence og høje Paa-rørendes Velgaaende kan være mere ivrigt og hjærteligt, end det, hvormed jeg, under ærefrygtsfuld Hengivenhed, henlever

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste Tjener

Nykjøbing i Mors,
den 30. August 1809.

C. Schade.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Det Gratiale af 110 Rdr., som Deres Excellence i højgunstig Skrivelse af 9. huj. *) havde underrettet mig om at være undervejs, har jeg med sidste Post modtaget. De har, Naadige Herre! forøget Gaven. — Dette, saavel som de ædle Følelser, De ytrer for mig, forøger den inderlige Taknemlighed, jeg er min høje Velynder skyldig.

Efter at have erfaret Deres Excellences naadige Tilbud, at skaffe mig en Forlægger i Bogtrykker Hempel**), maa det nu fortryde mig, at ikke vovedes

*) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

**) Den kendte Bogtrykker og Boghandler i Odense, Søren Hempel (1775—1844) — A. Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1892, S. 124 f.

at yttre for Dem min Forlegenhed. Den eeneste Fordeel, jeg har af at have henvendt mig til Bogtrykker Borch, er Transportens Beqvemmelighed imellem Nykjøbing og Aalborg.

Endnu har jeg ikke modtaget den ansøgte Efterretning fra Kjøbenhavn; men alligevel skal Trykningen nu begynde med nogle Tabeller af heelt Arks Størrelse sc. de 4 Tabeller, som hørte til 1ste Hefte, en 5te over de Fattiges Antal, og Bidrag til deres Understøttelse; en 6te over den aarlige Udsæd; Qvægbesætning og Opdræt; en 7de paa halvt Ark over Copulerede, Fødte og Døde i 14 Aar. For at faae denne sidste complet maa jeg foretage en Rejse ud i Landet!

Efter Professor Begtrups*) Ønske i hans Bedømmelse over min Bog, har jeg nu ved Herregaardene anført deres Hartkorn, Jord-Areal, Jordernes Beskaffenhed, Inddeling, Brug, Udsæd, Høe-Avl, m. m., som for det Meste dog bliver igjentaaget i Bogens 10de Capitel om Agerdyrkning og Høe-Avl, og i 11te Cap. om Qvægavl. —

Da ikke faa Subscribenter ere døde, andre bortrejste; og det 1ste Hefte omtrykkes, har jeg anseet det fornødent paa nye at indbyde til Subscription. — Det skal paaligge mig som Pligt underdanigst at underrette Deres Excellence om Trykningens Fremme. —

Med sand Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

Naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing, den 23. Septbr. 1809.

*) Dr. phil. G. O. B. Begtrup (1769—1841) var i 1801 blevet Professor i Landøkonomi ved Københavns Universitet, efter at der først havde været Tale om at knytte den kendte Landøkonom til „et oeconomisk Dannelses-Institut“ i For-

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Det har smertet mig meget, at min Bogs Trykning skulde blive saalænge udsat, at den nu først begynder at skride fra Pressen. Aarsagen dertil var, at jeg indtil Nytaar forgjæves ventede fra Rentekammer Arkivet de Efterretninger, som det Kongelige danske Cancellie havde bevilget mig. Efter idelige Anmodninger hos Vedkommende, fik jeg kun Løvter. Til denne Omstændighed sigter Anmærkningen Pag. 5*). Imidlertid havde Bogtrykkeren paataget sig at trykke Aalborg Priisrettsdomme**) og først mod Slutningen af April kunde min Bog komme i Arbejde. De 3 første Ark giver jeg mig den underdanige Frihed at tilstille Deres Excellence med Dagsposten; mere har jeg endnu ikke modtaget. Uagtet jeg, for at faae Bogen correct, tilstod Bogtrykkeren hvad han forlangte, sees her dog adskillige Trykfejl. For at faae Trykken i nærværende Format, har jeg og maattet tilstaae mere Trykkeløn. Saaledes gaaer det den Uindviede, der ikke tænker paa at bestemme Liniernes Længde etc.

bindelse med et nyt soransk Akademi. — Olaf Carlsen: Om Hertug Frederik Christian af Augustenborg og Sorø Akademi. Soraner-Bladet, IX, S. 6 f. — Begtrups omtalte Kritik findes i Olufsens: Oeconomiske Annaler, IX, S. 55--57.

*) Ved Omtalen af Folkemængden — Beskr. S. 5 — bygger Schade paa Folketællingen af 1. Febr. 1801. — Den hertil knyttede Anmærkning lyder: „Lykkes det mig at erholde Underretning om Folketællinger i ældre Tider, skulle de følge i et Tillæg“. — Dette findes i Beskr. S. 371.

**) Domme afsagt ved en Priseret for at afgøre, om et Skib var lovligt taget eller ikke, om det altsaa maatte sælges eller skulde frigives. Ved kgl. Forordning af 28. Marts 1810 bestemtes det, at „Conclusionen af Priiserettens Dom besørgeres af Secretairen strax indrykket i en af Provindsens offentlige Tidender“. — Kay Larsen: Danmarks Kapervæsen 1807—14, S. 36.

Deres Excellence har opmuntret mig til at forfatte en Beskrivelse over Fuur. Naadige Herre! om jeg end dertil ikke manglede Lyst, ere mine Indsigter til saadant Arbejde alt for indskrænkede, og min nærværende Forfatning forbyder det ganske. Men hvad Deres Excellence saa patriotisk ønsker, haaber jeg vil engang blive opfyldt ved Hr. Bergcandidat Münster*), som i forrige og nuværende Sommer undersøger Fuur.

Den naadige og ømme Deltagelse i min Skjæbne, Deres Excellence saa ofte har yttret, giver mig Dristighed til at mælde Dem min tunge Lod: Den 8de f. M. mistede jeg, efter faa Dages Sygdom, min trofaste Ægtefælle**), og selv er jeg, efter nogle Ugers Sygeleje, kun saavidt restitueret, at jeg kan være faa Timer oppe om Dagen, og kan ikke haabe endnu i nogle Uger at komme ud for at forrette mit Embede.

Jeg har nu i næsten 5 Aar attraaet at komme fra det Mors, hvis Clima var saa skadeligt for min Helbred, og søger nu allerunderdanigst Hald Sognekald ved Randers. Dette Embede er en god Deel mindre af Indkomster end det jeg har. —

Med dybeste Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

Naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,
den 6. Juni 1810.

*) Christian Sommerfeldt Nærenst Münster (1779—1856) havde i 1804—07 studeret Bjergværksdrift i Udlandet og skrev i „Den oeconomiske Correspondent“, II Aarg., S. 173 f. om de Boreforsøg efter Stenkul paa Fuur og Morsøe, som Rentekammeret efter „Allerhøieste Befaling“ havde ladet iværksætte, og som „Bergkandidat“ Münster begyndte paa i Slutningen af 1809 og fortsatte med i 1810.

**) Schades første Hustru, Rebecca Maria, f. Otzen (1767—1810).

Deres Excellence!

Naadige Herre!

I min nærværende Forfatning kunde intet være mere oplivende for mig, end Deres Excellences højgunstige Skrivelse af 23. f. M.*), da den ikke allene vidner om Deres ømme Deeltagelse i min tunge Lod, men og om særdeles Bevaagenhed til min Velfærds Fremme. Modtag der for, Naadige Herre! mit Hjertes inderligste Tak! Gud give, at jeg strax kunde have fulgt Deres Excellences Vink til at rejse! Men her er Hindringer, som jeg ikke formaaer at hæve, især den, at den residerende Capellan, som er kaldet hertil, endnu ikke er kommen, og maaske faaer Tilladelse til at udeblive til Mikkelsdag**)! I min Sygdom og til for 8te Dage siden have Herredspræsterne, efter Biskoppens Foranstaltning, skifteviis forrettet Tjenesten her i Byen hver Fredag; Aftensangen og Onsdags-Tjenesten ophørte; om Søndagen prædiker en Degn til Højmesse. I Annexerne bestyres endnu Gudstjenesten af andre, da jeg endnu ikke har Kræfter nok til at gjøre Sognetourerne. — Som ene Præst er jeg som lænkebunden, om end Helbreden tillod mig at rejse; og seer mig derved berøvet, ikke alene den Fornøjelse at see endnu engang min Føde-Egn, det dejlige Fyen, men i Særdeleshed den forønskete Lykke, personlig at kunne bevidne min høje Velynder, hvor meget jeg skylder Dem for den udmærkede Bevaagenhed, De har værdiget mig. —

Aarsagen, hvorfor jeg søger Hald som mindre af

*) Saml. til j. H. og T., S. 336 f.

**) Jørgen Severin Boserup (1776—1858) var res. Capellan i Nykøbing M. fra 1810 til 1821. Hans Udnævnelse gjaldt fra 15. Maj, men han ordineredes først 15. Oktober. — Wiberg: Dansk Præstehistorie II, S. 487.

.Indkomster end Nykjøbings Sognekald, er den Tanke, at jeg da dessnarere skulde reussere. Imidlertid har jeg adskillige Gange erfaret, at jeg ikke heller paa den Maade kan søge med Haab. Gud maa vide, hvorfor jeg i saa mange Aar har maattet staae tilbage. Med Læge-Attest har jeg beviist min mislige Helbreds Tilstand, og med Bispe-Attester mit ulastelige Forhold i og uden Embedet; men endnu sidder jeg her. Tvende Gange har jeg skrevet til Hans Majestæt som Kronprinds og eengang til højstsamme som Konge. Desuden adskillige Gange skriftlig forestillet Cancelliet min Forfatning og Trang til et mindre byrdefuldt Embede i en blidere Egn; men jeg har maattet staa tilbage; formodentlig fordi jeg ingen anden Talsmænd har havt, end mine Attester. Imidlertid er det nu, efter i fem fulde Aar at have vandret Supplicantens trange Vej, kommet saa vidt med mig, at jeg ikke pligt-mæssigen kan forestaae et Præste-Embede, hvor der er mere end een Kirke at prædike udi; tør derfor ikke heller søge andre, og af saadanne gives kun faa. —

For nogle Dage siden fik jeg et Besøg af Berg-candidat Münster, som forsikrede mig, at det var hans Hensigt at udgive en geologisk Beskrivelse over Fuur. Paa mit Spørgsmaal, om dertil behøvedes Kobbere, kunde han ikke give bestemt Svar. Jeg vovede at yttre, at dersom Kobbere behøvedes, var der Haab, at Deres Excellence vilde paatage Dem Bekostningen. Han lovede, nærmere at underrette mig derom. — Boringen fortsættes uafbrudt paa Fuur, og paa et Sted i Flade Klitter i Mors, hvor jeg for 10 Aar siden fandt Selenit eller saa kaldet Frue-lis*), har man allerede kastet næsten 50 Alen ind under Bakkerne, for at anstille videre Undersøgelse efter

*) Se Beskr. S. 129 f.

Steenkull. Gid Bekostningerne paa disse Foretagender
maatte erstattes med heldige Opdagelser! —

Med sand Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,
den 11te Juli 1810.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Enhver Linie, jeg har havt den Lykke at see fra Deres Excellences Haand, var mig et dyrebart Tegn paa Deres høje Bevaagenhed og hvor ædelmodigen De tager Deel i mit Vel og Vee. Min naadige Vel-ynders højgunstige Skrivelse af 1ste dennes*) kunde derfor ikke andet end være mig i højeste Grad kjer-kommen. Men underdanigst maa jeg bede om Tilgivelse for, at jeg har ladet et Par Postdage gaae forbi, før jeg indfinder mig med underdanigst Gjensvar. Aarsagen til denne Opsættelse var, at jeg hver Dag ventede med Skibsløjlighed nogle trykte Ark af min Bog fra Bogtrykkeren. De forventede Skibe kom endeligen, men medbragte intet af det jeg ønskede. Endnu har jeg kun ialt modtaget 13 Ark. At det ikke hidtil er bleven til mere, kan tilskrives den Omstændighed, at Bogtrykkeren paa eengang mistede begge sine Svende; hvilket forvoldte, at jeg i to hele Maaneder ikke saae et eneste Ark fra ham. Han har lovet, at han vil stræbe at oprette det forsømte. Tiden vil lære, hvorvidt dette Løfte gaaer i Opfyldelse. —

*) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

Jeg har vovet at tilstille Deres Excellence de 3 første Ark; og endskjønt jeg vel veed, at Deres Excellence helst ønsker at modtage det hele Værk paa eengang, saa føler jeg dog saa stor en Trang til at nedlægge for min høje Velynder de følgende 10, at de og i Dag afgaaer med Posten. Med desstørre Tillid tør jeg haabe Tilgivelse for dette Skridt, da Bevæggrunden dertil er Frygt for, at jeg i den naturhistoriske Deel ikke har været heldig nok i at ramme Maade. Jeg frygter nemlig for i visse Dele at have været for vidtløftig. Under Reenskrivningen udelod jeg vel en temmelig Deel, men det forekommer mig nu, at jeg alligevel har været for øm over det kjære Foster; og at hvad der morede mig, just ikke vil behage andre, men vorde anset for Ubetydeligheder, der ikke burde havt Plads i et saadant Skrift. Imidlertid ligger nu 13 Ark af min Beskrivelse over Mors for min høje Velynders Domstol, ledsagede af det inderlige Ønske, at de i det mindste for en Deel maae vinde Deres Excellences Bifald. Endnu er ingen af Tabellerne trykte. Det er nok Bogtrykkeren[s] Hensigt at lade dem blive tilsidt. —

Det har imod al Formodning taget en saa ønskelig Vending med mit Helbred, at jeg i de sidste 5—6 Aar ikke har befundet mig bedre, end nu i hele 3 Maaneder; og har Grund til at haabe, at det Tilfælde, der truede med at gjøre mig ganske til Invalid, vil i Fremtiden udeblive. Men dette uagtet maa jeg befrygte, at det haarde morslandske Clima, for hvilket min trofaste Ægtefælle blev et Offer, ogsaa vil før Tiden fremme min Henfart*). Skee Guds Villie! —

*) Provst Schade døde 3. April 1828; 73 Aar gl. — I Villads Christensens Bog, „Nykjøbing paa Mors“, S. 247, angives Dødsaaet at være 1826; i dette Aar fik Schade sin Afsked i Naade og med Pension.

Skulde jeg nogensinde betræde det kjere Fyen, da vil det blive min første Pligt, personlig at gjøre min underdanigste Opvartning hos min høje Velynder. —

Deres Excellence ytrer, at De nu er snart de 60 Aar*). Det er vist nok langt fremilet paa et kort Livs Bane; og bedrøve maa det, at see Den, hvis Liv paa Jorden er en Kjede af ædel Daad, saa fast at nærme sig sine Dages Maal. Mit Hjærte beder og ønsker inderligst, at det menneskelige Livs almægtige og gode Beskytter vil lade Deres Excellence endnu opleve mange glade og lykkelige Aar, og lade Dem især høste mangefold Fryd af den ædle Gavnelyst, der saa udmærket besjæler Dem! —

Med sand Ærefrygt og inderligste Taknemligheds-Følelse henlever jeg

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,

den 22. Decemb. 1810.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Dersom jeg ikke fuldkommen var overbeviist om, at Deres Excellence bærer over med mine Skrøbeligheder, maatte jeg saare meget blues ved, at jeg først nu underdanigst besvarer Deres naadige Skrivelse af 2den dennes**). Det smertede mig, at uopsættelige Forretninger og Skriverier skulde afholde mig fra at opfylde en saa behagelig Pligt. Men jeg maatte, i min

*) Johan Bülow var født 29/7 1751 og døde 22/1 1828.

***) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

isolerte Stilling, finde mig deri, da jeg ikke nu som før taaler at tage Natten til Hjælp. — Tusindfold Tak yder mit Hjærte Deres Excellence for Deres Ønsker for mig.

At min høje Velynder lever tilfreds i Deres Ensomhed er en ubetalelig Lykke. Befæst, o Gud! den Lykke, og lad ingen Storme rukke den! —

Det har meget beroliget mig, at de oversendte trykte Ark have fundet Deres Excellences Bifald. — Hornemanns sidste Oplag af hans Plantelære ejer jeg ikke, og er derfor Deres Excellence inderlig Tak skyldig for Tilbudet af samme*). Da jeg af Dem var bleven opmuntret til at fortsætte Beskrivelsen over Mors, besluttede jeg at ordne Planterne efter bemældte andet Oplag, og bad 2de Gange en jydsk Boghandler om at skaffe mig den, men fik efter $\frac{1}{4}$ Aars Forløb det Svar, at han forgjæves havde skrevet derom til Kjøbenhavn. Jeg kunde nu ikke længere opsætte Arbejdet, og greb til hvad jeg havde ved Haanden sc. Kielsens saakaldte Kjøbenhavns Flora; hvilken tilligemed 13de Udgave af Lin[né]: Syst. naturæ ved Gmelin jeg har fulgt**). Sidstnævnte System har jeg og ordnet Dyreriget efter. — Særdeles forbunden er jeg Deres Excellence for at De har gjort mig opmærksom paa adskillige Trykfejl iblandt de systematiske Plantenavne. De skulle tilligemed de mange andre blive rettede, saavidt mit Øje kan bemærke dem og saavidt de synes at kunne hindre Læsningen; thi da deres Tal er Legio, bør jeg ikke tænke paa at rette

*) Professor i Botanik ved Københavns Universitet Jens Wilken Hornemann vandt ved sin Bog „Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære“, Kbh. 1796, den Pris, Johan Bülow i 1793 havde udsat for et saadant Skrift. — 2. Oplag kom i 1806.

***) Jvfr. Schades Redegørelse for den af ham benyttede Litt. i Beskr.'s Indl., S. VII.

dem alle. At Sætteren paa mange Steder har forandret min Ortographi maa jeg finde mig i. —

Da Deres Excellence ædelmodigen tilbyder at forøge Morslands Laanbibliothek med Bidrag af Bøger, og til den Ende ønsker at vide, i hvad Fag, de Bøger, som haves, indslaaer, lader jeg følge en Fortegnelse over de vigtigste Bøger, som Samlingen paa nærværende Tid bestaaer af*). —

Det Vink, Deres Excellence har givet mig om at indføre i min Beskrivelse Efterretning om Ejerne af de udmærkede Gaarde, var min underdanigste Skyldighed at følge; men, Naadige Herre! paa faa Ark nær er mit Manuscript hos Bogtrykkeren, og det jeg har tilbage handler om Morsingboens legemlige Forfatning, Kultur, Sæder, Skikke. Men hvad Efterretning, jeg kan indhente om hine Ejere, skal jeg ikke undlade underdanigst at meddele Deres Excellence i Manuscript.

Om Bøndernes Maade at farve paa skal Deres Excellences Erindring, saavidt det staaer til mig, vorde efterlevet. —

Jeg har siden ikke seet noget fra Bogtrykkeren. Maaske vil han overraske mig med en halv Snes Ark paa eengang. Gid det var saa vel! —

Tilgiv, at den hosfølgende Bogfortegnelse ikke er saa fuldstændig, som den burde være! Jeg har udskrevet den af Læseselskabs-Protokollen, hvori Selskabets Bestyrer har ladet Bøgerne indføre ved en Anden, der har søgt at skille sig derved saa hastigt som muligt. —

Under det oprigtige Ønske, at Deres Excellences

*) Fortegnelsen findes vedlagt Schades Brev.

Dage maae være velsignede med Sundhed, Glæde og
Held, henlever jeg med sand Ærefrygt

Deres Excellences

Naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors, den 30. Jan. 1811.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Fra det Øjeblik, jeg modtog Deres Excellences naadige Skrivelse tilligemed Hornemanns Plantelære, maatte jeg føle det som en Pligt, for samme at aflægge min underdanigste Taksigelse; men under den daglige Forventelse, dog engang igjen at see noget fra Bogtrykkeren, der fremdeles udeblev, og af Undseelse ved at mælde, at Tingen var endnu den samme, holdtes jeg tilbage. — At jeg nu underdanigst indfinder mig, er ikke alene for at indberette, at jeg for et Par Dage siden endeligen har modtaget 3 Ark fra Bogtrykkeren, men og i Særdeleshed for at bevidne min inderlige Glæde over, af de offentlige Tidender at erfare den Ophøjelse, hvormed Dannerkongen har hædret Deres Excellence som Fædernelandets sande Ven*). Tanken om, at Hæderen er mere end fuldeltigen fortjent, kan ikke andet end fryde enhver patriotisk sindet Sjæl. Mit Hjærte lykønsker Deres Excellence! —

Hornemanns Plantelære var mig vist en kjer Gave, saavel for dens Indholds Skyld, som og især fordi den kom fra min høje Velynders Haand. Jeg seer, at

*) 1808 var Johan Bülow blevet udnævnt til Gehejmekonferensraad med Ræg i I Klasse Nr. 10; i 1811 fik han Rang i samme Klasse Nr. 8.

ogsaa Deres Excellence har fremmet Udgaven af dette nyttige Værk. De smukke Vignetter tilkjendegiver, hvad og Rygtet forkynder, at til Sanderumgaard maa være et Paradiis. — Den Orobus, jeg har antaget for at være tenuifolius*), finder jeg ikke hos Hornemann. Deres Excellence vilde derfor højgunstigst tillade, at jeg med det første sender Dem et Expl. deraf med underdanigst Anmodning, nøjere at undersøge, om jeg har fejlet. —

Det smerter mig meget at fornemme, at Deres Excellence er undertiden plaget af stærk Hovedpine. Gid dette Onde maa vorde hævet! Egen Erfaring har lært mig, hvor ubehagelig slig Omstændighed er, især naar Hovedet skal bruges. —

Bogtrykkerens Seendragtighed kan ikke andet end opvække billig Fortrydelse. Siden i December f. A. har han havt 20 Ark Manuscript fra mig, men siden den Tid kun expederet 3 Ark, nemlig O, P og Q. Paamindelser have ikke frugtet; ikke engang faaet andet Svar end at han for kort siden har ladet mig hilse, at han nu havde faaet en Svend fra Kjøbenhavn og skulde nu for Alvor tage sig af min Bog. Viel Geschrei, aber wenig Wolle. Om det bliver til mere, maa snart vise sig. Han har endnu Mscr. til 12 trykte Ark. Endnu er tilbage hos mig det 13de Kapitel, som er det sidste. Dette har gjort mig meest Bryderi, fordi jeg forsømte at tale om Morsingens physiske Forfatning paa sit rette Sted, nemlig ved Skriftets naturhistoriske Deel eller strax efter 4de Kapitel. For at bøde paa denne Fejl, har jeg givet det 13de og sidste Kap. denne Overskrift: Om Morsingen i Almindelighed physisk, politisk-moralsk og oeconomisk Henseende.

*) Iflg. Schades Brev af 1/9 1811 var nævnte Plante *Orobus tuberosus* (Knoldet Glatbælg).

- § 1. Om Morsingens Størrelse og Udseende.
 - 2. Om den morslandske Mundart.
 - 3. Om Morsingens Sygdomme.
 - 4. Om Morsingens Naturanlæg og Kundskaber.
 - 5. Om Morsingens Karakter og Moralitet.
 - 6. Om Morsingens Moro.
 - 7. Om Morsingens Levemaade i Mad og Drikke.
 - 8. Om Morsingens Klædedragt.
 - 9. Om Morsingens Bygningsmaade og Bohave.
 - 10. Om Morsingens Huusflid og adskilligt til Huusholdningsvæsenet henhørende.
 - 11. Om Morsingens Gilder*
 - 12. Om Morsingens Kaar.

Tilgiv, naadige Herre! at jeg fordrister mig til, at udbede mig Deres Tanker om dette Kapitel. I de første 5 Uger frygter jeg ikke for, at Bogtrykkeren vil forlange meer Mscr., og at jeg altsaa kan faae Tid nok til at rette og forbedre, hvad jeg endnu har tilbage. — Det foregaaende 12te Kapitel handler om adskillige andre Erhvervskilder i Mors (sc.: foruden Agerdyrkning og Qvægavl), som: Fiskeri, Haandværker, Kornmøller, Tegl- og Kalkbrænderier, Hauge- dyrkning, Brændsel og Mergel. —

Om Bøndernes Maade at farve paa har jeg faaet den vedlagte korte Underretning; men tør ikke give den Plads i Mscr. ganske eller for en Deel, førend jeg hører Deres Excellences Betænkning derom, som underdanigst udbedes; thi det er muligt at Almuen andensteds og er bekjendt med denne Farvemaade. Underretningen har jeg fra en Bondekone i Lægind. I Lødderup, hvor jeg først henvendte mig, farver man efter en trykt Farvebog; hvilket vel og er Tilfældet

*) Denne § er ikke medtaget i Beskr.

flere Steder. Benævnte Bondekone har ingen trykt Bog at farve efter, men følger den forhen brugelige Maade. Til Slutning har jeg anført en Recept, hvorefter min sal. Kone farvede Mørkeblaat, der blev ret smukt. Da denne Recept ikke er almindelig bekjendt, i det mindste i Mors, kunde maaske mangel en Huusmoder være tilfreds med at finde den i min Bog*).

Endnu har jeg kun faaet Efterretning om 2de morslandske Proprietairers Vita som jeg og underdanigst lader hosfølge**).

Den gode Guds Forsyn velsigne og bevare Deres Excellence, og under varig Glæde ved hans Godhed og Frugten af Deres ædle Bestræbelser lade Dem sildigt naae Deres Dages Maal! Det ønskes af Hjærtet

Deres Excellences

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing i Mors,
den 12. Juni 1811. —

Dette Brev skulde have afgaaet her fra den 12te, men jeg var saa uheldig at blive for sildigt færdig, saa at det først afgaar den 15. Juni. —

*) Beskr. S. 361.

***) Denne „Efterretning“ findes vedlagt Schades Brev, og da den har personalhistorisk Interesse, vil jeg ikke undlade at meddele den.

Capitain Anders Tøttrup til Dueholm er født 1764 paa Dueholm. Hans Fader Landvæsenscomissair Poul Tøttrup døde 1797 i sit 63. Aar. Hans Moder Anne Hellene Phister, en Præstedatter fra Sejerslev i Mors, døde 1769, gl. 41 Aar. Farfaderen er den i Beskrivelsen over Mors p. 15 nævnte Anders Tøttrup.

Han blev i Aaret 1782 Student fra Viborg Skole, og 1789 Regimentsquartiermester ved det fyenske Infanteriregiment; kom siden til den Oldenborgske Infant. Reg.,

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Min underdanige Skrivelse af 15de Juni d. A., samt en Pakke med 3de Ark af min Bog og nogle Exemplarer af den Plante, jeg har antaget for *Orob. tenuifolius*, haaber jeg Deres Excellence har modtaget. —

Da Deres Excellence saa længe har yttret det Ønske, at min Beskrivelse over Mors snart maatte forlade Pressen, anseer jeg det for underdanigst Pligt at tilmelde Dem, at jeg fra Bogtrykkeren er overrasket med den Forsikring paa hans Æresord, at han nu ikke vil paatage sig andet Arbejde end mit, indtil han dermed er færdig. Saa meget veed jeg, at Arkene R, S, T og Tabellen A er trykte. Hans Iver gaar end og nu saavidt, at han forlanger mere Manuscript; hvilket han dog i mine Tanker ikke endnu er saa trængende til. Imidlertid bør jeg dog med første Skibslejlighed

hvorfra han i 1801 tog Afsked med Capitains Karakter. Efter sin Faders Død kom han i Besiddelse af Dueholm Gaard og Gods.

Han er gift med Fridericke Christine Charlotte Erlandsen, f. 1777, en Datter af afdøde Capitain Erlandsen, forhen i Canalkommissionen i Rendsborg, og Charlotte Vilhelmine Buchwald af Huset Fresenborg. —

Deres Ægteskab er kun velsignet med en Søn, Poul Uldrich Ernst, født den 27. Marts 1798. —

* * *

Wisti Søndergaard til Blidstrup er født den 7de Decemb. 1758 i Lybye Sogn i Salling. Hans Forældre vare Forpagter Niels Søndergaard og Maren Wistisdatter. Han blev opofret (!) til Pennen; lagde sig efter Lovkyndigheden og tog i Aaret 1783 dansk juridisk Examen. Derefter tjente han som Forvalter ved adskillige Jordegodser i Nørre Jydland, indtil han i Aaret 1807 blev gift med Enken Anne Nørregaard, som besad Gaarden efter sin afdøde Mand Jens Riis. Hun er en Bondedatter fra Hvidbjerg Sogn i Mors.

opfylde hans Forlangende, for at han ikke skal faae Grund til, atter at paatage sig andet Arbejde, hvilket hidtil er skeet, dog uden at jeg dertil har givet Anledning. ---

Maa jeg underdanigst forespørge, om jeg kan henyende mig til Hr. Clemens for at faae et Exemplar af Kobberne, for derefter at forfatte Forklaring over samme? Vel har jeg fra Deres Excellence modtaget et Expl., men da jeg ønskede, at Tavlernes Nummere maatte vorde forandrede, nemlig III til I, I til II, og II til III, saa maa jeg have Vished om, at Kobberstikkeren og har iagttaget dette.

I forrige Aar anmodede jeg Amtmand Arentz*) i Rentekammeret om at drive paa, at jeg af Tabel-Contoiret kunde faae den saalænge forønskete Efterretning om ældre Folketællinger. Nogle Uger derefter forsikrede han mig, at jeg kunde vente at erholde samme; men endnu intet! Jeg har derfor atter gjort Anmodning og tillige lovet en Douceur til den, som gjør Extracten, for om muligt paa den Maade at fremme Arbejdet.

Med sand Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,
den 13. Juli 1811. —

(Fortsættes i næste Aargang.)

*) Guldbrand Arentz havde fra 1803—05 været Amtmand over Thisted Amt, var derefter blevet Kommitteret i Rentekammeret. — J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmænd. 1660—1848, S. 97.

Lidt om „Brødremenigheden“s Virksomhed paa Mors.

1750—1850.

Af Sognepræst *J. Lundbye*, Hammel.

Den lille Brødremenighed i Herrnhut i Sachsen, direkte Efterfølgere af de mähriske og bøhmiske Brødre, som paa Grund af Forfølgelse i deres Hjemland var udvandret til Sachsen, havde her under Grev Zinzendorffs Ledelse udviklet sig til et velorganiseret Menighedssamfund, og udviste henimod Midten af det 18. Aarhundrede en meget betydelig Kraft til at missionere baade i den evangelisk-lutherske og den reformerte Kirkeafdeling i Mellem- og Nordeuropa, samt til at begynde og vedligeholde en ret udstrakt Hedningemission.

Brødremenighedens kristelige Livssyn var meget paavirket af den tyske Pietisme; det er i saa Henseende symbolsk, at Spener, Pietismens Fader, havde staaet Fadder til Grev Zinzendorff.

Dens Theologi er bleven kaldt en Kors- og Blods-Theologi, dens Prædiken blev i alt væsentligt en Prædiken om Jesu Blod og Saar og Død. Dens Kristendom blev stærkt følelsesbetonet, naar sit Højdepunkt i at udgyde Taarer i Mindet om Frelserens Blod og Saar og den Kærlighed til Syndere, dette er et Vidnesbyrd om.

Den indre Mission, Brødremenigheden drev bl. a.

i Danmark, gik ud paa at samle og opbygge vakte kristne, hvor de fandt dem, tilse de vakte ved en Udsending fra Herrnhut, sørge for deres Oplysning gennem Skrifter og Beretninger om Menighedslivet i Herrnhut. Man lærte dem at bruge „Løsenbogen“, en Bog med et Skriftord for hver Dag i Aaret; dette Ord var saa Dagens Løsen.

Efter at Brødremenigheden, eller Herrnhuterne, som de kaldtes, havde nedsat sig i Kristiansfeld, og der var tillige dannet et Societet, et herrnhutisk Selskab, i Skjern, blev Arbejdet delvis lagt over i danske Hænder.

Medens deres Virksomhed i Danmark i det store og hele ikke har været ubetydelig og delvis har gaaet nogenlunde jævnsides med Pietismens, er deres Arbejdes Spor kun svagt i de enkelte Landsdele. Dette er saaledes Tilfældet med Mors.

Brødrenes Besøg her fandt Sted, saa vidt vides, første Gang i 1746, da Emissæren Zeidler fra Herrnhut gennemrejste Jylland.

I Ljørslev og Ørding var der dengang en Præst ved Navn Radich, som Zeidler betegner som „Broder“, hvilket viser, at han var herrnhutisksindet og havde faaet sit Præg af Menigheden i Herrnhut. Han længtes efter Menigheden; men var dog til Velsignelse i sit Sogn, skriver Zeidler. „Der er et smukt Antal Sjæle dér (i Sognet), som har Smag for og Indsigt i det salige Evangelium om Blod og Saar; over 20 Sjæle. Student Benzön (Pastor Radichs Medhjælper formodentlig) begærer at komme til Menigheden (i Herrnhut, hvortil ikke saa faa rejste i de Aar). Han har ogsaa faaet Tilladelsen, men maa opsætte sin Rejse af Hensyn til sin Arv. (Ved at velhavende Arvinger rejste til Herrnhut fik Menigheden efterhaanden betydelige Midler i Hænde.)

I Solbjerg var der en Pastor P. Rohsted, tidligere Garderytter ved Kongens Livregiment, en god og enfoldig Mand, „som har os kær“; men hans Sag er ikke saa grundig. Der er nogle Sjæle dér; „jeg kan dog ikke sige, om der vil blive meget ud af dem“*).

En halv Snes Aar senere hører vi af Emissær Bloch, at Pastor Radich i Ljørslev er ængstelig, saa at Emissæren ikke kan inklade sig med ham. Derimod hedder det nu, at Pastor Rohsted i Sejerslev (forhen Solbjerg) er vakt, Emissæren prædiker endogsaa for ham. Pastor Omeis i Nykøbing viser sin Kærlighed til „Brødrene“ ved bl. a. at falde Emissæren om Halsen og kysse ham. Men hans Tilhørere „udhungrede“ ham, fordi han bestandig talte om Frelseren, — hvilket vel skal sige, at hans herrnhutiske Forkyndelse ikke slog an. Endelig træffer Emissær Bloch paa Mors en Pastor Holm, „der selv siger, at han ikke duer“**).

I en Indberetning til Herrnhut om Emissærens Rejse i Jylland 1792 fortælles følgende om Mors: Paa Mors er der 29 Sjæle i Forbindelse med Brødre-menigheden. I Sundby Sogn var der 11 Personer, som havde et meget daarligt Ry, én havde været i Tugthuset; de var Separatister og inspirerte, men søgte dog Kirken og brugte dens Naademidler. Men efter Kirketid køm de sammen; nogle blev begejstrede med allehaand sælsomme Bevægelser, hvorunder de andre smilte medlidende ad Emissæren, der havde indfundet sig hos dem, over at han ingen Forstand havde paa de Ting. Den gode Emissær Niels Zimmermann har sikkert været rystet af dette Postyr, men han tager Ordet blandt dem og priser Frelseren, skriver han, og har endda Mod til at holde Aftenforsamling

*) Arkivet i Herrnhut. R. 19. E. 5: Zeidlers Beretning 1746—48.

**) Arkivet i Herrnhut. R. 19. E. 20: Blochs Diarium 1756.

for dem. Resultatet blev, at de bad ham om at komme igen. Præsten paa Stedet yndede dem ikke og „vil ikke lade os besøge sine Sognebørn“. „De gode Sjæle stod i Døre og Vinduer og tilkastede os Kys, men turde ikke komme til os!“ — en meget lystspilagtig Afslutning paa Besøget*).

I Aaret 1797 er der 6 Sogne paa Mors, hvori der findes „Søskende“, d. e. Mennesker, som er gaaet over til Herrnhutismen, lever paa herrnhutisk Vis, men man maa tænke sig, at der uden om disse faa Søskende (i Aaret 1800 ialt 34 „Sjæle“ paa forskellige Steder) har samlet sig en Del vakte, som ikke er traadt over til „Brødrene“. Den Emissær, som virkede i disse Aar i Jylland, (fra 1796—1815) Jens Jakobsen fra Skjern, besøger en Pastor Ginge paa Mors. I Sundby tager han ind hos Degnen C. Nielsen. Her findes 12 Sjæle, nogle Kvinder og et Par Mænd af de gamle, før-omtalte Separatister. De hænger endnu lidt ved de gamle Principper, som jo forøvrigt minder lidt om, hvad der foregaar ved Kvækernes Sammenkomster; men de holder sig dog til Frelseren, skriver Jakobsen. „Vor Vært — altsaa Lærer Nielsen —, er dem til Velsignelse; de ønsker at faa indrettet Forsamlinger — altsaa at blive organiseret som „Brødre“ og „Søstre“ i et „Brødrekor“ og et „Søstrekor“, — „men saa maa de først „legitimere“ sig som Guds Børn“. Forsamlingerne paa Mors har forøvrigt vakt stor Forargelse. „I Alsted findes de solideste Sjæle her i Landet“.

Da samme Emissær paa sin Rejse 1803 paany besøgte Mors den 6. Juli, opholdt han sig der i 4 Dage „til stor Glæde for „vore Bekendte“. Han havde mange velsignede Hjærtesamtaler med de vakte**).

*) Gemeinde Nachrichten 1792. 1, 41. Arkivet i Herrnhut.

**) Arkivet i Herrnhut. R. 19. E. 20.

Jakobsens Beretninger fra 1802—07 tyder paa, at der kun er faa Bekendte paa Mors, om end Tallet i Aarenes Løb steg noget, og Fortroligheden til ham voksede.

Nogle faa Sogne, hvoriblandt Sundby og Alsted, er alt, hvad der nævnes. Her var der noget ved de vaktes Adfærd, som mishagede ham. Han fandt saaledes Anledning til at bebrejde en „Broder“, at denne tillod sig at holde Forsamling under Søndagsgudstjenesten; „Broderen“ undskyldte sig med, at han ikke vidste, at det var upassende. — Enkelte Steder kunde han dog holde smaa Forsamlinger; men fra Modstandernes Side maatte den, hos hvem han havde Ophold, høre ilde, som om han gjorde sig skyldig i noget uhæderligt. Vennerne kom ofte sammen. Nu hændte det sig, at en ung Mand drog til Kristiansfeld paa Besøg og døde dernede. Moderen blev derover fortvivlet og vred paa Menigheden. For at dulme sin Sorg besluttede hun da at rejse derned for at se Sønnens Grav, og det skete. Da hun kom hjem igen maatte hun med Taarer fortælle om „Brødrene“s store Kærlighed mod hende; det greb mange og vakte Ønsket hos dem om at se Byen*).

I Sundby maa i Begyndelsen af det 19. Aarh. nævnes særlig Folkene i Kirkgaarden blandt de herrnhutisk-sindede. Gaarden kaldtes sædvanlig „Sønderkirk“. De troende Kvinder i Byen kom jævnlig sammen. De holdt ikke gudelig Forsamling, men havde deres Opbyggelse i at synge Kingos og andre gamle Salmer og saa tale ud med hinanden om, hvad der kristelig talt laa dem paa Sinde.

Om en herrnhutisk Kvinde Kirsten Svendsen i Øsier Jølby fortælles, at „hun var en from, stille én,

*) Kirkeh. Samlinger, 5. Række, I Bind, p. 282.

der var til Trøst for Naboen Kristen Søndergaards tungsindige Hustru. En Dag, denne var usædvanlig nedbøjet, raadede Kirsten hende til, at hun skulde bede til Gud Helligaand, saa vilde han nok lyse op for hende. Hun gik da ind i Saltekammeret, hendes sædvanlige Lønkammer, bad højt, og Børnene saa deres Moder komme ud med forklaret Ansigt“.

Fra „Sønderkirk“ i Sundby udgik der 3 Døtre, hvoraf de to blev gift med Gaardmænd i Solbjerg, den tredje med en Gaardmand i Vejerslev.

Navnlig de to førstes Gaarde blev senere de hyppigste Tilflugtssteder for det gudelige Forsamlingsfolk. Der udgik ogsaa fra „Sønderkirk“ en Søn, Søren Kirk, hvis gode Minde levede blandt de gamle endnu i Begyndelsen af 80'erne. Han blev Skomagervend, rejste først til Kristiansfeld, derfra til Herrnhut, men maatte livsfarlig syg vende tilbage til Mors og døde i sin Fædrengaard 1835*).

Endelig melder Emissær Fr. Lund fra Skjern, at der paa Mors opstod en Vækkelse i Midten af 30'erne (1835 ell. 1836 ell. 1837); Vækkelsen fremkaldte Spot og Forfølgelse, hvad der dog blot styrkede den; den bredte sig i det følgende Aar.

Samme Emissær modtoges hjærteligt af „Søskendene“ paa Mors i Aaret 1846. Han kom dertil 14. Juli, besøgte Sundby, Solbjerg, Erslev og Nykøbing og trøstede og opmuntrede „Søskendene“**).

I Tilknytning til ovenstaaende Oversigt over Herrnhutismens Forløb paa Mors skal endnu fremsættes nogle Oplysninger om forannævnte Pastor Peder Mortensen Radich. Som personel Kapellan i Bergen fra 1738—1743 var han kommet i Forbindelse med

*) Nordisk Maanedsskrift 1881, I, p. 248—249.

**) Gemeinde Nachrichten 1839. 4. 238—41.

Herrnhuterne gennem deres Tilhænger Jens Rennord, der som Student i København havde været Deltager i de pietistisk-herrnhutiske Forsamlinger, som hver Tirsdag og Torsdag holdtes hos Madam Wulf, Præsten ved Waisenhuset Enevold Ewalds Svigermoder, i Gæstgivergaarden „Den forgyldte Oxe“ paa Gl. Torv, hvor ogsaa Kvinder optraadte som Talere. Fra Bergen blev Radich kaldet til Præst i Ljørslev-Ørding paa Mors og virkede dér i 17 Aar. Derfra blev han forflyttet til Sjælland og traadte nu i direkte Forbindelse med det herrnhutiske Societet i København*).

Emissæren Jens Jakobsen, som havde fast Bopæl i Skjern (1796—1815), var oprindelig Skomagervend i Nyborg; her blev han vakt af den herrnhutisk-sindede Sognepræst Mag. Heide**).

Det er ikke uden Interesse at se, at de Sogne, hvor Herrnhutismen vandt Indgang paa Mors, ligger nær det Sogn, som nu er Arnestedet for en blomstrende Frimenighed.

*) Jørgen Lundbye: Herrnhutismen i Danmark, p. 91 og 92.

***) Samme: cit. Skrift, p. 106.

Morsøs Helligkilder.

(Nogle Tilføjelser.)

Af August F. Schmidt.

Historisk Aarbog for Mors 1920, 76 ff. har Hr. Forfatter *Marius Dahlsgaard* skrevet en fortrinlig Afhandling om de hellige Kilder paa Mors. Til denne Afhandling kunde undertegnede have Lyst til at føje nogle faa supplerende Oplysninger, idet det maa formenes at være af Interesse for nærværende Aarbogs Læsere at faa ogsaa dette Spørgsmaal om Morsøs Fortid saa godt oplyst som muligt. Jeg har nu i et Par Aar beskæftiget mig med Undersøgelsen af Danmarks Helligkilder, og under dette Arbejde er det lykkedes mig at finde et Par Smaanotitser om Kilderne paa Mors, som det maaske bl. a. ogsaa kan interessere Hr. Dahlsgaard at blive gjort bekendt med.

St. Hans Kilde (Nykøbing Landdistrikt) fandtes nedenfor en høj Brink ved Stranden Vest for den nuvæ. Kirkegaard. Omkring 1840—50 besøgte Kilden af et stort Antal af Byens Borgere St. Hans Aften. De forblev der til langt ud paa Natten. De ældre drak et Glas af Vandet med „Tilsætning“ i — og gik „usikre“ hjem. Det var ogsaa Skik, at Mand og Kone fulgte ad til Kilden om Eftermiddagen efter Altergangen. Kun faa overholdt denne Skik omkring 1830. Da Plantagen blev anlagt, ophørte Søgningen*).

*) Nissen-Ramtens Helligkildehaandskrift, 153. (Nationalmuseets 2. Afd.); jfr. Trap 4 V, 319.

„Frysbrønd“ findes nævnt i en Indberetning til Ole Worm 1638*).

Hellig[?] Kilde (Tæbring Sogn, Sønderherred) nævnes i „Morslandsvisen“ fra det 17. Aarhundrede, Bl. 10, 465. Vers 34 (i Dansk Folkemindesamling). Kender man noget til en hellig Kilde ved Tæbring i Nutidstraditionen?

Om *Marie Magdalene Kilde* (Dragstrup Sogn, Nørreherred) meddeles o. Aar 1700, at den besøgte mod svage Øjne, „men nu ey mer dertil bliver brugt“ **).

Ved *St. Hans Kilde* (Skallerup Sogn, Nørreherred) dansede Ellepigerne St. Hans Nat, meddelt 1924 ***).

Margrethe Kilden eller *Mærgolskilde* (Flade Sogn, Nørreherred) siges allerede o. 1730 „at have hjulpet mange“. Besøgte d. 23/6 og 29/7 (St. Olufs Aften) af Folk fra Mors, Thy og Hanherred. -- Sagn: Da Pigen Margrethe engang vilde gaa til Flade Kirke, blev hun overfaldet og ihjelslaet, og paa Ugerningsstedet fremsprang Kilden, og tæt ved den blev hun begravet †). Thiele tilføjer i sine „Danske Folkesagn“, at det var 7 Røvere, der overfaldt hende. For Pengene, der blev givne til Kilden, blev Flade Kirke bygget. Om de øvrige Sagnformer knyttet til Kilden i Flade, se Marius

*) Saml. t. j. Hist. og Top. 4 R. I, 131; jfr. Morsø Aarb. 1920, 89. Trap 4 V, 439. Endvidere Trap 4 V, 443, 463.

**) Ny Kgl. Saml. 187 8 0 = do. 743 c 4 0, Bl. 30. = Thott 1445 4 0, 612 (alle tre Haandskrifter findes i Kgl. Bibl.), og endvidere C. Schade, 109. E. T. Kristensen: Danske Sagn III, Nr. 1118—19. Morsø Flkbl. 17/9, 21/9 1918; 4/9 1924. Trap 4 V, 469; jfr. Morsø Aarb. 1919, 84, 1920, 87 f.

***) Dansk Folkemindesamling 1906/31: 1436; jfr. Morsø Aarb. 1920, 88. Trap 4 V, 470.

†) Thott 1445 4 0, 619; jfr. Ny Kgl. Saml. 187 8 0 = do. 743 c 4 0, Bl. 28 [uden Kildenavn; Lakune]. (Hofmanns Fundationer IV, 482; Danske Atlas V, 565; Thiele 2 II, 33 f.)

Dahlsgaards Afhandling*). Om „Stenkastningen“ paa Graven ved Kilden, se *Folmer Dyrlunds Afhandling: Stenkaste og Troshøve* i „Dania“, 1900, 224 ff. — Kilden i Flade var Morsøs berømteste Helligkilde. Hver Landsdel i Danmark har sin berømte Helligkilde, foruden mange andre mindre kendte.

*) Se endvidere Danske Sagn I, Nr. 167. Morsø Flkbl. 24/9, 26/9, 1/10 1918, 6/12 1924. Trap 4 V, 474.

Abonnenter

paar „Historisk Aarboeg for Mors“ 1924.

Agers:

Peder Borg.
P. Dal Søndergaard.

Alsted:

Kr. Serup, Købmand.

Andrup:

Kr. Jensen.
Hans Hansen.
Kr. Kirk.

Bjergby:

Andreas Sørensen.
Andreas Arentsen.
Jens Bukh.
Aage Svane.
P. Sandal.
Smed Agger.
Marius Thomsen.

Bjørndrup:

Andreas Jensen.
Kr. Pedersen.

Dragstrup:

Kr. Poulsen Madsen.
Niels Knudsen.
Kr. Søndergaard.
Musiker Kr. Søndergaard.
Fr. Knudsen, Cementstøber.
Valdemar Kjær.
Karen Jensen.

Ejerslev:

Lærer Valdemar Pedersen.
Mikkel Roesen.

Elsø:

Kirstine Lyndrup.
Anders Bækhoj.
Niels Ebbesen Thorsen.
M. Kjelde.

Erslev:

Isak Dissing.
N. E. Svenningsen.
Mejeribestyrer Christiansen.
P. Svenningsen.
Peder Bjerregaard.

Peder Larsen.
Kr. Korsgaard.
Lærer Skyum.
Jens Hyldig.
Jens Baarstrøm.
P. Kr. Hovmøller, Gartner.
N. P. Dam.
Kr. Kusk.
Kr. Dalgaard.
Købmand Mørk.
A. Majgaard.
J. Kr. Kjeldgaard.
P. Kr. Bjerregaard.
P. Kr. Krog.

Faartoft:

Peder Lynggaard, Klitgaard.
Anders Kr. Bovbjerg.
Søren Overgaard.
Kr. Overgaard.
P. C. Overgaard.

Fjallerslev:

Kr. Grøsborg.
Mikkel Dissing.
Olaf Lyndrup.
Jens Korsgaard.
Kr. Søndergaard.

Flade:

Ole P. Steffensens Enke.
N. E. Krogh, Nandrup.
Jens Buck, »Baunegaard«
Thomas Steffensen.
Lærer Søndergaard.
Laust Mehlsen.
Pastor Larsen.
Karl Larsen.
Jens Buk, Kjærgaard.
Holger Villadsen.

Frøslev:

Poul Nørgaard.
Peder Olesen.
Anders Dahlgaaards Enke.
Aage Laursen.
Michael Larsen.
Jens Aggerholm.
Anders Bukhave.
Otto Larsen, Bager.

Jens Væver.
Gartner Kr. Laursen.
Lærer Krogsgaard.

Galtrup:

Kr. Poulsen, Galtrupgaard.
D. M. Heide, Fabrikant.
Karl Søndergaard.
Anton Søndergaard.
Jens Stensgaard, Lærer.
Karl Bjarup.
H. C. Andersen.
Jens Møller.

Gullerup:

Johannes Filtenborg.
Lars Kr. Mortensen.
Niels Jensen.
Jens Kibsgaard.
Jens Kr. Lyndrup.
Søren Purup.
Kr. Møllers Enke.
Jacob Mikkelsen.
Lærer Pedersen.

Hvidbjerg:

Dr. Schütten.
Johannes Sandal.
P. Kr. Olesen.
P. Terkildsen.

Jordsby:

Kr. Toft.

Karby:

Kr. Worm.
Jens Hansen.
Peder Madsen, Thorsbjerg.
Karby Sognebogsamling.
Chr. Thomsen.

Legind:

Lærer A. Kjølbj.

Ljørslev.

Ole Nygaard.
J. C. Hølleddig.
Ljørslev-Ørding Sogneraad.

Lødderup:

Jens Korsgård, Mejeribestyrer.
P. Stenbæk.
Uddeler Pedersen.
Lærer Bisgaard.
Johanne Riis.
Chr Lykke.

Møllerup:

N. C. Larsen.

Nykøbing:

Frk. Aggerholm, Sygehuset.
Farvehandler A. Agerlin.
Uddeler Andersen.
Købmand V. Bang.
Planteskoleejer O. Bang.
Skoleinspektør Bjerlev.
Købmand Jørgen Brandt.
Tommerhandler A. Christensen.
Guldsmed Cortsen.
Lærer Mar. Dahlsgaard.
Fabrikant Dolleris.
Folkebiblioteket.
Lærer G. Høgh-Hansen.
Provst Vilh. Hansen.
Lærerinde Fru Hovmøller.
Ole Jensen, Frueled.
Postassistent Axel Jensen.
Købmand Ejnar Jensen.
Konditor Jørgen Jepsen.
Forsørgelsesinspektør Jørgensen.
Kr. Nielsen Karmann.
Realskolebestyrer Kjeldgaard.
Fabrikant E. Krogh.
Murer O. K. Larsen.
Morslands historiske Museum.
Lærernes Læseforening.
Bogtrykker Georg Nielsen.
Vært Nielsen, Afholdshjemmet.
Bankbestyrer Noring-Riis.
Lærerinde Frk. M. Poulsen.
Lærer L. Poulsen.
Lærer V. Rasmussen.
Murermester C. Sejersen.
Lærer R. Skriver.
Købmand Hans Smith.
Lærer A. O. Søndergaard.
Lærer L. P. Sørensen.
Lærer Carl Sørensen.
Sagfører J. Sørensen.
Cementstøber Vald. Thorsted.
Postassistent J. Thorsted.
Kredslæge C. C. C. Vogel.
Sagfører Axel Tønnesen.
Pens. Lærer Fr. Saabye.

Outrup:

Jens Hovmøller.
P. M. Søndergaard.
Kr. Søndergaard.
Jens Norgaard.
Niels Kibsgaard.

Rakkeby:

Johan Hovmøller.
Kr. Madsen.
Karsten Jensen.
J. P. Hovmøller.

Redsted:

Valdemar Søndergaard.
Niels Kortsen.
Niels Houmøller.
Lærer Berg.
Søren Tjener.
Søren Vilsgaard, Fabrikant.

Scjerslev:

Kr. Majgaard.
Jørgen Overgaard, Skarregaard.

Sillerslev:

Martin Larsen.

Sindbjerg:

Anders Nielsen.
Kresten Madsbjerg.
Lærer Fr. G. Jensen.
Peder Kr. Riis.
Morten Odgaard.
Jesper Kristiansen.

Skarum:

Jens Kolding, Cementstøber.

Skjærbæk:

Peder Krog Søndergaard.

Solbjerg:

Mejeribestyrer Søndergaard.
Poul Jensen.
Poul J. Vestergaard.
Martin Blaabjerg.
Mikkøl Frøslev, Vangsgaard.
Kr. Borup Søndergaard.
Jens Pedersen Søndergaard.
Margrethe Kristensen.
Niels Korsgaard.
Jens P. Kristensen.

Sundby:

Uddeler Aggerholm.
Maren Nøhr.
Anders Kr. Andersen.
Bager Bak.
Kr. Krog.
Chr. Knudsen.
Teglbrænder Kr. Jensen.
Forstelærer Meilgaard.
S. Nielsen.

Sønder Draaby:

P. Kr. Nielsen.
Marie Kjælde.
Lærer Thomsen.

Thissinghus:

Jens Larsen.

Tæbring:

Markvor Hovmøller.
Martin Hyldig.
Kr. Horsager.

Tødsø:

Viggo Hyldig.
Peter Olesen.
Jens Larsen.
Antoni Olesen.
Lærer Olesen.
P. Søndergaard.
P. Balle.
J. Kortbæk Søndergaard.
Pastor Garnæs Hansen.
J. P. Jensen.
Chr. Sørensen.

Tøving:

Chr. Bovbjerg.
Jens Mikkelsen.
Niels Hansen.
Lærer Thomassen.
Kr. Mikkelsen.
Poul Pedersen.
Thomas Pedersen.
Mikkøl Frøslev.
Poul P. Poulsen.
Jacob Boll.
Jens N. Jensen.

Vejerslev:

L. P. Søndergaard.
Kr. Klausen.
Emil Kristensen.
Kr. Jensen, Tomrer.
Pastor Madsen.
Chr. L. Sørensen.

Vester Hunderup:

Maren Riis.
Poul Andersen.

Vester Jølby:

Lærer Bjerre.
Jens Odgaard.
P. Houmøller.
Ingv. Christiansen, Tomrer.

Vils:

Læge Krogh.

Vodstrup:

Kr. Frøslev.
Svend Frøslev.
Mads Mortensens Enke.
Johannes Kristensen.

Ørding:

Niels Jacobsen.
Lærer Gravesen.

Øster Assels:

Førstelærer Touborg.
Centralbestyrer Jensen.
N. C. Rasmussen.
Pastor Edslev.
Mette Pedersen.

Øster Jølby:

Peter Kortbæk.
Jens Søndergaard.
Kr. Østergaard.
John. Krog.
Lærer Jacobsen.
Jens Johan Pedersen.
Otto H. Krogh, Landpost.
Læge Lund.
Murer Ole P. Olesen.
Otto Kristensen, Møller.
Thorvald Vad.
Peder L. Thorsen, Vejassistent.
E. Vestergaard.
Villads Knudsen.
Josef Søndergaard.
Uddeler Jens Sønderby.
A. Nielsen Kristensen.
R. Søndergaard, Tømrer.
Josef Bak.
Søren Blaabjerg.
Kr. S. Kirk.
Thorvald Andersen, Chauffør.
Kr. Rasmussen, Mejeribestyrer.
Jens Frøslev.
Søren Krogh.
Ludvig Clausen.

Kr. Odgaard.
Jens Jørgensen.
Kr. Lynggaard.
Søren Vestergaard.
A. Dissing, Lærer.
Else Jørgensen.
Valdemar Kristensen.
Kr. Højgaard.
Ole Jacobsen.

Abonnenter uden for Mors:

Aarboeg for Hjørring Amt.
Jens Kr. Agger, Ørum pr. Ørum St.
Frk. M. Aggerholm, Langager pr. Horn-
syld.
Gross. P. Bagger, Thorvaldsens Vej 2,
København.

Anton Boesen, Skagen.
Snedker Carl Borre, Handrup.
Bibliotekar Aage J. Bredsted, Vejen.
Th. Christensen, Skagen.
Dyrlæge Dissing, Sjørring, Thisted.
Pens. Lærer S. Ditlevsen, Snedsted.
Pastor Filtenborg, Fol, Ribe.
Marie Fremming, Struer.
Jul. Gjellerups Forlag, København.
Viceinspektør Hald, Thisted.
Etatsraad C. B. V. Hansen, R., Københ.
Frk. Have, København.
Uddeler J. B. Johansen, Almind.
Provst Kristensen, Ulfborg.
Lærer J. Kristensen, Hjortvang, Tørring
Landsarkivet Viborg.
Lærer Edgar Larsen, Øsby Skole.
Pastor Biørn Lorenzen, København.
Mejeribest. J. Lyndrup, Kildeveld.
Joh. Mikkelsen, Hjerme.
Lærer Nielsen, Sæby pr. Durup St.
Folketingsmand Nørgaard, Kristrup.
Direktør H. H. Schou, København.
Lærer Sortfeldt, Skjoldborg, Thisted.
Statsbiblioteket Aarhus.
Købm. J. C. Søholm, Skagen.
Jens Sørensen, Gjerup.
S. Sørensen, Kastelvej 14, Aalborg.
Vejle Amts Bibliotek, Vejle.

**Rettelser til Fortegnelsen bedes sendt til Aarbogens Redaktør,
Kommunelærer Marius Dahlsgaard, Nykøbing.**

Indhold.

	Side
Fr. Saabye: <i>Ved Ombygningen af Karby Præstebolig 1924. (Sluttet).</i>	3
Anton Kjølbj: <i>Lødderup Sogns Stednavne. (Sluttet)</i>	29
P. M. Rørsig: <i>Fra Dommersæde til Degnestol.</i> ..	77
Olaf Carlsen: <i>Breve fra Provst Caspar Schade i Nykøbing paa Mors til Johan v. Bülow (Fortsættes)</i>	85
J. Lundbye: <i>Lidt om Brodremenighedens Virksomhed paa Mors 1750—1850.</i>	115
Aug. F. Schmidt: <i>Morsøs Helligkilder.</i>	122
Abonnenter paa „ <i>Hist. Aarb. f. Mors</i> “ 1924 ...	125

VII
1925